

Omvärldstrender 2017

– utmaningar och möjligheter
för försäkringsbranschen

Förord

Omvärlden är i ständig förändring. Omvärldsbevakning är därför ett fortlöpande arbete för Svensk Försäkring och en integrerad del av allt vi gör. En gång om året skriver vi en mer utförlig rapport där vi samlar våra observationer och analyser. Det är den rapporten som presenteras här.

Two återkommande teman i omvärldsbeskrivningen är den ekonomiska och politiska utvecklingen, eftersom dessa alltid har en stor betydelse för försäkringsbranschen (avsnitt 1 och 2). Detsamma gäller utvecklingen på regleringsområdet (avsnitt 3).

I årets rapport fokuserar vi särskilt på effekterna av en åldrande befolkning och ökad migration (avsnitt 4). Den demografiska utvecklingen innebär stora politiska och ekonomiska utmaningar för samhället och försäkringar kan fylla en viktig roll för att möta dessa utmaningar. Det gäller inte minst på pensionsområdet där vi nu börjar kunna se utfallet av det nya allmänna pensionssystemet när de första årskullarna som helt eller delvis omfattas av de nya reglerna börjar gå i pension (avsnitt 5).

Ett annat fokusområde är digitaliseringen och dess effekter för försäkringsföretagen (avsnitt 6). Den snabba utvecklingen på området innebär stora möjligheter, men även risker för såväl individer som företag.

Stockholm i november 2016

Sara Bergström
Eva Erlandsson
Lena Friman Blomgren

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	3
Sammanfattande slutsatser	7
Fortsatt fokus på det låga ränteläget	7
Den politiska makten försvagas av kriser och splittring	8
Reglering	10
Effekter av en åldrande befolkning och ökad migration	11
Försäkringssparandets betydelse för pensionen	11
Digitaliseringen förändrar värdekedjan inom försäkring	13
1 Den ekonomiska utvecklingen	15
1.1 Sverige går fortsatt starkt men börjar mattas av	15
1.2 Långsam återhämtning i omvärlden	18
1.3 Risker för en svagare konjunkturutveckling	19
1.4 Försäkringsföretagens kapitalplaceringar	21
1.5 Det låga ränteläget innebär stora utmaningar	23
1.6 Vad gör tillsynsmyndigheterna?	35
2 Den politiska utvecklingen	41
2.1 Den politiska makten försvagas av kriser och splittring	41
2.2 EU:s investeringsplan för tillväxt och sysselsättning	45
2.3 Hållbarhet på den politiska agendan	48
2.4 Maktkamp och slitningar i regelmaskineriet	53
3 Reglering	57
3.1 Fler detaljregler – och anpassningar	57
3.2 Fler nya regelverk på gång	62

4 Effekter av en åldrande befolkning och ökad migration	71
4.1 Den demografiska utvecklingen – fler och äldre	71
4.2 Demografisk motvind – försörjningsbördan ökar och tillväxten avtar	72
4.3 Möjligheter och utmaningar för försäkringsföretagen	77
5 Försäkringssparandets betydelse för pensionen	85
5.1 Lägre pensionsnivåer än förväntat	85
5.2 Att skapa förutsättningar för ett längre arbetsliv och jämställda pensioner	88
5.3 Att öka pensionen på kort sikt	91
5.4 Betydelsen av försäkring i pensionssparandet	93
5.5 Arbetet på EU-nivå	94
5.6 Den fortsatta diskussionen om våra framtida pensioner	95
6 Digitaliseringen förändrar värdekedjan inom försäkring	97
6.1 Modell för analys	97
6.2 Effektivisering av interna processer	98
6.3 Att möta nya behov hos kunder	102
6.4 Nya risker	107
6.5 Förändrad konkurrenssituation	110
6.6 Reglering	113
6.7 Hur påverkas värdekedjan för försäkringsföretagen?	117

Sammanfattande slutsatser

Fortsatt fokus på det låga ränteläget

Svensk ekonomi går fortsatt starkt även om tillväxten väntas mattas av under 2017. Det finns dock flera orosmoln som kan innebära en svagare konjunkturutveckling. Det påverkar försäkringsföretagen både som kapitalförvaltare och försäkringsgivare.

Det fortsatt låga ränteläget pressar försäkringsföretagen och oroar tillsynsmyndigheterna. Ett bestående lågt ränteläge gör det svårare att generera avkastning och vi ser nu en nedgång i totalavkastningen för livförsäkringsföretagen som erbjuder traditionell försäkring. Om lågränteläget består kan vi behöva justera ned våra förväntningar om den framtida avkastningen. Men det innebär även att försäkringstagarna måste börja ställa in sig på lägre pensionsnivåer eller öka sitt sparande för att uppnå samma kapitalnivå vid pensionen. Detta är en diskussion som såväl livförsäkringsföretagen som de politiska beslutsfattarna måste vara beredda på att ta.

Under 2016 har den europeiska försäkrings- och tjänstepensionsmyndigheten (EIOPA), liksom den internationella valutafonden (IMF), genomfört stresstester av försäkringsföretag för att identifiera potentiella sårbarheter. EIOPA:s stresstest omfattade merparten av de europeiska livförsäkringsföretagen och fokuserade på såväl det låga ränteläget som på fallande tillgångspriser. Resultatet väntas presenteras i december 2016. IFM:s stresstest omfattade endast de svenska försäkringsföretagen och var en del av IMF:s större granskning av den svenska finansiella sektorn. Resultat visar att företagen är väl kapitaliserade och att de klarar även kraftiga nedgångar i tillgångspriserna.

EIOPA har under året även sett över metoden för att fastställa den långsiktiga jämviktsräntan (UFR) i Solvens II. Enligt förslaget kommer UFR att sänkas under 2017 och därefter ändras årligen utifrån rådande ränteläge. En sådan förändring skulle få betydande konsekvenser för värderingen av försäkringsföretagens åtaganden, och då särskilt för livförsäkringsföretagen som generellt har mycket långa löptider i sina åtaganden och därför är mer känsliga för förändringar i UFR. Det är dock ännu oklart om förslaget kommer att genomföras, eftersom såväl EU-kommissionen som EU-parlamentet har ställt sig tveksamma till att ändra UFR så snart efter att Solvens II har trätt i kraft.

Ett annat område som EIOPA vill titta närmare på är kapitalkraven för statsobligationer. Dessa är i dag satta till noll trots att kreditvärdigheten mellan olika EU-länder skiljer sig kraftigt åt. En förändring på området skulle kunna få betydande konsekvenser för berörda länders upplåningskostnader och därmed kunna leda till omfattande solvensproblem hos berörda försäkringsföretag.

Mot bakgrund av att de försäkringsföretag i Sverige som omfattas Solvens II inte längre ska rapportera enligt trafikljusmodellen har Finansinspektionen gjort en översyn av modellen i syfte att anpassa den till den verksamhet som fortsatt ska rapporteras. Förslaget på ny trafikljusmodell handlar bland annat om de värderingsprinciper som modellen bygger på och om skärpta kapitalkrav. Enligt förslaget ska modellen börja tillämpas från och med det första kvartalet 2017.

Den politiska makten försvagas av kriser och splittring

De ekonomiska konsekvenserna av den globala nedgången efter finanskrisen har blivit mycket värre än de flesta bedömare har kunnat förutse. Detta har lett till en våg av populism, protektionism och antiglobalisering. Samtidigt späder upprepade terrorattacker och flyktingkrisen i Europa på människors rädsla och osäkerhet och underblåser strömningar av nationalism och antimigration. Hur världens ledare framöver lyckas

hantera dessa frågor kommer att bli avgörande för den fortsatta globala utvecklingen.

En fråga som har stort fokus i EU är hur man ska lyckas få igång tillväxt och sysselsättning igen. EU-kommissionen presenterade mot den bakgrunden en ny europeisk investeringsplan 2014, den s.k. Junckerplanen. För försäkringsföretagen är den del som handlar om att skapa en europeisk kapitalmarknadsunion av betydelse. Det omfattar ett flertal regleringsinitiativ rörande bland annat värdepapperisering, säkerställda obligationer och investeringar i infrastruktur.

Hållbarhetsfrågorna är fortsatt viktiga. Under 2015 togs två viktiga steg mot en mer hållbar utveckling i och med antagandet av FN:s nya utvecklingsagenda för hållbar utveckling (Agenda 2030) och antagandet av ett globalt klimatavtal vid FN:s klimatmöte i Paris (COP21). Vidare inrättade EU-kommissionen i oktober 2016 en expertgrupp som ska utveckla en övergripande europeisk strategi för hållbar finansiering. Syftet är både att stödja investeringar i grön teknik och att se till att det finansiella systemet kan finansiera tillväxt på ett sätt som är hållbart. Även i den finansiella lagstiftningen införs krav på företag i syfte att bidra till en hållbar utveckling. Bland annat har krav på hållbarhetsrapportering införts för vissa stora företag och koncerner i EU, däribland försäkringsföretag.

I Sverige har riksdagen beslutat om ett nytt hållbarhetsmål för finansmarknadsområdet från och med 2016. Målet anger att det finansiella systemet ska bidra till en hållbar utveckling. I dagsläget finns inga konkreta initiativ på regeringens bord. Däremot har Finansinspektionen kartlagt och analyserat hur den finansiella sektorn kan bidra till en hållbar utveckling. Myndigheten identifierar utifrån detta ett antal områden som den kommer att arbeta vidare med under 2017.

Det har på senare tid uppstått slitningar mellan de organ i EU som deltar i att ta fram regler på det finansiella området. En effekt av detta kan bli att rådet och EU-parlamentet inte längre vill delegera ansvar för att ta fram detaljregler till EU-kommissionen. I ett sådant läge måste även detaljreglerna beslutas inom ramen för den ordinarie lagstiftningsprocessen, vilket kan medföra att lagstiftningsprocessen saktar in.

Reglering

Flera regleringsinitiativ är i ett intensivt slutskede och försäkringsföretagen måste lägga stora resurser på sitt anpassningsarbete i en tid när alla detaljer inte ens är kända.

Ett generellt problem med nyare EU-rätt är att det som från början verkar vara en tillräcklig tid för anpassning krymper ner till otillräckliga tider på grund av tillkommande detaljregler. Även om många delar av regelverket är klara i god tid och därför kända av försäkringsföretagen kan avsaknaden av viktiga detaljer innebära svårigheter att hinna slutföra arbetet i tid. Forcerad anpassning i slutskedet innebär risk för att det som är den bästa lösningen kan få stå tillbaka av tidsbrist. Det är inte bra för konsumentskyddet. Till det kommer att när ett EU-direktiv ska genomföras i Sverige startar arbetet ofta alltför sent för att ge en rimlig tidsram för anpassning.

Även helt nya regleringar är på väg. Pensioner och ökat skatteuttag är exempel på områden där ändrade regler redan har föreslagits eller kommer att föreslås. EU-kommissionen kommer som en del i arbetet med att förstärka den inre marknaden att fortsätta förbättra förutsättningarna för gränsoverskridande finansiella tjänster. Det handlar om såväl konsumenters möjlighet att köpa tjänster över gränserna som företagens möjligheter att sälja sina tjänster i andra länder.

Effekter av en åldrande befolkning och ökad migration

Precis som i många andra länder både ökar och åldras befolkningen i Sverige. Det påverkar försäkringsföretagen på olika sätt. Befolkningstillväxten innebär en naturlig marknadstillväxt för företagen, men eftersom tillväxten i huvudsak drivs av nettomigration blir en viktig utmaning för företagen att skapa och upprätthålla goda kundrelationer med denna nya och växande kundgrupp. Att befolkningen åldras innebär stora ekonomiska och politiska utmaningar för samhället för att kunna möta de ökade behoven av äldreomsorg, hälso- och sjukvård och pensioner. Det innebär också att försörjningsbördan för de yrkesverksamma ökar. Här kan försäkringsbranschen bidra genom att erbjuda försäkringslösningar som kompletterar det offentliga åtagandet.

Många bedömare menar att förskjutningen i åldersstrukturen kan ha en negativ inverkan på den ekonomiska tillväxten. Detta är inget problem i sig om människor förstår detta och anpassar sina förväntningar om vad ekonomin förmår att leverera. Om den lägre tillväxten däremot betraktas som en avvikelse kan det uppstå en situation där politiker och andra makthavare tar till extrema åtgärder för att få i gång tillväxten. Frågan är dock om vi inte redan befinner oss i en sådan situation mot bakgrund av centralbankernas ultralätta penningpolitik, ökad upplåning av redan skuldyngda regeringar och den pågående diskussionen om s.k. helikopterpengar. Faran ligger i så fall i om dessa åtgärder inte hjälper utan snarare bidrar till att på sikt förvärra situationen.

Försäkringssparandets betydelse för pensionen

De första årskullarna som helt eller delvis omfattas av de nya reglerna i det allmänna pensionssystemet går nu i pension och vi börjar se utfallet av det nya pensionssystemet. Det gör att intresset för pensionsfrågor hos politiker och beslutsfattare, liksom hos allmänheten och media, är större än någonsin.

Ansvar för den allmänna pensionen och tjänstepensionen har på ett avgörande sätt flyttats över från staten och arbetsgivaren till individen under det senaste decenniet. Det gör att den enskilde bär en större andel av risken för pensionsutfallet. Samtidigt kommer nu studier som visar att 50-talisterna kommer att få en total pension, inklusive tjänstepension och privat pensionssparande, på omkring 60–65 procent av slutlönen. Det är betydligt lägre än de 75–80 procent av den nuvarande lönen som många anser vara rimligt. Utan tjänstepension hade pensionen som andel av slutlönen varit ännu lägre, vilket visar på den viktiga betydelse som tjänstepensionen har som komplement till den allmänna pensionen.

Utvecklingen ökar behovet av information, kunskap och möjligheter att påverka sin ekonomiska situation. Ett sätt att göra detta är att arbeta längre. Ett annat är att arbeta heltid om man inte redan gör det. Därutöver handlar det om att se till att omfattas av tjänstepension och, om man inte gör det, göra egna avsättningar.

För höginkomsttagare finns möjligheten att löneväxla, dvs. att växla lön mot pensionsavsättningar. Det är dock inte givet att det är lika lönsamt för låg- och medelinkomsttagare då en lägre lön innebär minskade avsättningarna till den allmänna pensionen för inkomster under 40 000 kronor. För dem saknas det i dag en sparform som stimulerar till långsiktigt sparande.

Försäkringsinlaget fyller en viktig funktion inom det långsiktiga sparandet. Därigenom delas risken för att leva länge med andra genom arvsvinster. Det gör att var och en inte behöver ta höjd för risken att leva tills man blir 90 eller 100 år. En sådan försäkring mot s.k. långlevnadsrisk finns inbyggd inom såväl det allmänna pensionssystemet som inom tjänstepensionslösningarna och privat försäkringssparande.

Digitaliseringen förändrar värdekedjan inom försäkring

Digitaliseringen gör det möjligt att skapa mer individualiserade och flexibla tjänster samtidigt som det ställer krav på försäkringsföretagen att utveckla nya affärsmodeller och tjänster som mer exakt möter individers behov och står sig väl i konkurrensen.

Genom att bilda och vara en del av s.k. ekosystem kan försäkringsföretagen utveckla sina erbjudanden till kund. Samarbeten med allt från hantverkare och säkerhetsföretag till informationsnav som Google, Facebook med flera kan bidra till att skapa en större bredd i kunderbjudandet. Utöver den ökade kunskap som digitala kanaler ger om kunderna sker en snabb utveckling av olika typer av sensorer för allt ifrån kylskåp till kläder och telematik för avläsning av körstil, hastighet m.m. Sammantaget skapar detta ökade möjligheter till individuellt anpassade försäkringsprodukter som motsvarar varje enskild kunds behov.

Digitaliseringen innebär även möjligheter till effektivisering av allt från riskbedömning till skadereglering i försäkringsföretagens dagliga verksamhet. De stora mängderna data gör det möjligt att prissätta riskerna mer exakt och därmed förbättras även underlaget för beräkningar av nödvändiga avsättningar för att parera risk. Inom skaderegleringen går vi mot en ökad automatisering av arbetsprocesser och ett mer utvecklat gränssnitt gentemot kund där deras arbetsinsats minimeras och informationen kan anpassas bättre till individens behov.

Många av de nya insuretech-företagen riktar in sig på distributionsledet genom att skapa konsumentvänliga gränssnitt och de söker i allt högre utsträckning samarbeten med etablerade försäkringsaktörer. Deras tjänster blir på så sätt ett komplement till befintliga aktörer. Det är mindre vanligt att de nya aktörerna startar upp helt nya försäkringsföretag även om det förekommer globalt sett.

Samtidigt som olika it-system integreras, information lagras i moln och antalet ingångar ökar genom att fler aktörer har tillgång till systemen genom exempelvis ekosystem blir infrastrukturen mer känslig för attacker. Cyberattacker har blivit alltmer frekventa och sofistikerade. För försäkringsbranschen handlar frågan om cyberrisker dels om att erbjuda ett skydd för att skydda data mot alla typer av cyberrisk, dels om att skydda sina egna data.

1 Den ekonomiska utvecklingen

Den ekonomiska utvecklingen påverkar försäkringsföretagen i deras roll som investerare, men också genom att ränteutvecklingen påverkar värderingen av deras åtaganden. Det långvariga lågränteläget innebär stora utmaningar för försäkringsföretagen då avkastningen från kapitalförvaltningen sjunker. Även tillsynsmyndigheterna i såväl Sverige som EU oroas över utvecklingen och försöker på olika sätt anpassa regelverk och tillsynsverktyg till den nya lågräntemiljön.

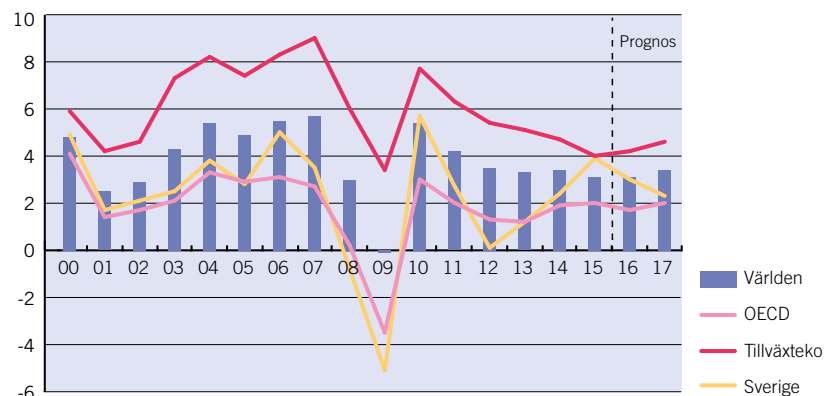
1.1 Sverige går fortsatt starkt men börjar mattas av *Tillväxten mattas av*

Svensk ekonomi går fortsatt starkt även om tillväxten bromsade in under första halvåret 2016. Enligt Konjunkturinstitutet (KI) väntas bruttonationalprodukten (BNP) växa med 3 procent under helåret 2016.¹ Tillväxten drivs framförallt av ökad konsumtion och investeringar. Där- emot väntas nettoexporten bli negativ till följd av en svagare efterfrågan från omvärlden. Under 2017 bedömer KI att tillväxten kommer att bromsa in ytterligare i takt med att resursutnyttjandet i ekonomin stiger. BNP väntas då växa med 2,3 procent. Se diagram 1 för en illustration av BNP-tillväxten i Sverige (gul linje) 2000–2015 och prognoser för 2016–2017.

¹ Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti. Kalenderkorrigerad tillväxstsiffra.

Diagram 1. BNP i världen, OECD, tillväxtekonomierna och Sverige, 2000–2017

Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

Anm.: Tillväxtekonomierna avser här alla länder som inte är medlemmar i OECD.

Källa: Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti.

Sysselsättningen har ökat snabbt de senaste åren. Detta har dock inte avspeglats i en nedgång i arbetslösheten, eftersom även arbetskraften har ökat. Ökningen i arbetskraften avtog dock under 2015 och arbetslösheten har därför börjat sjunka. Enligt KI väntas arbetslösheten sjunka från 7,4 procent i slutet av 2015 till 6,3 procent i slutet av 2017.²

Trots den goda utvecklingen på arbetsmarknaden är utmaningarna stora. Arbetslösheten är fortsatt mycket hög bland lågutbildade och utlandsfödda. Det stora antalet flyktinginvandrare gör utmaningen än större och det kommer att krävas stora insatser för att lyckas med integrationen. Om inte är det troligt att arbetslösheten börjar stiga igen i takt med att allt fler flyktinginvandrare kommer in i arbetskraften.

² Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti.

Ultraexpansiv penningpolitik

Efter en lång tid med lågt inflationstryck har konsumentpriserna i Sverige åter börjat stiga. Uppgången förklaras till stor del av växelkursförsvagningen 2014–2015 och av ökade produktskatter. Under det senaste året har konsumentpriserna stigit med cirka 0,9 procent (september till september). Enligt Konjunkturinstitutet väntas inflationen fortsätta öka under de kommande åren till följd av högre resursutnyttjande i ekonomin och ökad arbetskraftsbrist.³ Inflationmålet på 2 procent väntas dock inte uppnås förrän 2018.

Riksbanken för nu, precis som många andra centralbanker runt om i världen, en mycket expansiv penningpolitik. Reporäntan i Sverige har varit negativ sedan februari 2015, samtidigt som Riksbanken köper upp stora volymer av statsobligationer. Sammantaget beräknar Riksbanken att uppköpen kommer att uppgå till 245 miljarder kronor (i nominellt belopp) i slutet av 2016.⁴ Det motsvarar drygt en tredjedel av den totala statsobligationsstocken. Därtill återinvesterar Riksbanken alla förfall och kupongbetalningar i statsobligationsportföljen, vilket gör att Riksbankens totala innehav kommer att överstiga 245 miljarder kronor.

Enligt Riksbanken är det troligt att den expansiva penningpolitiken kommer att bestå ytterligare ett par år.⁵ Anledningen är att inflationsuppgången går långsamt och är förknippad med en rad osäkerheter. Inflationsuppgången behöver därför fortsatt kraftfullt stöd. Först under i början av 2018 bedömer Riksbanken att långsamma höjningar av reporäntan kan inledas.

³ Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti.

⁴ Riksbanken (2016): *Penningpolitisk rapport*, oktober.

⁵ Riksbanken (2016): *Penningpolitisk rapport*, oktober.

1.2 Långsam återhämtning i omvärlden

Fortsatt svag tillväxt i OECD-området

Återhämtningen i världsekonomin fortsätter, om än i långsam takt. Enligt Konjunkturinstitutet (KI) väntas global BNP växa med 3,1 procent 2016 och 3,4 procent 2017.⁶ Se diagram 1 för en illustration av tillväxten globalt (blå staplar), samt i OECD-området (rosa linje) och tillväxtländerna (röd linje) under 2000–2017.

I OECD-området går utvecklingen oväntat trögt och gång efter annan har bedömare fått revidera ned sina tillväxtprognoser. Enligt Konjunkturinstitutet väntas BNP-tillväxten bli 1,7 procent 2016 och 2 procent 2017.⁷ Det är främst den amerikanska ekonomin som bidrar till tillväxten, medan euroområdet och Japan går fortsatt svagt.

Vid den brittiska folkomröstningen i juni 2016 röstade det brittiska folket oväntat ja till att lämna EU. Det har skapat stor osäkerhet om den fortsatta politiska, ekonomiska och institutionella utvecklingen och har fått de flesta bedömare att revidera ned tillväxtprognosen för Storbritannien. Det är framför allt investeringarna som bedöms påverkas negativt av det osäkra läget. Euroområdet väntas dock inte påverkas i samma utsträckning, även om prognoserna har reviderats ned även där.⁸ Effekterna utanför Europa bedöms bli små.⁹

Ljusare läge i tillväxtländerna

I tillväxtländerna ser läget något ljusare ut, även om BNP-tillväxten fortfarande är svag i ett historiskt perspektiv. Under 2017 bedömer

⁶ Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti. Kalenderkorrigerad tillväxtsiffra.

⁷ Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti. Kalenderkorrigerad tillväxtsiffra.

⁸ Se bl.a. Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti.

⁹ Enligt EU-kommissionens preliminära bedömning väntas BNP i Storbritannien minska med mellan 1 och 2,75 procentenheter fram till 2017. Motsvarande effekt för resten av EU bedöms bli 0,2–0,4 procentenheter. (Tal av vice president Valdis Dombrovskis vid Eurofi Financial Forum 2016, Bratislava, 2016-09-08).

Konjunkturinstitutet att tillväxten stiger från 4,2 till 4,6 procent.¹⁰ Det är främst Kina och Indien som bidrar till tillväxten, även om den kinesiska ekonomin fortsätter att bromsa in. En tydlig förbättring väntas också enligt KI ske i Brasilien och Ryssland, som båda tidigare har drabbats hårt av fallande råvarupriser och kraftiga nedgångar i BNP. Nu väntas fallet i BNP dämpas och i stället vändas till en svagt positiv BNP-tillväxt under 2017. Även detta bidrar till förbättringen mellan åren.

1.3 Risker för en svagare konjunkturutveckling

Fortsatt oro för hårdlandning i Kina

Det finns en rad orosmoln som kan påverka konjunkturutvecklingen i Sverige och omvärlden negativt. De mest betydande riskerna är en svagare konjunkturutveckling i Kina och Europa. I Kina har myndigheterna agerat för att dämpa inbromsningen i ekonomin och det ser hittills ut som om den befarande hårdlandningen har kunnat undvikas. Inte desto mindre finns de underliggande obalanserna i ekonomin kvar, med överkapacitet i de statliga industriföretagen, överskott på bostäder och kommersiella lokaler, svag vinstutveckling och svaga balansräkningar i banksystemet. Det innebär att risken för en hårdlandning för den kinesiska ekonomin fortfarande ännu inte är helt avvärdad.

Svag konkurrenskraft och en sårbar banksektor i Europa

I Europa har ett flertal länder fortfarande problem med konkurrenskraften på grund av ett alltför högt kostnadsläge i industrin. Många länder har även problem med att skuldsättningen i hushållssektorn och den offentliga sektorn är hög, vilket försvårar möjligheten till inhemsk tillväxt i form av ökad privat och offentlig konsumtion.

Det finns även fortsatta problem i banksektorn, vilket håller tillbaka utlåningstakten och hämmar verkningsgraden av ECB:s stimulanser. Italien har högst andel dåliga lån, men problemet finns i olika grad

¹⁰ Konjunkturinstitutet (2016): *Konjunkturläget*, augusti.

även i andra länder. Nu hotas dessutom Tysklands största bank av en miljardstämning av amerikanska myndigheter för sin roll i den amerikanska CDO-marknadens¹¹ uppgång och fall i samband med finanskrisen. Många bedömare menar att om Tysklands krisen inte hanteras på rätt sätt kan det sluta med en finansiell krasch som är värre än Lehman Brothers.

Till dessa orosmoln kan läggas risken för en förtroendekris för EU och eurosamarbetet som sådana. Brexit, flyktingkrisen, och det upplevda terrorhotet stärker nationalistiska strömningar och försämrar förutsättningarna för överstatliga lösningar. Se även avsnitt 2.1 för en diskussion om detta.

Högt uppdrivna tillgångspriser

En tredje risk är de kraftigt uppdrivna tillgångspriserna i Sverige och omvärlden, inte minst bostadspriserna i Sverige. Om tillgångspriserna börjar falla kan det dämpa tillväxten i investeringar och privat konsumtion eftersom hushåll och företag får lägre finansiell förmögenhet och en mer pessimistisk framtidstro. Å andra sidan kanske en sådan utveckling kan vara önskvärd. Att tillväxten hålls uppe av en orealistisk framtidstro på grund av det extremt låga ränteläget och en alltför expansiv kreditgivning innebär förmodligen en större risk på sikt än om vi får se en långsam korrigerings av tillgångspriserna idag.

Ett mer oroande scenario skulle vara om tillgångspriserna börjar falla hastigt och under mindre kontrollerade former. Det skulle kunna utlösa betydande oro på de finansiella marknaderna och leda till stora spridningseffekter i det finansiella systemet. En sådan utveckling skulle kunna bli både smärtsam och utdragen i ett läge där det kan vara svårt att dämpa utvecklingen genom ytterligare penning- eller finanspolitiska åtgärder.

¹¹ CDO är ett skuldinstrument som består av flera andra skuldsedlar (collateralized debt obligation).

1.4 Försäkringsföretagens kapitalplaceringar

Kapitalförvaltningen är en viktig del av verksamheten

Den ekonomiska utvecklingen påverkar försäkringsföretagen i deras roll som investerare, men även genom att ränteutvecklingen påverkar värderingen av deras åtaganden. Vi börjar med att titta på försäkringsföretagens placeringstillgångar och hur de är fördelade mellan olika tillgångsslag.

De svenska försäkringsföretagen förvaltar betydande summor. Vid halvårsskiftet 2016 uppgick försäkringsföretagens kapitalplaceringar till 4 092 miljarder kronor.¹² Det är nästan lika mycket som Sveriges BNP, som 2015 uppgick till 4 181 miljarder kronor. Merparten av kapitalet – 3 614 miljarder kronor – förvaltas av livförsäkringsföretagen. Resten – 478 miljarder kronor – förvaltas av skadeförsäkringsföretagen.

Med så betydande tillgångsportföljer blir kapitalförvaltningen en viktig del av verksamheten. Det gäller särskilt för livförsäkringsföretagen som erbjuder olika typer av sparandeprodukter i form av pensionsförsäkringar och kapitalförsäkringar. För dem är kapitalförvaltningen central för att skapa värdeökning och återbäring till sina kunder.

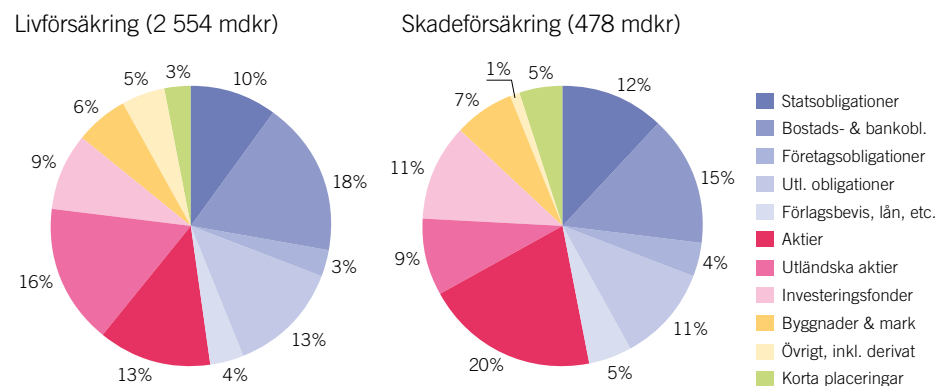
Väldiversifierade tillgångsportföljer

I diagram 2 visas livförsäkrings- respektive skadeförsäkringsföretagens placeringstillgångar vid halvårsskiftet 2016 uppdelat på olika tillgångsslag. För att renodla analysen har tillgångar förknippade med fond- och depåförsäkring exkluderats från livförsäkringsföretagens placeringar.

¹² Statistiska centralbyrån (2016): FM12 SM1604, september. Det bör noteras att från och med första kvartalet 2016 har Finansinspektionen gått ut med nya föreskrifter samt ny blankett, *Nationell tillsynsrapportering för försäkringsbolag*, där numera kapitalplaceringar ingår. Även populationen har ändrats för de försäkringsföretag som rapporterar kapitalplaceringar. Företag med en balansomslutning överstigande 1 miljard fortsätter att rapportera kvartalsvis. Företag med en balansomslutning upp till och med 1 miljard kronor undantas från rapportering av kapitalplaceringar.

tillgångar, eftersom det är försäkringstagarna som bestämmer placeringssinriktningen för dessa tillgångar och står den finansiella risken. Dessa tillgångar utgör cirka 29 procent av livförsäkringsföretagens totala placeringstillgångar.

Diagram 2. Liv- och skadeförsäkringsföretagens placeringstillgångar (exkl. fond- och depåförsäkring), 2016 kv.2

Anm. 1: Tillgångar i fondförsäkring har dragits av från tillgångsslaget "investeringsfonder". Tillgångar i depåförsäkring har schablonmässigt dragits bort i lika delar från tillgångsslagen "svenska aktier", "utländska aktier" och "investeringsfonder" eftersom vi inte vet vad dessa tillgångar består av.

Anm. 2: I "byggnader och mark" ingår helägda fastighetsbolag. När det gäller svenska obligationer skriver vi för enkelhetens skull "statsobligationer", "säkerställda obligationer" och "övriga kreditobligationer", men egentligen avses "obligationer utgivna av stat, kommun och landsting", "obligationer utgivna av banker och bostadsinstitut" och "obligationer utgivna av övriga emittenter".

Källa: Egen bearbetning av statistik från SCB (FM12 SM1604) och Finansinspektionens underliggande blankett (depåförsäkring).

Merparten av *livförsäkringsföretagens* placeringstillgångar (exklusive fond- och depåförsäkring) är placerade i obligationer (47 %) och aktier (39 %). Resterande tillgångar är placerade i byggnader och mark (6 %), men även i korta räntepaceringar, repor och derivat (8 %). För en jämförelse med investeringsportföljen ett år bakåt i tiden, se avsnitt 1.5.3.

Även *skadeförsäkringsföretagen* placerar i huvudsak i obligationer (48 %) och aktier (39 %). De har en något större obligationsandel än livförsäkringsföretagen, men samma aktieandel. Resterande belopp är investerade i byggnader och mark (7 %), men även i korta räntepaceringar, repor och derivat (6 %). Även för skadeförsäkringsföretagen görs en jämförelse med 2015 i avsnitt 1.5.3.

1.5 Det låga ränteläget innebär stora utmaningar

1.5.1 Svårt att generera avkastning

30 år av fallande räntor

Det låga ränteläget i Sverige och omvärlden innebär stora utmaningar för försäkringsföretagen. De nominella räntorna har fallit trendmässigt i OECD-länderna sedan mitten av 1980-talet, se diagram 3 för ett urval av länder. Sedan finanskrisens utbrott 2008 har räntan dock pressats till rekordlåga nivåer genom centralbankernas ultralätta penningpolitik. Sedan 2014 har fem centralbanker (ECB, Danmark, Sverige, Schweiz och Japan) infört negativa styrräntor och genomför dessutom omfattande stödköp av statsobligationer och i vissa fall även kreditobligationer. Som en följd av detta handlas nu en fjärdedel av världens stats- och företagsobligationer till negativa räntor.¹³ I vissa länder handlas till och med den tioåriga statsobligationen till negativ ränta.¹⁴ I Sverige har den 10-åriga statsobligationsräntan varit nere och vänt på rekordlåga 0,042 procent¹⁵.

¹³ S & P Global (2016): *Negative interest rates*, 17 augusti.

¹⁴ Tyskland, Japan och Schweiz, 2016-09-29.

¹⁵ 2016-08-12.

Diagram 3. Statsobligationsräntor i valda länder, 10 år, 1991–okt 2016

Källa: Riksbanken.

Avkastningen väntas falla framöver

Räntenedgången har under den senaste femårsperioden erbjudit god avkastning för livförsäkringsföretagen eftersom värdet på deras ränteportföljer har ökat i värde. För företagen med traditionell försäkring uppgick den årliga totalavkastningen¹⁶ i genomsnitt till 7,1 procent under perioden 2011–15.¹⁷ Totalavkastningen för enskilda företag varierar dock mellan 3,4 och 9,6 procent, bland annat beroende på skillnader i placeringsstrategi.

Det kan dock komma att bli utmanande för försäkringsföretagen att fortsätta generera god avkastning framöver. Om den låga räntemiljön blir bestående kommer avkastningen på ränteportföljen att bli mager. Nu höjs dessutom allt fler kritiska röster – även bland försäkrings-

¹⁶ Totalavkastning är ett mått på värdeförändring och direktavkastning på de tillgångar som förvaltas för försäkringstagarnas räkning. Det beräknas i enlighet med Svensk Försäkrings rekommendation om totalavkastning från 2006-10-02.

¹⁷ Svensk Försäkrings branschstatistik nr 1/2016 – 4 kvartalet 2015.

företagen – mot centralbankernas extrema penningpolitik.¹⁸ Kritikerna menar att centralbankernas massiva uppköp av statsobligationer har satt marknadsprissättningen på räntemarknaden ur spel. Statsobligationsräntan kan därför inte längre sägas vara en neutral informationsbärare av marknadens värderingar. Det försvårar värderingen av andra finansiella tillgångar eftersom dessa värderas utifrån statsobligationsräntan. Den ultralåga räntenivån leder dessutom till ett ökat risktagande i ekonomin, vilket underblåser finansiella bubblor och bidrar till en dysfunktionell samhällsekonomi i stort.

Svårigheterna att generera avkastning börjar nu synas i totalavkastningen för livförsäkringsföretagen med traditionell försäkring. Under första halvåret 2016 uppgick avkastningen i genomsnitt till endast 1,4 procent och flera företag rapporterade negativ avkastning.¹⁹ Det har fått bolagen att sänka återbäringsräntan och avkastningsräntan till sina sparare.

Samma trend syns även i resten av Europa. Enligt den europeiska försäkrings- och tjänstepensionsmyndigheten EIOPA har såväl avkastningen på eget kapital, som försäkringsföretagens portföljavkastning sjunkit under året.²⁰ Under 2015 hade de europeiska livbolagen en portföljavkastning på i genomsnitt 0,4 procent.

Kanske är det så att vi inte längre kommer att kunna erhålla de avkastningsnivåer som vi har vant oss vid de senaste 20–30 åren. Kanske är det dags att justera förväntningarna. Det betyder emellertid att även försäkringstagarna måste börja ställa in sig på lägre pensionsnivåer. Avkastningen är helt avgörande för vilken pension en sparare kommer att få. Om den årliga avkastningen på ett 30-årigt sparande sjunker med en procentenhet betyder det att man måste spara 34 procent mer för att

¹⁸ Pensioner & Förmåner nr 7/16, s. 8.

¹⁹ Svensk Försäkrings branschstatistik nr 3/2016.

²⁰ EIOPA (2016): *Financial stability report*, juni.

uppnå samma kapitalnivå. Detta är en diskussion som såväl livförsäkringsföretagen som de politiska beslutsfattarna måste vara beredda på att ta.

Får livförsäkringsföretagen svårt att betala sina kunder?

Under 2015 gjorde Finansinspektionen en undersökning av ett antal större livförsäkringsföretag i syfte att bedöma riskerna till följd av ett långvarigt lågränteläge.²¹ Resultatet visade att de deltagande livföretagen har tillräckligt med tillgångar för att kunna uppfylla de garanterade pensionsåtagandena även om tillgångarna inte genererar någon som helst framtida avkastning. Det är ganska anmärkningsvärda resultat och tyder på att livförsäkringsföretagen i fråga har mycket goda riskbuffertar i sina balansräkningar. Som jämförelse kan nämnas att i USA brukar man räkna med att den ackumulerade avkastningen ska stå för 75 procent av den samlade pensionsutbetalningen över ett livslångt pensionssparande.²²

1.5.2 Ränteutvecklingen påverkar försäkringsföretagens solvenssituation

Solvenssituationen försämras för livförsäkringsföretagen när räntan faller...

Räntenivån påverkar inte bara värdet på försäkringsföretagens obligationstillgångar, utan även värderingen av deras åtaganden (försäkrings-tekniska avsättningar). Det beror på att åtagandena nuvärdesberäknas med hjälp av en diskonteringsränta. Nettoeffekten – och därmed påverkan på försäkringsföretagens solvenssituation – beror på hur väl företagens tillgångar och åtaganden är matchade med varandra.

Enligt Finansinspektionens senaste tillsynsrapport har försäkringsföretagen en tillräckligt god solvensnivå för att kunna hantera det

²¹ Finansinspektionen (2015): *Risker i livförsäkringsföretag till följd av långvarigt låga räntor*, 18 november.

²² Pensioner och Förmåner nr 7/16, s. 29.

²³ Finansinspektionen (2016): *Tillsynen av försäkringsföretagen*, 17 maj.

låga ränteläget.²³ Det finns emellertid enstaka försäkringsföretag vars solvenssituation är mer besvärlig. Det framgår av bland annat Finansinspektionens rapport om sårbarhetsindikatorer inom försäkringssektorn.²⁴ Enligt rapporten är sårbarheten hög i den grupp av livförsäkringsföretag som tillämpar Solvens II för hela sin verksamhet.²⁵

... men den nära kopplingen har brutits

Det har tidigare funnits en nära koppling mellan ränteutvecklingen och främst livförsäkringsföretagens solvenssituation. Det beror på att livförsäkringsföretagen generellt har åtaganden med lång löptid, i kombination med att de räntebärande tillgångar som är avsedda att täcka dessa åtaganden ofta har en betydligt kortare löptid. Det innebär att när räntan ändras så ändras skuldernas värde mer än tillgångarna, vilket i sin tur ger utslag i företagens solvenssituation. Av livförsäkringsföretagen är det främst de ömsesidiga försäkringsföretagen och tjänstepensionskassorna som påverkas av ränteförändringar. Det beror på deras stora bestånd av traditionella försäkringar med finansiella garantier. Detta samband framgår tydligt i diagram 4 som visar utvecklingen av försäkringsföretagens solvenskvot²⁶ (blå linje för tjänstepensionskassor och gul linje för ömsesidiga livförsäkringsföretag) tillsammans med utvecklingen av den svenska 10-åriga statsobligationsräntan (streckad linje).

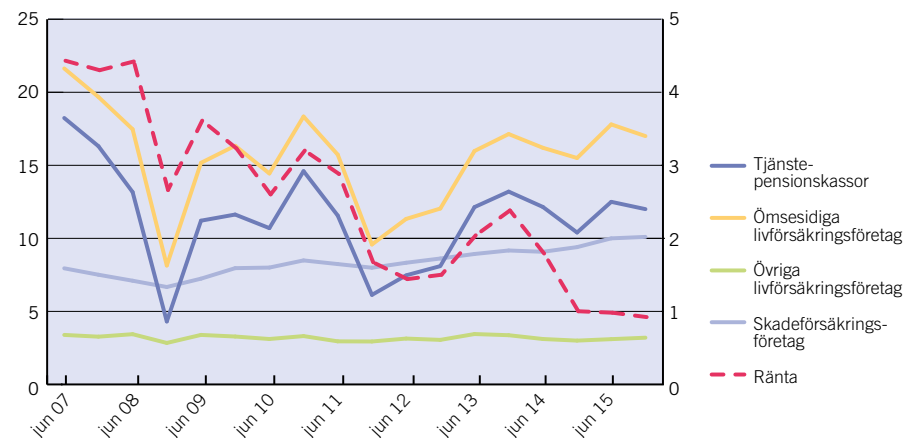
²⁴ Finansinspektionen (2016): *Sårbarhetsindikatorer inom försäkringssektorn*, FI-analys nr 6, 15 september.

²⁵ Finansinspektionen har i analysen delat upp livförsäkringsföretagen i tre grupper: (1) Företag som tillämpar Solvens II. (2) Företag som tillämpar Solvens I i enlighet med övergångsbestämmelser för perioden 2016-19. (3) Företag som tillämpar Solvens I för en del av sin verksamhet (tjänstepensionsförsäkring) och Solvens II för resterande verksamhet (övrig livförsäkring) i enlighet med övergångsbestämmelserna.

²⁶ Solvenskvoten mäter ett företags kapitalbas i förhållande till dess kapitalkrav (erforderlig solvensmarginal). ”Erforderlig solvensmarginal” är ett begrepp som används i Solvens I-regelverket. Sedan det nya Solvens II-regelverket infördes den 1 januari 2016 definieras solvenskvoten som kapitalbasen dividerat med solvenskapitalkravet (SCR). Några sådana beräkningar finns dock inte offentliggjorda än. Här presenteras endast det gamla begreppet som används i Solvens I.

Diagram 4. Ränteutvecklingen och försäkringsföretagens solvenskvoter, juni 2007–december 2015

Solvenskvot vänster axel, räntenivå i procent höger axel

Anm.: Räntan är den 10-åriga svenska statsobligationsräntan.

Källa: Finansinspektionen och Riksbanken.

Den nära kopplingen mellan ränteutvecklingen och värderingen av försäkringsföretagens skulder – och därmed solvenssituation – bröts dock delvis i december 2013 då Finansinspektionen införde en ny modell för att beräkna diskonteringsräntan.²⁷ Detta framgår tydligt i diagrammet ovan.

Övergången till den nya modellen innebar att Finansinspektionen närmade sig den modell som används inom Solvens II för att fastställa diskonteringsräntan. Båda modellerna bygger på att den långa räntan antas konvergera mot en slags långsiktig jämviktsränta (den s.k. Ultimate Forward Rate), som bestäms utifrån makroekonomiska antaganden om

²⁷ <http://www.fi.se/regler/fis-forfattningar/samtliga-forfattningar/201323/>.

den förväntade långsiktiga realräntan och förväntad inflation.²⁸ Detta gör att diskonteringskurvan blir mer stabil över tid, vilket i sin tur gör att nuvärdet av företagets framtida åtaganden blir mindre volatil. Jämviktsräntan kan i så måtto sägas fungera som ett slags ankare i beräkningarna i syfte att förhindra procykliska rörelser i företagets solvenskvoter.

Finansinspektionen lyfter ibland fram att den långsiktiga jämviktsräntan kan ses som en modellbaserad risk och att den inte avspeglar den ekonomiska verkligheten. Vi menar dock att alla antaganden om den långa räntan (bortom den sista observerbara marknadsräntan) bygger på något slags prognos om framtiden. Jämviktsräntan är ju tänkt att spegla en genomsnittlig långsiktig räntenivå på 100 års sikt. Fördelen med att utgå från en makroekonomisk modell vid fastställandet av jämviktsnivån är just att den inte behöver ändras så ofta, utan bara om det sker en mer fundamental förändring av de långsiktiga förväntningarna. Det mildrar det procykliska inslaget i regelverket.

1.5.3 Solvensberäkningarna ändras igen i och med Solvens II

Solvensberäkningarna ändras i grunden...

Det bör understrykas att de solvensberäkningar som diskuteras ovan baseras på tidsserier fram till och med den 31 december 2015 och därför använder Solvens I-definitionen av solvenskvot. I och med införandet av Solvens II den 1 januari 2016 ändrades dock företagens solvensberäkningar i grunden. Det gäller beräkningar av såväl kapitalbasen som kapitalkravet (SCR). Exempelvis tar de nya kapitalkravsberäkningarna sin utgångspunkt i *hela* balansräkningen och inte bara i de försäkringstekniska avsättningarna som tidigare. Kapitalkravet påverkas således av *alla* kvantifierbara risker som företaget är utsatt för, både på tillgångssidan och på skuldsidan. Dessutom tas hänsyn till hur tillgångssidan och skuldsidan samverkar. Även riskreducerande åtgärder, som återförsäkring, beaktas.

²⁸ Jämviktsräntan är för närvarande satt till 4,2 procent för åtaganden i svenska kronor. Det är samma nivå som för åtaganden i euro.

Hur den nya beräkningsmetoden kommer att slå för enskilda försäkringsföretag är svårt att förutspå. Det finns i dagsläget inga heltäckande uppgifter om företagens solvenskvoter, även om vissa bolag har redovisat sin solvenskvot i sina delårsrapporter. En viss vägledning ges också av de uppgifter som Finansinspektionen redovisar på sin hemsida utifrån företagens dag 1-rapportering.²⁹ Av den framgår att samtliga inrapporterande företag (144 st) klarade solvenskapitalkravet per den 1 januari 2016, se även tabell 1. Den första mer heltäckande redovisningen väntas vid halvårsskiftet 2017.

Tabell 1. Försäkringsföretagens solvenskvoter enligt Solvens II, 1 januari 2016

Solvenskvot	Andel företag
<1	
1–1,5	13 %
1,5–2	26 %
2–2,5	27 %
2,5–3	14 %
>3	20 %

Källa: Finansinspektionen.

Generellt kan sägas att Solvens II kommer att innebära en kraftig ökning av kapitalkravet. Enligt Finansinspektionens förberedande rapportering som genomfördes under 2015 blir kapitalkravet i genomsnitt sex gånger så högt som i tidigare reglering och cirka 40 procent högre än kraven i trafikljusmodellen.³⁰

Men samtidigt ändras även beräkningarna av de försäkringstekniska avsättningarna och därmed indirekt beräkningen av kapitalbasen. Exem-

²⁹ Se <https://fi.se/Regler/Forsakring-och-pension/Solvens/Listan/Forsta-inrapportering-enligt-Solvens-2>.

³⁰ Finansinspektionen (2016): *Tillsynen av försäkringsföretagen*, 17 maj, s. 17.

pelvis ställdes det i de tidigare solvensreglerna krav på en säkerhetsmarginal i värderingen av de försäkringstekniska avsättningarna. Det innebär att en del av den förväntade ökningen av kapitalkravet kan ses som ett synliggörande av tidigare buffertar.

... men övergångsbestämmelserna är långa

När det gäller solvensberäkningarna i Solvens II bör det även beaktas att det finns mycket långa övergångsbestämmelser som företagen får tillämpa vid användningen av de riskfria räntesatserna och vid beräkningen av försäkringstekniska avsättningar.³¹ Enligt övergångsbestämmelserna får försäkringsföretagen möjlighet att tillämpa en tillfällig justering av de riskfria räntesatserna. Justeringen bygger på det egna landets nuvarande regler (Solvens I) för beräkning av diskonteringsräntan och ska fasas ut linjärt fram till den 1 januari 2032. Övergångsperioden varar alltså i hela 17 år.

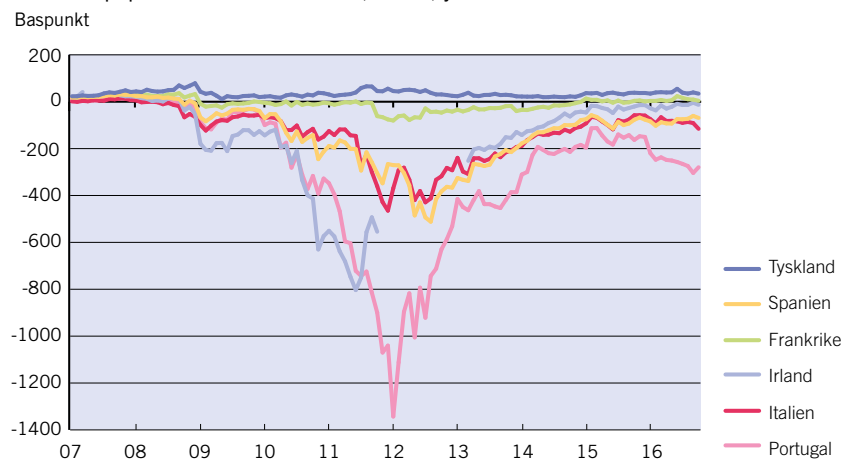
Utan övergångsregler kan det förmodas att övergången till Solvens II hade blivit tuff för försäkringsföretagen i de statsfinansiellt svaga euroländerna. Enligt Solvens II ska diskonteringsräntan för åtaganden i euro baseras på euroswapräntan. Men enligt de tidigare reglerna – Solvens I – beräknas diskonteringsräntan ofta utifrån det egna landets statsobligationsränta³². I den mån denna ränta är högre än euroswapräntan – se diagram 5 för en illustration av denna differens för ett urval av länder – skulle värderingen av försäkringsföretagens skuldåtaganden ha ökat i ett slag i och med införandet av Solvens II. Detta var också troligen en av anledningarna till att övergångsbestämmelserna infördes överhuvudtaget.³³

³¹ Övergångsbestämmelserna infördes i Solvens II genom Omnibus II-direktivet (2014/51/EU), se artiklarna 308 c och 308 d i Solvens II-direktivet i dess lydelse enligt Omnibus II-direktivet.

³² Alternativt kan diskonteringsräntan beräknas utifrån den faktiska och förväntade avkastningen på försäkringsföretagets tillgångar, med avdrag för en försiktighetsmarginal.

³³ Det är inte bara försäkringsföretagen i de statsfinansiellt svaga länderna som kan ha nytta av övergångsbestämmelserna. Enligt den tyska tillsynsmyndigheten skulle nära hälften av de tyska försäkringsföretagen inte kunna möta kapitalkraven i Solvens II om det inte vore för övergångsbestämmelserna. Se Insurance Risk, *Concentration lapse: Bundesbank warns on policy surrenders*, augusti 2015.

Diagram 5. Skillnaden mellan euroswapräntan och statsobligationsräntan (euroswapspreaden) i valda länder, 10 år, jan 2007–okt 2016

Anm. För Irland saknas data för april-september 2007 och november 2012–februari 2013.

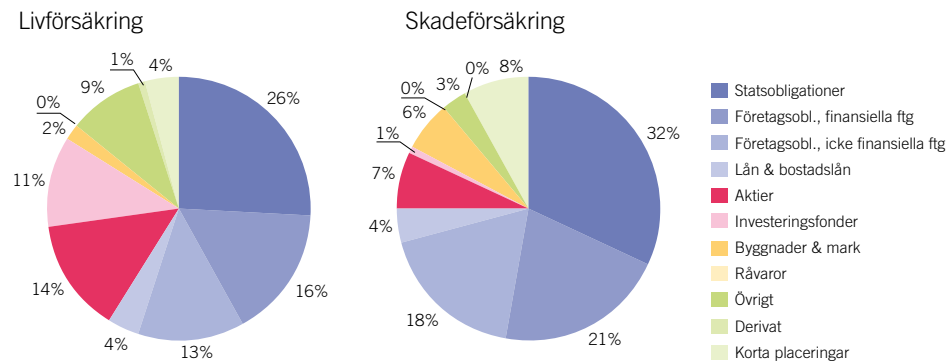
Källa: Bloomberg.

1.5.4 Ökade investeringar i riskfyllda tillgångar

Viss ökning av riskfyllda tillgångar i Europa

Det är inte lätt för kapitalförvaltare att navigera i den rådande miljön med dels ultralåga eller negativa räntor, dels en påtaglig risk för finansiella bubblor. De europeiska försäkringsföretagen har mer än hälften av sina placeringstillgångar placerade i obligationer, se diagram 6. Andra tillgångsslag är aktier, investeringsfonder, byggnader och mark, lån, korta placeringar, derivat och övrigt.

Diagram 6. Europeiska liv- och skadeförsäkringsföretags kapitalplaceringar, 2015

Källa: EIOPA (2016): Financial stability report, juni, sid 46.

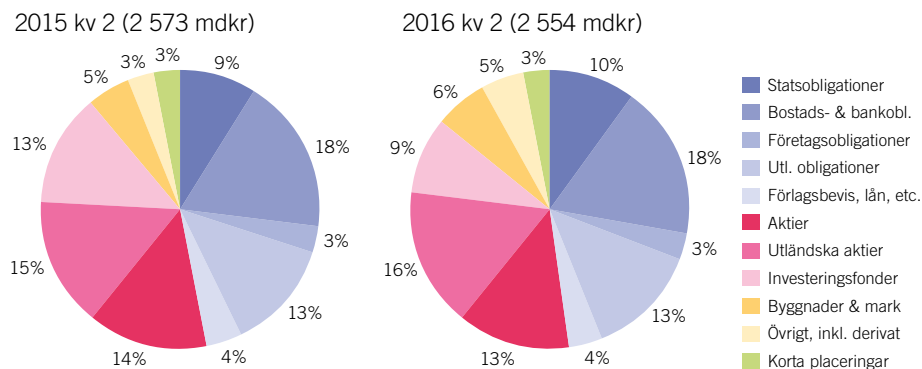
Enligt EIOPA har viss förskjutning mot mer riskfyllda tillgångar börjat skönjas i försäkringsföretagens tillgångsportföljer under de senaste åren.³⁴ Exempelvis har andelen aktier ökat sedan 2013 och det finns vissa tendenser till ökade investeringar i infrastruktur. Dessa förändringar kan enligt EIOPA vara ett tecken på en övergång till mer riskfyllda investeringar till följd av rådande lågräntemiljö och behovet att uppnå högre avkastning. Vissa bolag har dock enligt EIOPA gått åt andra hållet och dragit ned risken i sina investeringsportföljer i syfte att minska kapitalkraven i Solvens II.

Även i Sverige kan en sådan utveckling skönjas

För svensk del ser vi en ökad andel investeringar i byggnader och mark (från 5 till 6 procent) för *livförsäkringsföretagen* från halvårsskiftet 2015 till halvårsskiftet 2016, se diagram 7. Även övriga tillgångar har ökat från 3 till 5 procent. I gengäld har andelen investeringar i investeringsfonder minskat från 13 till 9 procent.

³⁴ EIOPA (2016): *Financial stability report*, juni, s. 45–46.

Diagram 7. Livförsäkringsföretagens placeringstillgångar (exkl. fond- och depåförsäkring), 2015 kv. 2 och 2016 kv. 2

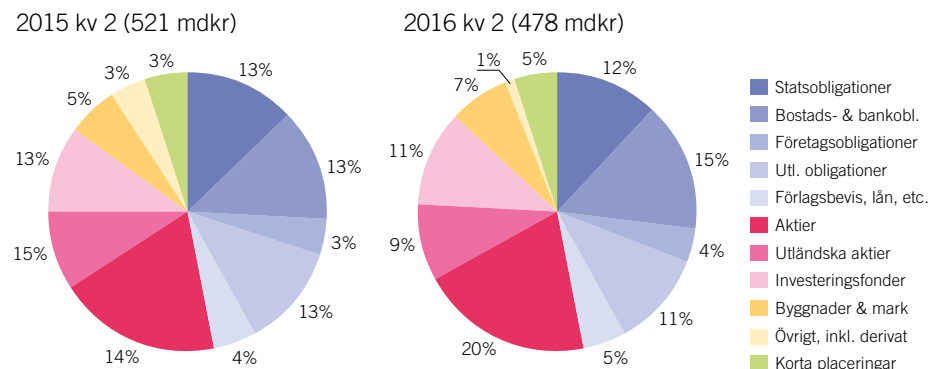
Anm.: Se anmärkning 1 och 2 i diagram 2.

Källa: Egen bearbetning av statistik från SCB (FM12 SM1604) och Finansinspektionens underliggande blankett (depåförsäkring).

Även för *skadeförsäkringsföretagen* ser vi en ökning i andelen investeringar i byggnader och mark (från 6 till 7 procent), men också i andelen säkerställda bostadsobligationer (från 13 till 15 procent) och aktier och investeringsfonder, se diagram 8. I gengäld har andelen statsobligationer minskat från 13 till 12 procent. Dessutom har andelen övriga investeringar minskat från 4 till 1 procent.

Det är svårt att säga om dessa förändringar beror på en ökad riskaptit eller ej. Det kan lika gärna vara fråga om helt andra faktorer.

Diagram 8. Skadeförsäkringsföretagens placeringstillgångar, 2015 kv.2 och 2016 kv.2

Anm.: Se anmärkning 2 i diagram 2.

Källa: Egen bearbetning av statistik från SCB (FM12 SM1604).

1.6 Vad gör tillsynsmyndigheterna?

1.6.1 EIOPA oroar sig för långvarigt låga räntor och "double hit"

Den europeiska försäkrings- och tjänstepensionsmyndigheten, EIOPA, har under sommaren 2016 genomfört ett stresstest av europeiska försäkringsföretag.³⁵ Syftet var i första hand att testa livförsäkringsföretagens motståndskraft mot olika scenarier i en lågräntemiljö. Testet omfattade två scenarier. I det första scenariot antas det nuvarande lågränteläget bestå under lång tid, närmare bestämt under de befintliga försäkringskontraktens återstående löptid. Det kan i många fall röra sig om tidsperioder på över 60 år. I det andra scenariot antas tillgångspriserna falla, samtidigt som den riskfria räntan också faller (double hit). Bland tillgångarna ingår statsobligationer, kreditobligationer, säkerställda obligationer, fastigheter, aktier och alternativa investeringar.

³⁵ Se <https://ciopa.europa.eu/Pages/Financial-stability-and-crisis-prevention/Stress-test-2016>.

De båda testerna har enligt EIOPA medvetet utformats för att bli särskilt kännbara för försäkringsföretagen.³⁶ Syftet med testerna är därför inte att identifiera vilka försäkringsföretag som kan möta kapitalkraven eller ej efter chockerna, utan snarare att identifiera vilka som är de största sårbarheterna i den europeiska försäkringsbranschen och vad dessa kan innebära för den finansiella stabiliteten. Resultaten väntas publiceras i december 2016. Som det ser ut nu kommer EIOPA inte att presentera resultaten för enskilda företag, utan enbart på aggregerad nivå. EIOPA kommer dock att offentliggöra vilka bolag som har deltagit i testet.³⁷

Även Internationella valutafonden, IMF, har under våren 2016 genomfört ett stresstest av de svenska försäkringsföretagen.³⁸ Stresstestet var en del av IMF:s större granskning av den svenska finansiella sektorn i syfte att bedöma dess stabilitet och identifiera potentiella sårbarheter. Resultatet visar att försäkringsföretagen är väl kapitaliserade och att de klarar även kraftiga nedgångar i tillgångspriserna.³⁹ Inte inget av de testade scenarierna föll den genomsnittliga solvenskvoten under 125 procent.

1.6.2 EIOPA ser över metoden för att fastställa UFR

Med anledning av rådande lågränteläge har det på olika håll ifrågasatts om nivån på den långsiktiga jämnviktsräntan (UFR) som används i Solvens II är rimlig. UFR är den ränta mot vilken den långa riskfria räntan konvergerar när det inte längre finns marknadsräntor att tillgå. UFR är för närvarande satt till 4,2 procent för åtaganden i svenska kronor, liksom i euro.

³⁶ Se <https://eiopa.europa.eu/Pages/News/EIOPA-launches-the-EU-wide-Insurance-Stress-Test-2016.aspx>.

³⁷ Se presentation av EIOPA vid möte med Insurance & Reinsurance Stakeholder Group (IRSG) den 9 juni 2016: *EU-wide Insurance Stress Test 2016*, s. 5.

³⁸ I testet deltog fyra livförsäkringsföretag och tre skadeförsäkringsföretag, vilka tillsammans svarar för 78 respektive 53 procent av den totala premieinkomsten i respektive sektor.

EIOPA har under sommaren 2016 genomfört en konsultation om ändringar i metoden för att fastställa den långsiktiga jämnviktsräntan.⁴⁰ EIOPA:s förslag skulle innebära en sänkning av UFR redan nästa år och därefter årliga ändringar utifrån rådande ränteläge. En sådan ändring skulle få betydande konsekvenser för värderingen av försäkringsföretagens skuldåtaganden, särskilt för livförsäkringsföretagen som generellt sett har åtaganden med mycket långa löptider.

Ett beslut i frågan väntas fattas av EIOPA:s styrelse i slutet av 2016. Enligt den tidplan som anges i konsultationen ska den nya nivån för UFR offentliggöras i mars 2017 och tillämpas vid fastställandet av räntekurvan för den sista juni samma år. EU-kommissionen är dock skeptisk till ändringar i UFR. Det framkom vid ett möte i Europaparlamentets utskott för ekonomi och valutafrågor (ECON) i slutet av augusti 2016. Anledningen är att Solvens II nyligen har implementerats och att man vill undvika störningar på marknaden. EU-kommissionen menar att det är viktigt att beslut baseras på fakta och grundliga konsekvensanalyser samt att marknadsstabilitet måste säkerställas. Även flera EU-parlamentariker uttryckte liknande åsikter.

De motstridiga viljorna gör att det är oklart om och när en ändring kommer att ske. EIOPA har visserligen mandat att ta fram räntekurvan, i vilken UFR spelar en stor roll. Om UFR ändras kommer därför EIOPA:s räntekurva att påverkas. EIOPA:s kurvor är dock inte bindande. För att få till stånd bindande räntekurvor har EU-kommissionen för de tre första rapporteringstillfällena enligt Solvens II fattat beslut om räntekurvan, baserat på EIOPA:s siffror. Om kommissionen fortsätter att fastställa räntekurvorna måste därför också EU-kommissionen ta ställning till frågan om metoden för att fastställa UFR och således vara den som tar det slutliga beslutet. Mot bakgrund av detta är läget därför oklart.

⁴⁰ Se <https://eiopa.europa.eu/Pages/News/EIOPA-consults-on-methodology-to-derive-ultimate-forward-rate-under-Solvency-II-.aspx>.

1.6.3 EIOPA vill även se över kapitalkraven för statsobligationer

EIOPA pressar på om statsobligationsrisken

En känslig fråga i EU är hur statsobligationer ska behandlas i kapitalkravsberäkningarna för finansiella bolag. Enligt de nuvarande reglerna för försäkringsföretag och banker är kapitalkravet för statsobligationer noll. Vid ett möte i Europaparlamentets utskott för ekonomi och valutafrågor (ECON) i slutet av augusti framkom dock att EIOPA vill se över hanteringen av statsobligationsrisken i Solvens II. Planen är att ta upp frågan i EIOPA:s kommande tekniska råd till EU-kommissionen med anledning av Solvens II-översynen 2018. EU-kommissionen uttryckte sig däremot mycket försiktigt under mötet och sa att de inte har tagit med den frågan i sin begäran till EIOPA eftersom det pågår en bredare diskussion om detta på såväl global som EU-nivå, särskilt inom banksektorn. Sista ordet i frågan lär dock inte vara sagt än. Det är tydligt att EIOPA har fokus på frågan eftersom de återvänder till den gång på gång.

Det är inte självklart hur försäkringsföretagen skulle anpassa sig om kapitalkraven för statsobligationer skulle förändras. Kanske skulle försäkringsföretagens fortsätta att anpassa sitt produktutbud så att mer av den finansiella risken förs över till försäkringstagarna. Kanske skulle försäkringsföretagen minska investeringarna i statsobligationer utgivna av statsfinansiellt svaga länder till fördel för statsobligationer utgivna av mer kreditvärdiga länder. Hur detta i sin tur kan tänkas påverka regeringarnas möjligheter att finansiera befintliga statsskulder och kommande budgetunderskott återstår att se. En inte allt för vågad gissning är att efterfrågan på vissa länders statsobligationer skulle minska framöver, åtminstone från försäkringsföretagens sida, vilket kan leda till ökade upplåningskostnader för länderna, särskilt om också ECB och de nationella centralbankerna upphör med sina stödköp av ländernas statsobligationer.

Risken är synlig även utan kapitalkrav

Det kan konstateras att även utan kapitalkrav för statsobligationer finns det en inneboende spänning i Solvens II-regelverket så länge de enskilda statsobligationsräntorna i euroområdet inte rör sig i takt med euroswapräntan. De europeiska försäkringsföretagen investerar ofta i inhemska statsobligationer och är därför känsliga för förändringar i inhemska räntor. Därför finns det alltid en risk för att värdet på deras tillgångar kan minska utan att skulderna gör det, om det skulle utbryta oro över ländernas kreditvärdighet med högre statsskuld räntor till följd. Detta är något som kommer bli synligt inte minst i EIOPA:s stresstest som presenteras i december 2016, se avsnitt 1.6.1.

1.6.4 Finansinspektionen anpassar trafikljusmodellen

Från och med 2016 ska de försäkringsföretag som omfattas av Solvens II inte längre rapportera enligt trafikljusmodellen. Övergångsregler för tjänstepensionsverksamhet innebär dock att äldre solvensbestämmelser (Solvens I) gäller för sådan verksamhet till och med utgången av 2019. Företag som använder dessa övergångsregler ska därför fortsätta rapportera enligt trafikljusmodellen för sin tjänstepensionsverksamhet.

Finansinspektionen har under 2016 sett över trafikljusmodellen i syfte att anpassa den till den verksamhet som fortsatt ska rapporteras och till de tillsynsbehov som myndigheten har. Under senhösten 2016 presenterade Finansinspektionen ett förslag på ny trafikljusmodell.⁴¹ Det handlar bland annat om den värdering som modellen bygger på och skärpta kapitalkrav. Finansinspektion räknar med att den nya trafikljusmodellen ska börja tillämpas från och med det första kvartalet 2017.

⁴¹ Finansinspektionen (2016): *Förslag till ny trafikljusmodell*, FI Dnr 15-17483.

2 Den politiska utvecklingen

Populistiska strömningar vinner allt större gehör runt om i världen, samtidigt som polariseringen mellan grupper ökar. I USA har den tillträdande presidentens många uttalanden om en ökad amerikansk protektionism och en förändrad utrikes- och säkerhetspolitik skapat osäkerhet kring landets fortsatta politiska inriktning. Även EU är skakat av en existentiell kris där splittringen mellan EU-länderna framträder allt tydligare.

2.1 Den politiska makten försvagas av kriser och splittring

2.1.1 Populistiska strömningar göder protektionism och antiglobalisering

Den globala ekonomiska nedgången som följde på finanskrisen är den värsta i västvärlden sedan 1930-talet och de ekonomiska konsekvenserna har blivit mycket värre än de flesta bedömare har kunnat förutse. Tillväxten går trögt, världshandeln har minskat och klyftorna mellan olika grupper har ökat. Det har lett till en våg av populism, protektionism och antiglobalisering. Samtidigt har flyktingkrisen och upprepade terrorattacker i Europa spätt på människors rädsla och osäkerhet och underblåst strömningar av nationalism och antimigration. Vi ser nu en ökad politisk polarisering såväl globalt som i Sverige.

I USA har Donald Trump just avgått med segern i presidentvalet efter vad som har varit den smutsigaste och mest splittrande valkampanjen i USA:s historia. Den fortsatta amerikanska politiken är nu mycket osäker. Trump har gått till val på en rad populistiska och kontroversiella vallöften, bl.a. rörande utrikes- och säkerhetspolitiken liksom migrationspolitiken, och det råder nu stor osäkerhet i vilken utsträckning som

den tillträdande presidenten kommer att stå fast vid dessa löften. Trump måste även lotsa eventuella lagförslag och lagändringar genom kongressen, vilket i vissa fall kan bli svårt även om republikanerna nu har fått majoritet i såväl senaten som representanthuset. I andra frågor som har ett bredare republikanskt stöd, t.ex. skattesänkningar, tillsättandet av domare i Högsta domstolen och upphävandet av flera av Obamas inrikespolitiska reformer, kan det däremot bli enklare.

Det som främst skapar oro är Trumps många uttalanden om en ökad amerikansk protektionism och en förändrad utrikes- och säkerhetspolitik. Mycket talar för att det kan bli svårt att få igenom frihandelsavtalet mellan USA och EU (TTIP) som har förhandlats sedan 2013. Flera bedömare pekar också på att maktförhållandena i världen håller på att förändras. USA har sedan flera år varit på nedgång som stormakt, medan andra länder, som Kina och Ryssland, har flyttat fram sina positioner. Med Trump vid makten kan denna trend komma att förstärkas, vilket kan öppna för en geopolitisk utveckling vars konsekvenser är mycket svåra att förutse. Klart är i alla fall att det finns all anledning för enskilda länder att oroa sig för sin säkerhet på ett sätt som inte varit aktuellt på väldigt många år.

2.1.2 Splittring och existentiell kris i EU

I Europa finns nu en utbredd oro att den våg av populism som Trump har ridit på ytterligare kan komma att förstärka den likaledes starka våg som finns i Europa. Under slutet av 2016 och 2017 kommer fyra europeiska länder att gå till val och det finns en stark oro för att dessa kan komma att följa USA:s väg. Först ut är Österrike i december 2016, följt av Nederländerna i mars 2017, Frankrike i april/maj 2017 och Tyskland hösten 2017. I samtliga dessa länder är populistiska och EU-kritiska partier på stark frammarsch.

Även Storbritanniens beslut att lämna EU är ett uttryck för populistiska och EU-kritiska strömningar. Storbritanniens beslut slog ned som en bomb i somras och har skapat EU:s kanske värsta politiska kris hittills. Beslutet har fått regeringar i flera andra EU-länder att frukta krav på folkomröstningar även i deras länder. De populistiska strömningarna gör det också svårt för sittande regeringar att driva igenom nödvändiga men impopulära reformer för att få igång tillväxten. EU-kommissionens ordförande Jean-Claude Juncker sa vid sitt linjetal till EU-parlamentet i september 2016 att EU befinner sig i en existentiell kris: ”Aldrig förr har jag sett nationella regeringar så försvagade av populismens krafter och paralyserade av risken för nederlag i nästa val. Aldrig förr har jag sett så lite samarbetsvilja mellan medlemsländerna.”⁴²

De europeiska politikerna kämpar nu för att hitta en gemensam plattform för att möta de stora utmaningar som EU står inför. Men euro- och migrationskriserna har skapat djupa sprickor mellan medlemsländerna. En skiljelinje går mellan nord och syd och handlar om den ekonomiska utvecklingen och EU:s budgetpolitiska regler. De sydeuropeiska länderna vill lätta på EU:s budgetpolitiska restriktioner för att få igång tillväxten på hemmaplan, samt se ett fördjupat ekonomiskt samarbete mellan EU-länderna. De nordeuropeiska länderna håller däremot emot av rädsla för att bli de som får betala för kalaset. De menar i stället att de sydeuropeiska länderna måste genomföra långtgående strukturreformer för att komma tillrätta med de grundläggande problemen som bristande konkurrenskraft, överreglerade tjänstesektorer och låg flexibilitet på arbetsmarknaden.

En annan skiljelinje går mellan öst och väst och handlar om migrationspolitiken. På ena sidan står den så kallade Visegradgruppen bestående av Polen, Ungern, Slovakien och Tjeckien. De är missnöjda med unio-

⁴² State of the Union Address 2016: *Towards a better Europe – a Europe that protects, empowers and defends.*

nens flyktingpolitik och vägrar att acceptera överenskommelsen om att alla medlemsstater ska ta emot en viss andel asylsökande. Dessutom vill de minska EU:s inflytande även i andra frågor genom fördragsändringar. På andra sidan står främst Tyskland och Sverige som menar att EU-länderna måste ta ett solidariskt ansvar för flyktingkrisen genom kvoter och fördelning av asylsökande bland medlemsländerna.

Till den nu redovisade splittringen kan läggas den interinstitutionella "maktkamp" som råder inom EU mellan de organ som deltar i att ta fram regler på det finansiella området, se vidare avsnitt 2.4.

Hur unionen lyckas samla sig och hantera dessa frågor, samtidigt som den bemöter den splittring och den ökade främlingsfientlighet som terrorattackerna i bl.a. Paris, Bryssel och Nice ger näring åt, kommer enligt många bedömare bli avgörande för EU:s framtid.

2.1.3 Stor osäkerhet efter Brexit

Storbritanniens beslut att lämna EU har skapat stor osäkerhet om den fortsatta politiska, ekonomiska och institutionella utvecklingen. Budskapet från den brittiska regeringen under ledning av premiärminister Theresa May är dock tydligt: Brexit är Brexit och folkomröstningens resultat ska respekteras. Premiärministern har också meddelat att den s.k. exitklausulen (artikel 50 i Lissabonfördraget) kommer att aktiveras i mars 2017. Det innebär att ett formellt utträde kan ske tidigast i mars 2019. Övriga EU-länder vill se en så snabb process som möjligt. En utdragen process med informella förhandlingar skulle bara öka osäkerheten och i slutändan vara skadlig för unionen.

Förhandlingarna om Storbritanniens utträde kommer att bli mycket omfattande och komplicerade. Det är svårt att förutsäga när och under vilka former som utträdet kommer att ske. Å ena sidan är Storbritannien en

viktig handelspartner till övriga EU-länder och det finns ett intresse av att upprätthålla de goda handelsrelationerna även i framtiden. Å andra sidan får villkoren inte bli så förmånliga att andra EU-länder också vill lämna. Det finns således ett tydligt politiskt behov i EU av att markera att medlemskap är en sak och utanförskap en annan.

Till dessa inre marknadsperspektiv kan också komma mer konkreta politiska aspekter på utträdet. Detta manifesteras bl.a. i och med det faktum att ett avtal mellan EU och Storbritannien ska godkännas av Europaparlamentet. Det finns också en oro för att Brexitprocessen kommer att sluka så stora resurser i EU-institutionerna att det kommer att gå ut över EU:s förmåga att hantera andra processer.

För svensk del innebär Storbritanniens utträde ur EU att vi mister en viktig bundsförvant. Storbritannien har varit Sveriges främsta partner i många frågor, inte minst på finansmarknadsområdet. Efter Brexit krävs breddade politiska allianser. En möjlighet, som ofta nämns i debatten, är att närma sig Tyskland, som står oss närmare än andra länder i många frågor. Av samma skäl är det viktigt att odla relationerna till EU-kommissionen och andra EU-institutioner. Kommissionen har en central roll i EU som initiativtagare i all ny lagstiftning och de tre tillsynsmyndigheterna ansvarar ofta för detaljregleringen i olika rättsakter.

2.2 EU:s investeringsplan för tillväxt och sysselsättning

2.2.1 Den europeiska fonden för strategiska investeringar (EFSI) förlängs

Den utdragna lågkonjunkturen i Europa har fått europeiska politiker att fokusera på åtgärder för att få igång tillväxt och sysselsättning. EU-kommissionens politiska flaggskepp i frågan är den s.k. Junckerplanen, som

är en investeringsplan för Europa. Planen lades fram 2014 och omfattar tre delar:

1. En fond för strategiska investeringar (EFSI).
2. Ett centrum för investeringsrådgivning (EIAH) och en digital projektportal för att sammanföra potentiella europeiska investeringsprojekt och investerare i och utanför EU (EIPP).
3. En åtgärdsplan för att förbättra investeringsklimatet i Europa genom att bland annat förenkla regleringar, öka tillgången på långsiktig finansiering och stärka den inre marknaden (Energiunionen, EU:s digitala inre marknad och Kapitalmarknadsunion).

Enligt EU-kommissionen är investeringsplanen, särskilt EFSI, en stor framgång.⁴³ Andra bedömare menar att framgången är mer begränsad. Exempelvis menar den Brysselbaserade tankesmedjan Bruegel att EFSI bara har gett upphov till ett enda projekt (av 56 godkända) som inte skulle kunna ha fått finansiering av den europeiska investeringsbanken, EIB, i alla fall.⁴⁴ Utgångspunkten för EFSI är ju annars att investeringarna ska vara ”additionella” i förhållande till andra EIB-investeringar.

En annan aspekt är att den geografiska spridningen av EFSI-finansierade projekt är ojämn. Det är främst projekt i Frankrike, Italien, Tyskland, Storbritannien och Spanien som har fått EFSI-finansiering. För svensk del har EFSI-finansiering gått till fem projekt.⁴⁵

⁴³ Meddelande från EU-kommissionen av den 1 juni 2016: *Europa investerar igen. Utvärdering av investeringsplanen för Europa*. COM(2016) 359 final.

⁴⁴ Claeys, G och Leandro, A: Assessing the Juncker Plan after one year. Blogginlägg, 17 maj 2016, Bruegel.

⁴⁵ Det omfattar bland annat byggandet av en vindkraftpark i Långmarken utanför Kristinehamn, liksom tre garantiavtal mellan EIF och Norrlandsfonden, Almi Företagspartner respektive Svensk Exportkredit.

Oavsett de motstridiga budskapen om EFSI:s framgångar har EU-kommissionen för avsikt att gå vidare med fonden och lade i september 2016 fram ett förslag om att fördubbla fonden både när det gäller varaktighet och finansiell kapacitet.^{46, 47} Målet är att få till stånd minst 500 miljarder euro i privata och offentliga investeringar fram till slutet av 2020.

2.2.2 Möjligheter för försäkringsföretagen?

Det är tveksamt om EU-kommissionens investeringsplan kommer att innebära något för försäkringsföretagen. Möjligen kan satsningarna på den europeiska fonden för strategiska investeringar (EFSI) komma att erbjuda försäkringsföretagen nya investeringsmöjligheter. Kritikerna menar dock att EFSI lika gärna skulle kunna tränga ut privata aktörer och därmed minska försäkringsföretagens investeringsmöjligheter i den typ av långsiktiga infrastruktur- eller energiprojekt som EFSI är tänkt att stötta.

En annan möjlighet är att EIB:s ökade upplåning till följd av EFSI – ca 60 miljarder euro fram till 2018 – ger försäkringsföretagen ett större utbud av obligationer att investera i. EIB har högsta möjliga kreditbetyg och dess obligationer är inte förknippade med något kapitalkrav i Solvens II. EIB:s obligationer skulle därför kunna erbjuda ett attraktivt investeringsalternativ för försäkringsföretagen.

Störst potential med EU-kommissionens investeringsplan finns kanske inom de initiativ som tas inom ramen för Kapitalmarknadsunionen

⁴⁶ Meddelande från EU-kommissionen av den 14 september 2016: *Stärkta europeiska investeringar för tillväxt och sysselsättning – Andra etappen av Europeiska fonden för strategiska investeringar och en ny europeisk yttre investeringsplan*. COM(2016) 581 final.

⁴⁷ Förslag till EU-parlamentets och rådets förordning om ändringar av förordningarna (EU) nr 1316/2013 och (EU) nr 2015/1017 vad gäller förlängningen av löptiden för Europeiska fonden för strategiska investeringar liksom införandet av tekniska förstärkningar av den fonden och Europeiska centrumet för investeringsrådgivning, COM(2016) 597 final.

(CMU). Exempelvis diskuteras möjligheten att sänka kapitalkraven i Solvens II för vissa typer av tillgångar. En närmare beskrivning av CMU ges i avsnitt 3.2.3.

2.3 Hållbarhet på den politiska agendan

2.3.1 Flera initiativ på global och nationell nivå

Agenda 2030 och COP21 – två historiska uppgörelser under 2015

Hållbarhetsfrågor har flyttat allt högre upp på regeringars och företags agendor. Under 2015 togs två viktiga steg mot en mer hållbar utveckling. I september antogs FN:s nya utvecklingsagenda för hållbar utveckling (Agenda 2030).⁴⁸ Agendan omfattar 17 nya hållbara utvecklingsmål (SDGs), eller globala mål som de också kallas, som kommer att vägleda policy och finansiering inom utvecklingsarbetet de kommande 15 åren.

Vidare antogs i december 2015 ett globalt klimatavtal vid FN:s klimatmöte i Paris (COP21).⁴⁹ Avtalet är historiskt eftersom det är första gången som världens länder kunde enas om ett avtal där alla länder är med och bidrar till att begränsa utsläppen av växthusgaser. Uppgörelsen pekas ut som en vändpunkt i kampen för att hejda klimatförändringarna. Efter en framgångsrik ratificeringsprocess trädde avtalet i kraft i början av november 2016.

För försäkringsföretagen är hållbarhetsfrågor viktiga i såväl kapitalförvaltningen som i försäkringsverksamheten. Försäkringsföretagen i Sverige förvaltar tillsammans mer 4 000 miljarder kronor, och skadeförsäkringsföretagen hanterar drygt 2 miljoner skadeärenden per år till en skadekostnad på cirka 50 miljarder kronor. Försäkringsföretagens agerande i hållbarhetsfrågor spelar därför en viktig roll i samhället och bidrar till en långsiktig hållbar utveckling.

⁴⁸ Se <http://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda>.

⁴⁹ Se http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php.

EU inrättar expertgrupp för hållbar finansiering

På EU-nivå har rådet och EU-parlamentet fastställt att minst 20 procent av EU:s budget 2014–2020 ska gå till klimatrelaterade projekt och politikområden.⁵⁰ Ambitionen är också att öka andelen grön finansiering genom den europeiska fonden för strategiska investeringar (EFSD). I sitt senaste meddelande om kapitalmarknadsunionen (CMU) underströk EU-kommissionen behovet av en bredare ansats där också privat kapital involveras för att få till stånd nödvändiga investeringar i grön teknologi och övergången mot en mer hållbar utveckling.⁵¹ Exempelvis vill EU-kommissionen stödja utvecklingen av gröna obligationer genom standardisering. Kommissionen har också inrättat en expertgrupp som ska bidra till att ta fram en övergripande europeisk strategi för hållbar finansiering, både för att stödja investeringar i grön teknik och för att se till att det finansiella systemet kan finansiera tillväxt på ett sätt som är hållbart.⁵²

EU har också infört krav på hållbarhetsrapportering för vissa stora företag och koncerner genom ändringar i EU:s redovisningsdirektiv.⁵³ I Sverige har dessa ändringar genomförts genom ändringar i bl.a. årsredovisningslagen (1995:1554) och lagen (1995:1560) om årsredovisning i försäkringsföretag. Lagändringarna trädde i kraft vid halvårsskiftet 2016 och ska tillämpas första gången för det räkenskapsår som inleds närmast efter den 31 december 2016. EU-kommissionen planerar även att anta icke-bindande riktlinjer avseende metoden för hur rapporteringen ska göras.⁵⁴

⁵⁰ Tal inför EU-parlamentet av EU-kommissionens vice ordförande med ansvar för tillväxt och sysselsättning Jyrki Katainen, 8 oktober 2016.

⁵¹ Meddelande av EU-kommissionen av den 14 september 2016: *Capital Markets Union - Accelerating Reform*. COM (2016) 601 final.

⁵² Beslut från EU-kommissionen av den 28 oktober 2016: *The creation of a High-Level Expert Group on Sustainable Finance in the context of the Capital Markets Union*. C(2016) 6912 final

⁵³ Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/95/EU om ändringar av direktiv 2013/34/EU vad gäller vissa stora företags och koncerners tillhandahållanden av icke-finansiell information och upplysningar om mångfaldspolicy.

⁵⁴ EU-kommissionen genomförde i början av året en offentlig konsultation i frågan, se http://ec.europa.eu/finance/consultations/2016/non-financial-reporting-guidelines/index_en.htm.

Även i de kommande reglerna om tjänstepensionsinstitutens verksamhet (IORP2) ställs krav på tjänstepensionsinstitutet att ta hänsyn till miljömässiga, sociala och bolagsstyrningsfrågor (ESG) i sin interna företagsstyrning.⁵⁵ I skälssatserna slås också fast att medlemsländerna bör ställa krav på tjänstepensionsinstitutet att öppet redovisa hur de tar hänsyn till dessa frågor i sin investerings- och företagsstyrningsprocess.

Ett nytt hållbarhetsmål för finansmarknadsområdet

I januari 2016 infördes ett nytt mål för regeringens politik på finansmarknadsområdet. Målet anger att det finansiella systemet ska bidra till en hållbar utveckling. Visionen är att det finansiella systemet ska bidra genom att finansmarkandens olika aktörer ska beakta miljömässiga, sociala och bolagsstyrningsmässiga aspekter i sin affärsverksamhet.

I dagsläget finns inga konkreta initiativ på regeringens bord. Däremot har Finansinspektionen på uppdrag av regeringen kartlagt och analyserat hur den finansiella sektorn kan bidra till en hållbar utveckling.⁵⁶ Myndigheten identifierar ett antal områden som den kommer att arbeta vidare med under 2017. Bland annat framhåller Finansinspektionen vikten av branschgemensamma definitioner avseende klimatpåverkan och det arbete på området som den s.k. Bloomberggruppen väntas lämna till Financial Stability Board (FSB)/G20 i december 2016.⁵⁷ Detta arbete kan få bäring på Svensk Försäkrings rekommendation om försäkringsföretagens redovisning av koldioxid avtryck om Bloombergsgruppens mått skiljer sig från den i rekommendationen (se avsnitt ”Ny branschrekommendation för koldioxidavtryck” för en beskrivning av rekommendationen).

⁵⁵ Ännu inte publicerad. Den politiska överenskommelsen finns på http://ec.europa.eu/finance/pensions/iorp/index_en.htm.

⁵⁶ Finansinspektionen (2016): *Finansiella företags hållbarhetsarbete*, 7 november och Finansinspektionen (2016): *Hur ska finanssektorn bidra till en hållbar utveckling?*, 7 november.

⁵⁷ Bloomberggruppen är en industriledd arbetsgrupp som tillsattes av FSB/G20 i slutet av 2015. Ordförande för gruppen är Michael R. Bloomberg. Det officiella namnet är Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD).

Finansinspektionen kommer även att följa upp hur de finansiella företagen arbetar med att utveckla metoder för att hantera och kommunicera hur de påverkas av klimatomställningen och dess risker (se nästa avsnitt för en beskrivning av Finansinspektionens tidigare arbete på området). Även konsumentskyddsaspekter när det gäller marknadsföring och information till kunder avseende produkter som säljs med olika hållbarhetsargument kommer att granskas.

Slutligen har regeringen inlett ett internt arbete för att analysera förutsättningarna för att öka andelen gröna investeringar i samhället.⁵⁸ Det handlar bl.a. om att se över utbudet av gröna obligationer samt möjligheten att i större omfattning kanalisera klimatinvesteringar genom internationella finansiella institutioner.

Klimat- och omställningsrisker hotar inte den finansiella stabiliteten

Finansinspektionen har under året haft regeringens uppdrag att utreda klimatförändringarnas effekter på den finansiella stabiliteten. Enligt Finansinspektion utgör de klimat- och omställningsrisker som klimatförändringarna är förknippade med inte något betydande hot mot den finansiella stabiliteten i Sverige. Samtidigt konstateras att det finns kunskapsluckor som behöver fyllas för att en säkrare bedömning ska kunna göras. Företagen behöver bl.a. utveckla olika former av stresstester och scenarioanalyser för att fånga hur sårbarheten mer konkret kan komma till uttryck och få indikationer på möjliga förebyggande åtgärder. Därför finns det skäl att vänta sig att FI kommer att återvända till frågan under kommande år.

I Finansinspektionens rapport redovisas också att svenska pensionsfonder på aggregerad nivå har en ganska begränsad del av tillgångarna

⁵⁸ Prop. 2016/17:1 *Budgetpropositionen för 2017*, Utgiftsområde 2, Samhällsekonomi och finansförvaltning, s. 45.

placerade i koldioxidintensiva företag med höga koldioxidutsläpp jämfört med pensionsfonder i andra länder.

Ny branschrekommendation för koldioxidavtryck

Svensk Försäkring arbetade under våren 2016 fram en gemensam branschrekommendation för hur försäkringsföretagen ska beräkna och redovisa koldioxidavtrycket i sina investeringsportföljer. Arbetet skedde i nära samarbete med Fondbolagens förening som också införde en motsvarande vägledning för fondbolagen. Med hjälp av branschrekommendationen ökar jämförbarheten mellan försäkringsföretagen, vilket också bidrar till att sätta ytterligare press på de företag som försäkringsföretagen investerar i.

2.3.2 Högre växel krävs i klimatanpassningsarbetet

För ett hållbart klimat räcker det inte enbart med att arbeta med åtgärder för att minska den globala uppvärmningen. Samhället behöver också bli bättre rustat för att kunna hantera de problem vi redan ser med t.ex. extremt väder och naturskador. Detta är viktigt inte minst för försäkringsbranschen för att den ska kunna fortsätta att meddela försäkring för klimatrelaterade skador.

För att arbetet med klimatanpassning ska bli framgångsrikt krävs att det tas fram en övergripande nationell strategi för klimatanpassningsarbetet. Samarbetet mellan beslutsfattare, myndigheter, kommuner, organisationer, enskilda fastighetsägare, byggsektorn och försäkringsföretag måste förbättras och ansvarsfördelningen när det gäller förebyggande arbete, finansiering och samordningsinsatser behöver tydliggöras. I linje med detta tillsatte regeringen i november 2015 en statlig utredning som ska analysera hur ansvaret ska fördelas mellan staten, landstingen, kommunerna och enskilda i fråga om att vidta åtgärder för att anpassa pågående och planerad markanvändning och bebyggd miljö till ett gradvis förändrat klimat.⁵⁹ Utredningen ska lämna sitt slutbetänkande i maj 2017.

⁵⁹ Dir 2015:115, *Ett stärkt arbete för anpassning till ett förändrat klimat*.

2.4 Maktkamp och slitningar i regelmaskineriet

Maktförskjutningar i EU

En av de åtgärder som vidtogs efter finanskrisen var att bilda tre nya EU-myndigheter och en europeisk systemrisknämnd på det finansiella området. Avsikten var dels att få till stånd en mer harmoniserad mikrotillsyn (tillsyn över enskilda företag), dels att få ökat fokus på makrotillsyn. Tillsammans med de nationella tillsynsmyndigheterna står de tre myndigheterna EIOPA, EBA och ESMA för mikrotillsynen, medan ESRB står för makrotillsynen.

Några år dessförinnan, i slutet av 2009, ändrades EU-fördraget genom det s.k. Lissabonfördraget. Det infördes en ändrad process för möjligheterna för de lagstiftande organen, rådet och Europaparlamentet, att delegera viss reglering till EU-kommissionen. När EIOPA, EBA och ESMA sedan bildades gavs de en roll i denna delegerade reglering genom att myndigheterna ibland är de som ska ta fram förslag till regler som kommissionen kan besluta om. Rådet och Europaparlamentet har emellertid behållit en viss möjlighet att motsätta sig delegerade regler. De tre EU-myndigheterna kan därtill utfärda formellt icke-bindande riktlinjer och rekommendationer riktade till behöriga myndigheter eller finansiella institut.

Man kan således se att det har skett en maktförskjutning från rådet till Europaparlamentet och kommissionen, men också till myndigheterna. Myndigheterna saknar visserligen mandat att fatta beslut om bindande regler men möjligheten att lämna förslag till regler kan vara väl så viktig, framför allt om förslagsmöjligheten ligger hos expertmyndigheter. Denna maktförskjutning får effekt även på svensk nivå genom minskat inflytande för såväl riksdagen som regeringen. Regeringen kan visserligen genom rådet stoppa förslag till delegerade regler men det sker i dessa frågor inga regelrätta förhandlingar i rådet varför det är svårare att

få tillräcklig majoritet än i den ordinarie lagstiftningsprocessen. Finansinspektionen å sin sida deltar i de europeiska myndigheternas arbete och kan således påverka myndigheternas regelförslag. Regeringen såväl som riksdagen har därför fått ett minskat inflytande över vilka regler som ska gälla för svenska försäkringsföretag och deras kunder.

Olika intressen orsakar slitningar

Det vi har kunnat se under det senaste året är att det har uppstått slitningar mellan de organ som deltar i att ta fram regler på det finansiella området. Det är visserligen inte något konstigt i sig, mot bakgrund av att de alla har olika intressen att bevaka, men det verkar som att det har accentuerats under senare tid och kan delvis bero på att myndigheterna nu har funnits några år och har börjat hitta sina roller. Det beror även på att det finns olika politiska och nationella intressen samt att myndigheterna å sin sida har ett intresse av att bevaka finansiell stabilitet och konsumentskydd utan hänsyn till politiska eller nationella intressen.

Intressena förändras också över tid. Om man tittar i backspeglarna kan man se att kommissionens fokus har förflyttats. Från att ha varit inriktat på fungerande marknader övergick fokus efter finanskrisen till behovet av finansiell stabilitet. En febril regleringstakt för att täppa till luckor i regleringen och för att skärpa kraven har präglat de senaste åren. Det vi nu ser är att pendeln delvis svänger tillbaka och att kommissionen inriktar sig på frågor som kan främja tillväxt, vilket också inkluderar frågan om regleringen hindrar denna.

Ett tydligt exempel på oenigheter som rör försäkringsföretagen är EU-kommissionens delegerade förordning som ska komplettera Priips-förordningen.⁶⁰ Den stoppades av Europaparlamentet efter en nära nog enhällig plenaromröstning. Framtagandet av dessa regler har komplicerats av att de berör alla tre myndigheterna, EIOPA, EBA och

⁶⁰ Se avsnitt 3.1.1.

ESMA. Redan deras förslag till kommissionen var resultat av ett antal kompromisser. Förslagen tog därför inte tillräcklig hänsyn till de olika sektorernas skilda verksamheter. Även i rådet mobiliserades det för att kunna rösta ned kommissionens förslag, men den behövliga kvalificerade majoriteten för att motsätta sig kommissionens förslag kunde inte riktigt nås. Detta är beklagligt eftersom rådets röst hade behövts för att skapa ytterligare tryck mot kommissionen.

Ett annat exempel på slitningar mellan organen är att de europeiska myndigheterna inte alltid går kommissionen till mötes när kommissionen vill ha till stånd ändringar i myndigheternas förslag. Ett exempel på det är ett förslag om hur olika kreditvärderingsföretags kreditbetyg ska allokteras till kreditkvalitetssteg vid beräkning av kapitalkrav, där kommissionen ville att myndigheterna skulle ändra sina förslag men dessa vägrade. Kommissionen antog därefter reglerna med de ändringar man själv ville ha till stånd.

Påverkar det regleringen?

Det är självklart att allt inte genomgående kan eller bör hanteras av de olika aktörerna i EU:s lagstiftningsprocess utan att olika ståndpunkter och bevekelsegrunder bryts mot varandra. Att de olika organen har olika intressen att bevaka är sunt. Vad som emellertid alltid måste gälla – i synnerhet mot bakgrund av kommissionens eget initiativ om ”bättre reglering” – är ett antal grundbultar i regleringsprocessen: regler ska beslutas efter dialog med relevanta intressenter, konsekvensanalyser av de föreslagna reglerna ska göras och reglerna ska beslutas med god framförhållning för de aktörer som har att tillämpa dem.

Om det blir vanligare i framtiden att kommissionens delegerade reglering inte får stöd av de två lagstiftande institutionerna rådet och Europaparlamentet kan det påverka viljan hos dessa att delegera ansvaret för

detaljregler till kommissionen. Det visar sig också mycket tydligt i det nya direktivet om tjänstepensionsverksamhet (IORP II)⁶¹. Kommissionen hade föreslagit ett antal delegeringar men i den slutliga överenskommelsen mellan rådet och Europaparlamentet togs dessa bort.

Även benägenheten att delegera frågor som man inte kan komma överens om i den ordinarie lagstiftningsprocessen kan tänkas minska. Det har funnits en tendens att delegera med förhoppningen att svårigheterna ska lösa sig på lägre regelnivå. Sådana lösningar kan bita institutionerna i svansen om frågorna ändå återkommer när man ska fatta beslut om huruvida man vill förkasta kommissionens förslag till delegerade regler eller inte. Om detta medför att fler detaljer regleras i den ordinarie lagstiftningsprocessen kan det innebära mer utdragna förhandlingar på den nivån.

Slutligen kan i sammanhanget noteras att i ett svenskt utredningsbetänkande⁶² som publicerades i februari 2016 gavs ett flertal förslag på hur insyn, dialog och inflytande kan förbättras för olika intressenter i samhället när det gäller frågor som beslutas inom EU. Det är ett viktigt arbete och det krävs ett stärkt offentligt och inte minst politiskt ansvarstagande för bättre demokratisk förankring av de ståndpunkter som regeringen och myndigheter intar i EU-frågor. Om inte svenska förhållanden och synpunkter fångas upp effektivt redan under processen då reglerna i praktiken bestäms, dvs. på EU-nivå, så riskerar vi att få en reglering som varken bidrar till ett stärkt konsumentskydd på den svenska marknaden eller främjar de företag som verkar här. Regeringen synes vara positiv till att fortsätta diskussionen om dessa grundläggande demokratiförslag från utredningen.

⁶¹ Se även avsnitt 3.2.1.

⁶² SOU 2016:10, *EU på hemmaplan*.

3 Reglering

Allt sedan finanskrisen har en våg av nya regleringar sköljt över finanssektorn. Vi har ännu inte helt kommit över den, inte minst beroende på en omfattande mängd delegerade regler på EU-nivå. För företagen är effekterna därmed inte över utan högst påtagliga. Kommande år kommer dessutom att präglas av ett mycket omfattande anpassningsarbete. Den närmaste tidens anpassningsbehov har i mångt och mycket att göra med försäkringsföretagens relationer till befintliga och blivande kunder. Ytterligare ny reglering kan också anas på horisonten.

3.1 Fler detaljregler – och anpassningar

3.1.1 Större regelfrågor under slutförande

Kraven vid rådgivning och försäljning

*Försäkringsdistributionsdirektivet*⁶³ ska tillämpas från och med den 23 februari 2018. Direktivet måste dock först genomföras i svensk rätt och en proposition är planerad till hösten 2017. Direktivet innebär nya regler om hur försäkringsföretag och försäkringsförmedlare distribuerar, dvs. säljer, försäkringar, inklusive frågor om ersättningar till förmedlare och egna säljare. Finansdepartementet har informerat om att ett tidigare förslag om ersättningar (provisioner) som lämnades av 2013 års värdepappersmarknadsutredning⁶⁴ inte kommer att genomföras. De detaljerade regler som EU-kommissionen förväntas besluta om som komplement till försäkringsdistributionsdirektivet ska vara tillräckliga för att utesluta den typen av ersättningar som inte är i kundens intresse⁶⁵.

⁶³ Europaparlamentets och rådet direktiv (EU) 2016/97 av den 20 januari 2016 om försäkringsdistribution (EGT L26, 2.2.2016, s.19).

⁶⁴ SOU 2015:2, *Värdepappersmarknaden, MiFID II och MiFIR*.

⁶⁵ Finansdepartementet, 23 maj 2016, artikel <http://www.regeringen.se/artiklar/2016/05/ett-starkt-konsumentskydd-vid-finansiell-radgivning/>.

Försäkringsdistributionsdirektivet reglerar även vilken information som ska ges till blivande försäkringsskunder i form av standardiserade faktablad för skadeförsäkringar. För vissa livförsäkringar införs krav på faktablad även genom den s.k. *Priips-förordningen*⁶⁶. Priips-produkter på försäkringsområdet utgörs av försäkringsbaserade investeringsprodukter som helt eller delvis är exponerade mot marknadsfluktuationer⁶⁷. Faktabladen är avsedda att underlätta för konsumenterna att få tydlig information om och lättare kunna jämföra olika Priip-produkter. Det är därför ett viktigt, men samtidigt betydande arbete för försäkringsföretagen att ta fram och upprätthålla de faktablad som EU-förordningen kräver.

Skärpta krav för att behandla personuppgifter

Ett annat väsentligt regelverk som kommer kräva anpassningar är *dataskyddsförordningen*⁶⁸. Förordningen kommer att ersätta den nuvarande svenska personuppgiftslagen (PUL). Förordningen innehåller även en hel del möjligheter till nationella kompletteringar varför regeringen har tillsatt flera utredningar, varav den som är mest väsentlig för försäkringsföretagen är *Dataskyddsutredningen*⁶⁹. Grundprinciperna när det gäller personuppgiftsskydd är desamma i den nya förordningen som i det direktiv som ligger bakom PUL. Men det kräver ändå en hel del praktiskt arbete för företagen för att säkerställa att man följer förordningen. Bland nyheterna kan nämnas att individer ska ha rätt att bli glömda, dvs. att få sina uppgifter borttagna, och att flytta de uppgifter

⁶⁶ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 1286/2014 av den 26 november 2014 om faktablad för paketerade och försäkringsbaserade investeringsprodukter för icke-professionella investerare (Priip-produkter) (EUT L 352, 9.12.2014, s. 1).

⁶⁷ En försäkringsbaserad investeringsprodukt är en produkt som har en löptid eller ett återköpsvärde vars löptid eller återköpsvärde helt eller delvis är direkt eller indirekt exponerat mot marknadsfluktuationer.

⁶⁸ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning), (EUT L 199, 4.5.2016, s. 1).

⁶⁹ Dir. 2016:15, *Dataskyddsförordningen*.

som man har lämnat ett företag till ett annat företag. Förordningen innebär också väsentligt ökade sanktionsmöjligheter mot de som inte följer reglerna varför det kan bli kännbart att inte leva upp till kraven. Se även avsnitt 6.6.2.

EU-kommissionen har beslutat om det som kallas *EU-U.S Privacy Shield*⁷⁰. Det är ett avtal med USA som ska säkerställa att personuppgifter om EU-medborgare som överförs till USA får ett tillräckligt skydd där. Det ersätter det tidigare s.k. Safe Harbour som EU-domstolen 2015 ansåg inte gav tillräckligt skydd för sådana uppgifter.

Fjärde penningtvättsdirektivet ska vara riskbaserat men kan leda till mer arbete med lågriskverksamhet

*Fjärde penningtvättsdirektivet*⁷¹ ska vara genomfört i nationell rätt den 27 juni 2017 (se dock nedan i avsnitt 3.1.2. om förslag om att tidigare lägga denna tid). I ett betänkande⁷² lämnas förslag på hur direktivet ska genomföras i Sverige. Om inte vissa förslag korrigeras kommer större resurser hos försäkringsföretagen än någonsin att behöva användas på områden där risken för penningtvätt och terrorismfinansiering även enligt utredningen är låg, exempelvis kollektivavtalad tjänstepension. Mot bakgrund av att avsikten med direktivet är att ett riskbaserat förhållningssätt ska användas förefaller detta märkligt.

⁷⁰ Kommissionens genomförandebeslut (EU) 2016/1250 av den 12 juli 2016 enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 95/46/EG om huruvida ett adekvat skydd säkerställs genom skölden för skydd av privatlivet i EU och Förenta staterna, (EUT L207, 1.8.2016, s. 3).

⁷¹ Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2015/849 av den 20 maj 2015 om åtgärder för att förhindra att det finansiella systemet används för penningtvätt eller finansiering av terrorism, om ändring av Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 648/2012 och om upphävande av Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/60/EG och kommissionens direktiv 2006/70/EG, (EUT L 141, 5.6.2015, s. 73).

⁷² SOU 2016:8, *Ytterligare åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism*.

För att stärka och underlätta de finansiella företagens arbete med att motverka penningtvätt och terrorismfinansiering har sju branschorganisationer⁷³ inlett ett samarbete under namnet Svenska Institutet mot Penningtvätt, SIMPT. Samarbetet består i att ta fram en vägledning för hur regelverken om penningtvätt och terrorismfinansiering ska tillämpas i praktiken av de finansiella företagen.

IFRS 4 fas 2 går i mål och blir IFRS 17

Utvecklingen av den internationella standarden för redovisning av försäkringsavtal har pågått under lång tid. Standarden, tidigare kallad IFRS 4 men som kommer att bli *IFRS 17*, väntas bli publicerad under första halvåret 2017. Därefter börjar antagandeprocessen inom EU. Anpassningstiden är relativt lång och standarden börjar gälla den 1 januari 2021. Innan dess behöver ett antal frågor klargöras, bland annat förhållandet till det nu gällande försäkringsredovisningsdirektivet⁷⁴ och behov av ändringar i svenska redovisningsregler. Inte minst behöver det säkerställas att konsolideringsfonden i vissa svenska livförsäkringsföretag även i fortsättningen kan presenteras på ett korrekt sätt i redovisningen.

3.1.2 Otillräckliga tider för anpassning hotar konsumentskyddet

Det är ett generellt problem med nyare EU-rätt att det som från början verkar vara en tillräcklig tid för anpassning, t.ex. två år för ett antaget EU-direktiv, krymper ner till mindre än sex månader och i vissa fall till så kort tid som en månad på grund av tillkommande delegerade detaljregler. Även om många delar av regelverket är klara i god tid och kända av försäkringsföretagen kan avsaknaden av viktiga detaljer innebära svårigheter att hinna slutföra arbetet i tid. Forcerad anpassning i slutske-

⁷³ De sju organisationerna är Bankföreningen, Fondhandlarenföreningen, Fondbolagens förening, Finansbolagens Förening, Sparbankernas riksförbund, Svensk Försäkring och Svenska försäkringsförmedlarnas förening.

⁷⁴ Rådets direktiv 91/674/EEG av den 19 december 1991 om årsbokslut och sammanställd redovisning för försäkringsföretag, (EUT L 374, 31.12.1991, s. 7).

det innebär risk för att det som är den bästa lösningen kan få stå tillbaka av tidsbrist. Det är inte bra för konsumentskyddet.

Den ovan nämnda Priips-förordningen är ett paradexempel på hur anpassningstiden kan krympa på ett oacceptabelt sätt på grund av utdraget arbete med detaljerade delegerade regler (se även avsnitt 2.4). EU-kommissionen har dock efter påtryckningar från Europaparlamentet och ett stort antal medlemsstater i rådet föreslagit en förlängning av tiden som företagen har att anpassa sig till förordningen och de tillkommande detaljreglerna. Det är positivt, men hanteringen av frågan visar tydligt på behovet av att regler tas fram med god framförhållning.

Försäkringsdistributionsdirektivet kommer att kompletteras med mer detaljerade bestämmelser från EU-kommissionen. EU-kommissionen har därför bett EIOPA att lämna tekniska råd för detta senast den 1 februari 2017. Det synes därefter dröja drygt ett halvår innan dessa bestämmelser är beslutade och klara. Det kan konstateras att tiden det tar att ta fram sådan kompletterande reglering, efter det att grundbestämmelserna är klara och därmed ikraftträdandet är bestämt, minskar företagens tid för anpassningsarbete till, i detta fall, kanske så lite som ett par månader. Det är inte godtagbart.

Även för anpassningarna till det fjärde penningtvättsdirektivet är tiden kort. De nya kraven på försäkringsföretag kräver förberedelser och anpassning som företagen inte har någon möjlighet att genomföra på den korta tid som ges. Till detta kommer ett förslag från kommissionen om att tidigarelägga tidpunkten då medlemsstaterna senast ska ha genomfört det fjärde penningtvättsdirektivet till den 1 januari 2017 istället för den 26 juni 2017. Förslaget är i den delen helt oacceptabelt och lever

inte upp till grundläggande krav på rättssäkerhet och förutsebarhet vid lagstiftning. Förslaget kommer dock med största sannolikhet inte hinna behandlas färdigt i tid av rådet och Europaparlamentet för ett så tidigt ikraftträdande.

3.2 Fler nya regelverk på gång

3.2.1 Pensioner

Fortfarande oklart om tjänstepensionsreglering

När Solvens II trädde ikraft den 1 januari 2016 undantogs livförsäkringsföretagens *tjänstepensionsverksamhet* delvis från de nya reglerna. Till och med den 31 december 2019 gäller därför för dessa företag vissa äldre bestämmelser i försäkringsrörelselagen för deras tjänstepensionsverksamhet om de inte har anmält till Finansinspektionen att de tillämpar de nya reglerna. De mest centrala delarna i de nya reglerna som inte gäller för tjänstepensionsverksamhet är solvensreglerna. Bakgrunden till undantaget är att regeringen ännu inte har bestämt hur tjänstepensionsverksamhet ska regleras.

Två utredningar, Solvens II-utredningen och Tjänstepensionsföretagsutredningen, har lämnat förslag på ny reglering⁷⁵. I oktober 2016 lämnade Finansdepartementet i en kort promemoria besked om att det kommer bli en ny särskild reglering för tjänstepensionsverksamhet baserad på Tjänstepensionsföretagsutredningens förslag. De närmare detaljerna är i skrivande stund inte kända utan en remiss har aviserats till hösten 2017. Av promemorian framgår dock att det kommer införas en möjlighet för existerande företag att ombildas till tjänstepensionsföretag och att den nya regleringen kommer att innehålla en solvensreglering som är förstärkt jämförd med den som för närvarande gäller för tjänstepensionsverksamhet.

⁷⁵ SOU 2011:68, *Rörelsereglering för försäkring och tjänstepension* och SOU 2014:57, *En ny reglering för tjänstepensionsföretag*.

För de företag som har både tjänstepensionsverksamhet och annan livförsäkringsverksamhet är det en komplicerad situation att ännu inte veta hur den kommande regleringen av tjänstepensionsverksamheten kommer att utformas och den nuvarande situationen kan inte fortgå under någon längre tid.

För tjänstepensionskassorna tickar ett hot om likvidation. Om inget görs måste de omvandlas till försäkringsföreningar eller likvideras senast 2017. I Finansdepartementets promemoria förutskickas dock att denna tid kommer att förlängas i avvaktan på att ny tjänstepensionsreglering införs.

Ändrad lagstiftning även på EU-nivå

Även *direktivet om tjänstepensionsverksamhet* (IORP-direktivet) har ändrats⁷⁶. Efter flera års förhandlingar beslutades direktivet under 2016. Dessa ändringar innebär dock inte någon större förändring för de svenska försäkringsföretagen, förutom att informationskraven är utbyggda i förhållande till vad dessa företag redan följer. De kan dock medföra komplikationer beroende på hur de genomförs i svensk rätt. Den nya svenska tjänstepensionsregleringen kommer att innebära en anpassning till direktivet.

Det nya direktivet innehåller inte några delegeringar till kommissionen att anta mer detaljerade regler (se även avsnitt 2.4). Det kan dock förväntas att EIOPA tar fram riktlinjer i olika frågor.

EU-kommissionens planer på åtgärder för att öka sparatet i *privata pensioner* har ännu inte lett till några konkreta förslag. Planerna ingår i kommissionens initiativ för en kapitalmarknadsunion, se vidare om denna i avsnitt 3.2.3.

⁷⁶ Det nya direktivet är i skrivande stund inte publicerat.

3.2.2 Skatt

FTT inte färdigt än

Sedan 2011 pågår förhandlingar på EU-nivå om *finansiell transaktionskatt* (FTT). Efter att förhandlingarna om en skatt för hela EU bröt samman övergick arbetet 2012 till att försöka få till stånd ett fördjupat samarbete mellan ett antal länder. Sverige har valt att tills vidare stå utanför det fördjupade samarbetet. I skrivande stund har de tio medlemsstater⁷⁷ som numera ingår i det fördjupade samarbetet inte lyckats komma överens i alla frågor.

Två svenska initiativ

På svensk nivå är det två utredningar som kan påverka beskattningen av försäkringsföretagen. *Tjänstepensionsbeskattningsutredningen* lämnade i mitten av juni 2016 sina förslag⁷⁸, men några initiativ baserade på förslagen har ännu inte sett dagens ljus. Utredningen föreslog bland annat ökade möjligheter att flytta pensionsförsäkringar. Det skulle förenkla för individer med många tjänstepensionsförsäkringar att flytta ihop dessa till en eller ett fåtal försäkringar. Regeringens tidplan är för närvarande okänd men regeringen har aviserat att den under mandatperioden kommer att ta initiativ till nya regler som utökar och effektiviserar flytträtten.

Utredningen om skatt på finanssektorn lämnade sina förslag i november 2016.⁷⁹ Utredningens direktiv innebar att den skulle föreslå en skatt på finanssektorn, som minskar den skattefördel som sektorn kan antas få till följd av att omsättning av finansiella tjänster har undantagits från mervärdesskatt. Undantaget leder enligt direktiven till en snedvridning av produktion och konsumtion till finanssektorns fördel på bekostnad av sektorer som tillhandahåller mervärdesskattepliktiga varor och tjänster.

⁷⁷ Belgien, Frankrike, Grekland, Italien, Portugal, Slovakien, Slovenien, Spanien, Tyskland och Österrike

⁷⁸ SOU 2015:68, *Tjänstepension – tryggandelagen och skattereglerna*.

⁷⁹ SOU 2016:76, *Skatt på finansiell verksamhet*.

Undantaget innebär enligt direktiven att en större andel av samhällets resurser än vad som är samhällsekonomiskt optimalt kan tillfalla finanssektorn och att vinsterna i sektorn kan bli högre.

Enligt utredningens förslag ska skatten betecknas som en finansiell verksamhetsskatt och skattesatsen ska uppgå till 15 procent av beskattningsunderlaget. Det utgörs av den skattskyldiges under året sammanräknade lönekostnader, dvs. underlaget för arbetsgivaravgifter (lönesumman). För de delar av lönekostnaden som inte omfattas av momsundantaget, dvs. där moms utgår, ska inte finansiell verksamhetsskatt tas ut. Beskattningsunderlaget ska därför delas upp efter s.k. skälig grund för att särskilja vilka lönekostnader som ska respektive inte ska beläggas med den finansiella verksamhetsskatten.

Det finns en lång rad svårigheter med en finansiell verksamhetsskatt. Det handlar inte minst om att lagstiftningen blir svår att tillämpa. Exempelvis blir fördelningen mellan icke momspliktig och momspliktig verksamhet efter skälig grund mycket komplicerad och administrativt betungande för såväl de skattskyldiga som Skatteverket. Därtill kommer att flera hundra tusen företag kommer att omfattas av regelverket, varav endast en mindre andel kan sägas ha en skattefördel av att finansiella tjänster undantas från moms. Den föreslagna utformningen innebär nämligen att skatt som tas ut i tidigare kedja inte kan dras av, vilket leder till att skatten ackumuleras för varje led i produktions- och distributionskedjan.

Effekten av en finansiell verksamhetsskatt är högre personalkostnader. Det gör utlokalisering av verksamhet till andra länder lönsam. Till det kommer att digitalisering gör det möjligt att utlokalisera fler arbeten än tidigare. Utredaren räknar med att omkring 2 600 arbeten kommer att

försvinna inom finanssektorn. Copenhagen Economics har i en studie på uppdrag av Bankföreningen beräknat antalet arbeten som försvinner till 16 000.⁸⁰

Delar av skatten kommer även att övervältras på försäkringsföretagens kunder genom höjda avgifter. Indirekt innebär det lägre framtida pensioner och det finns en risk för att personer med små marginaler väljer bort försäkringar som hemförsäkring och olycksfallsförsäkring.

3.2.3 Investeringar

Sedan EU-kommissionen under hösten 2015 antog sin plan för en kapitalmarknadsunion, se även avsnitt 2.2, pågår bland annat förhandlingar om reglering av enkla, standardiserade och transparenta *värdepapperseringsprodukter*⁸¹. Förhandlingarna är ännu inte avslutade varför det är svårt att sia om de kommande reglerna. Kommissionen har aviserat att kapitalkraven för försäkringsföretagens investeringar i sådana värdepapperseringar kommer att ändras när dessa förhandlingar är avslutade. EU-kommissionen inledde även ett samråd rörande eventuella behov av EU-regler om *säkerställda obligationer* men det har ännu inte lett till några förslag.

Vissa ändringar har också genomförts i Solvens II för att underlätta för försäkringsföretag att investera i *infrastruktur* och fler förslag kan förväntas för detta. Försäkringsföretagens investeringar inom infrastrukturområdet ligger ännu på relativt blygsamma nivåer och det är oklart om de genomförda och kommande ändringarna innebär någon större skillnad. På svensk nivå finns också, från bland annat regeringens sida, ett

⁸⁰ Copenhagen Economics (2016): *Wage tax on a rapidly changing Swedish financial sector*.

⁸¹ En värdepappersering består i att en ursprunglig långgivare, ett kreditinstitut, överlåter ett stort antal likartade fordringar, till ett särskilt bildat bolag vars enda syfte är att äga fordringarna och som finansierar förvärvet genom att emittera obligationer.

intresse för investeringar i infrastruktur. Regeringen har tillsatt en utredning⁸², för att utreda om större offentliga infrastrukturinvesteringar kan finansieras genom uttag av en särskild skatt eller avgift. I uppdraget ingår även att utreda förutsättningarna för att involvera privat kapital i finansieringen av statlig transportinfrastruktur, vilka alternativ som finns för sådan finansiering samt för- och nackdelar. Ett delbetänkande om det senare ska lämnas senast i februari 2017. Resterande del av uppdraget ska redovisas senast i februari 2018. Det är ännu oklart vad detta kan leda till.

Infasningen av förordningen om OTC-derivat, centrala motparter och transaktionsregister (EMIR) har fortsatt. EMIR ställer krav på bl.a. central motpartsclearing, ställande av säkerhet och rapportering av derivattransaktioner. De första kraven på central motpartsclearing har trätt ikraft under 2016, avseende vissa klasser av kreditderivat och ränteswappar. Samtidigt pågår en allmän översyn av EMIR, där bl.a. frågan om säkerhetskravens påverkan på institut med långa pensionsåtaganden ingår. Det s.k. pensionsundantaget från central motpartsclearing som finns sedan tidigare kan nämligen inte förlängas ytterligare efter augusti 2018. Skälet till undantagsmöjligheten var att pensionsfonder och livförsäkringsbolag med den typen av långa åtaganden kunde få svårt att möta säkerhetskraven. Ett närliggande förslag är att infasningen för kravet på central motpartsclearing kan tänkas utsträckas med ytterligare två år för aktörer med begränsade derivatvolym (”kategori 3”). Det står även klart att det behövs förtydliganden av rapporteringskraven, där ett antal svårigheter har identifierats sedan EMIR trädde ikraft i den delen. Osäkerheter kvarstår således.

⁸² Dir. 2016:59, *Kommittén om finansiering av offentliga infrastrukturinvesteringar via skatter, avgifter och privat kapital*.

3.2.4 Krishantering och återhämtning

EU-kommissionen har tidigare aviserat att de överväger reglering av hur andra finansiella institut än banker ska hanteras vid finansiella problem. Den nuvarande planen innebär att kommissionen först kommer att gå fram med en reglering rörande centrala motparter för clearing. Om kommissionen anser att det behövs reglering i denna fråga även för försäkringsföretag är för närvarande oklart. Det är dock något som den internationella tillsynsorganisationen IAIS och Financial Stability Board (FSB) intresserar sig för. Arbetet pågår även i både EIOPA och ESRB och initiativ från dessa kan förväntas under 2017.

3.2.5 Ytterligare reglering av finansiella tjänster för konsumenter

Ytterligare ett initiativ från EU-kommissionen är värt att nämna här, nämligen EU-kommissionens grönbok från december 2015 om finansiella tjänster till privatpersoner och mindre företag. Kommissionen har haft ett brett samråd med alla berörda intressenter om grönboken, men det är för närvarande osäkert vilka konkreta regleringsförslag som kommissionen kommer att lägga fram.

Avsikten från kommissionens sida är att underlätta både för enskilda personer att köpa varor och tjänster från andra länder än bostadslandet och för företagen att sälja i andra länder än etableringslandet. Det är visserligen ett vällovligt syfte men det är också nödvändigt att respektera att försäkring är avhängigt hur övrig reglering ser ut, exempelvis socialförsäkringssystem och skadeståndsrätt, men även många andra förhållanden, alltifrån språk och kultur till t.ex. trafiksäkerhet. Försäkringsvillkor som fungerar väl i ett land kan därför vara olämpliga i ett annat land, liksom att den risk som man försäkrar kan skilja sig väsentligt åt mellan olika länder även om den vid första anblicken kan synas likadan. För försäkringsföretag är det också väsentligt att de inte tvingas teckna försäkring med en person eller ett företag i ett land där man inte har

möjlighet att leverera tillräcklig service vid skador, exempelvis i form av ett kontaktnät för reparationer och återuppbyggnad av fastigheter.

Kommissionen har i linje med grönbokens resonemang hittills föreslagit regler som ska begränsa geografisk blockering, s.k. geo-blocking, dvs att en säljare på olika vis förhindrar kunder i andra länder att köpa varor eller tjänster, exempelvis genom att blockera tillgång till webbsidor. Förslaget omfattar dock inte finansiella tjänster.

4 Effekter av en åldrande befolkning och ökad migration

Sveriges befolkning både ökar och åldras. Det påverkar försäkringsföretagen på olika sätt. Befolkningstillväxten innebär en naturlig marknadstillväxt för företagen, men eftersom tillväxten i huvudsak drivs av nettomigration blir det viktigt för företagen att kunna skapa och upprätthålla goda kundrelationer med denna växande kundgrupp. Att befolkningen åldras innebär att försörjningsbördan hos de yrkesverksamma ökar. Många bedömare menar också att denna förskjutning i åldersstrukturen kan ha en negativ inverkan på den ekonomiska tillväxten. Det bidrar till att öka pressen på den yrkesverksamma befolkningen och möjligheten för pensionssystemen att generera goda pensionsnivåer för framtida pensionärer.

4.1 Den demografiska utvecklingen – fler och äldre

4.1.1 Vi blir allt fler

Enligt SCB:s senaste befolkningsprognos väntas Sveriges befolkning öka från 9,9 miljoner 2015 till 12,6 miljoner invånare 2050.⁸³ Befolkningstillväxten drivs i huvudsak av nettomigration, men även av ett visst födelseöverskott – dvs. att det föds fler människor än det dör. Särskilt under de närmaste åren antas migrationen i prognosen vara hög, i genomsnitt 115 000 per år.⁸⁴

Även globalt växer befolkningen. Enligt FN:s senaste befolkningsprognos väntas världsbefolkning öka från 7,3 miljarder 2015 till 9,7 miljarder 2050.⁸⁵ Mer än hälften av befolkningstillväxten väntas ske i Afrika, vars

⁸³ SCB (2016): *Sveriges framtida befolkning 2016–2060*, BE18 SM1601, 13 april.

⁸⁴ Det bör dock noteras att efter det att SCB publicerade sin prognos i april 2016 har Migrationsverket reviderat ned sina prognoser för antalet asylsökande som kommer till Sverige. Migrationen bör därför bli något lägre än vad SCB räknar med i sin prognos.

⁸⁵ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015): *World Population Prospects: The 2015 Revision*.

befolkning beräknas öka med närmare 1,3 miljarder människor. Näst snabbast växer Asien, följt av Nordamerika, Latinamerika och Karibien, samt Oceanien. Endast i Europa väntas folkmängden minska. Där har fertilitetsgraden länge legat under den nivå – 2,1 barn per fertil kvinna – som krävs för att upprätthålla folkmängden i befolkningen.

4.1.2 Befolkningen åldras

I takt med att livslängden ökar och fertiliteten faller ökar andelen äldre i befolkningen. År 2015 var 2,5 miljoner människor i Sverige 60 år eller äldre. Det motsvarar 25 procent av befolkningen. År 2050 väntas denna andel stiga till 29 procent.⁸⁶ En liknande trend syns även globalt.

Den största andelen äldre finns i dagsläget i Europa (24 procent). Men åldrandet sker snabbt även i andra delar av världen. Redan 2050 väntas samtliga världsdelar, utom Afrika, ha nästan en fjärdedel eller mer av befolkningen som är 60 år eller äldre.⁸⁷

4.2 Demografisk motvind – försörjningsbördan ökar och tillväxten avtar

4.2.1 Trycket på de yrkesverksamma ökar

Förskjutningen i ålderssammansättningen hos befolkningen ökar försörjningsbördan för de yrkesverksamma. Det kan illustreras med hjälp av försörjningskvoten.⁸⁸ År 2015 hade Sverige en nivå på försörjningskvoten på drygt 74 personer. Det innebär att för varje 100 personer i yrkesverksam ålder finns det ytterligare 74 personer som måste försörjas.

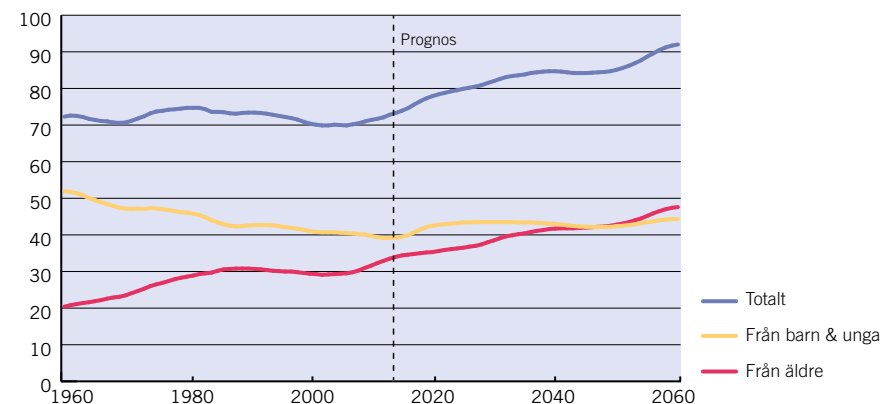
⁸⁶ SCB (2016): *Sveriges framtida befolkning 2016–2060*, BE18 SM1601, 13 april.

⁸⁷ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015): *World Population Prospects: The 2015 Revision*.

⁸⁸ Försörjningskvoten är ett mått på hur många personer som försörjer ekonomin med varor och tjänster i förhållande till hur många som konsumerar dem. Ju högre försörjningskvoten är, desto större blir trycket på de yrkesverksamma. Försörjningskvoten beräknas som summan av antalet barn och ungdomar (0–19 år) och antalet pensionärer (65 år och äldre) dividerat med antalet personer i yrkesverksam ålder (20–64 år). Därefter multipliceras talet med 100.

I takt med att befolkningen åldras kommer försörjningskvoten att öka. Detta illustreras i diagram 9 som visar försörjningskvotens utveckling mellan 1960 och 2060 enligt SCB:s senaste befolkningsprognos.⁸⁹ Som framgår av diagrammet väntas försörjningskvoten (den blå linjen) stiga snabbt under de kommande åren och beräknas uppgå till 92 personer 2060. Ökningen kommer främst från äldregruppen (den röda linjen), vars bidrag till den totala försörjningskvoten ökar från 34 till 48 personer. För gruppen barn och unga (den gula linjen) ökar bidraget från 40 till 44 personer.

Diagram 9. Demografisk försörjningskvot 1960–2015 och prognos 2016–2060
Befolkning utanför arbetsför ålder som andel av befolkningen i arbetsför ålder

Källa: SCB (2016): *Sveriges framtida befolkning 2016–2060*, BE18 SM1601.

En liknande utveckling i andelen äldre syns även globalt. Enligt FN:s senaste befolkningsprognos väntas relationen mellan äldre och förvärvsarbetande öka markant i alla regioner i världen, se tabell 2.⁹⁰ Störst ökning väntas ske i Europa, vilket beror på de låga födelsetalen. Bland

⁹⁰ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015): *World Population Prospects: The 2015 Revision*.

enskilda länder är Kina det land där ökningen är störst, vilket förstås är en effekt av landets tidigare ett-barnspolitik.

Tabell 2. Andel äldre i förhållande till förvärsarbetande, 2015

Försörjningskvot äldre	2015	2050	Ökning
Europa	28,5	52,7	24,2
Nordamerika	24,9	41,8	16,9
Oceanien	20,9	33,1	12,2
Latinamerika & Karibien	13,1	34,1	21
Asien	12,5	31,5	19
Afrika	7,5	11,3	3,8
<i>Sverige</i>	<i>34,6</i>	<i>44,8</i>	<i>10,2</i>
<i>Japan</i>	<i>47,0</i>	<i>77,4</i>	<i>30,4</i>
<i>Kina</i>	<i>14,2</i>	<i>50,6</i>	<i>36,5</i>

Källa: United Nations (2016): *World population prospects: The 2015 revision*.

Denna ogynnsamma demografiska utveckling kommer att leda till stora ekonomiska och politiska utmaningar för världens länder för att kunna möta de ökade behoven av äldreomsorg, hälso- och sjukvård och pensioner. Se vidare i avsnitt 5 för en diskussion om det svenska pensions-systemet.

4.2.2 Lägre tillväxt att vänta?

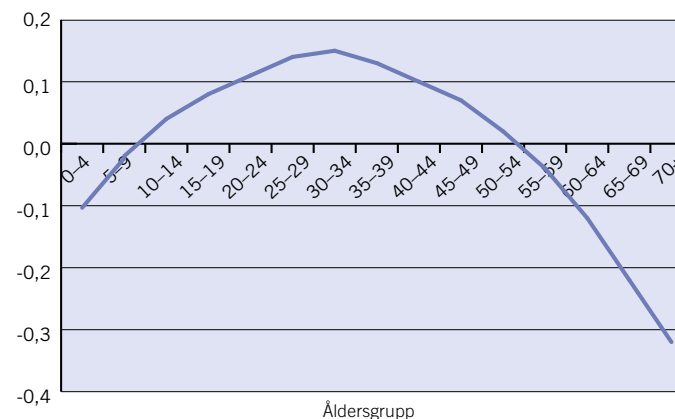
Den demografiska utvecklingen och förändringarna i befolkningens åldersstruktur har en tydlig koppling till den ekonomiska utvecklingen. Om man bortser från konjunkturella variationer och förändringar i ohälsotal beror per capita-inkomsten i samhället på två faktorer: den genomsnittliga produktiviteten per anställd och andelen yrkesverksamma

i befolkningen. Då är det lätt att förstå att om andelen yrkesverksamma minskar, samtidigt som den genomsnittliga produktiviteten är konstant, kommer även tillväxten i per capita-inkomsten att minska.

En mer förfinad analys kan göras där man tar hänsyn till förändringar i hela åldersstrukturen i befolkningen. En sådan analys görs bl.a. av två amerikanska ekonomer i en studie omfattande 22 länder över perioden 1950–2010.⁹¹ Resultaten visar att barn och pensionärer bidrar negativt till tillväxten i real BNP per capita, medan medelålders grupper bidrar positivt, se diagram 10. Detta är i linje med vad man borde vänta sig med hänsyn till livscykelmönster i konsumtion, sparande och humankapital. Enligt författarna finns därför ingen ”normal” nivå på den ekonomiska tillväxten, utan tillväxten kommer att bero på i vilken fas av den demografiska utvecklingen som ett land och dess handelspartners befinner sig i.

Diagram 10. Samband mellan åldersgruppers storlek och tillväxt i real BNP per capita

Bidrag till tillväxt (implicit regressionskoefficient)

Källa: Arnott, R och Chaves D (2012): *Demographic changes, financial markets, and the economy*. Financial Analysts Journal, vol 68, no. 1, s. 23–46.

⁹¹ Arnott, R och Chaves D (2012): *Demographic changes, financial markets, and the economy*. Financial Analysts Journal, vol 68, no. 1, s. 23–46. .

Samma författare konstaterar i en senare artikel att den demografiska utvecklingen under de senaste 60 åren har varit gynnsam ur ett tillväxtperspektiv och gett upphov till en ”demografisk medvind” på omkring 1 procentenhets *högre* tillväxt per år i real BNP per capita.⁹² Under de kommande 35 åren väntas utvecklingen dock vändas till en ”demografisk motvind” på mellan 0 och 2 procentenhets *lägre* tillväxt per år.⁹³ Detta behöver i sig inte vara något problem om människor anpassar sig till den lägre tillväxttakten. Det kan dock lätt uppstå ett glapp mellan den tillväxttakt som människor förväntar sig och den tillväxttakt som ekonomin förmår att leverera.

Om den lägre tillväxten betraktas som en avvikelse, snarare än som ett nytt normalläge, kan det enligt författarna tvinga politiker och andra makthavare att vidta extraordinära åtgärder för att få ekonomin att växa snabbare. Denna förutsägelse från 2013 ligger obehagligt nära sanningen i ett läge då de policyansvariga redan tycks ha vidtagit sådana åtgärder: skuldyngda stater lånar alltmer, centralbanker för en ultralätt penningpolitik och s.k. helikopterpengar⁹⁴ diskuteras som en möjlig åtgärd för att få igång tillväxten. Faran ligger i om dessa åtgärder inte hjälper, utan snarare bidrar till att på sikt förvärra situationen.

⁹² Arnott, R och Chaves, D (2013): *Mind the (expectations) gap: Demographic trends and GDP*, Research Affiliates, juni.

⁹³ Effekten kommer förstås att variera i styrka och tid beroende på var olika länder befinner sig i den demografiska utvecklingen. Först väntas industriländerna drabbas, därefter de äldre utvecklingslanderna som t.ex. Kina och Ryssland och slutligen de yngre utvecklingslanderna som t.ex. Brasilien och Indien.

⁹⁴ Helikopterpengar är en ekonomisk term som innebär att medborgarna får en summa pengar av staten för att på så sätt stimulera ekonomin. Till exempel skulle bambidraget tillfälligt kunna fördubblas.

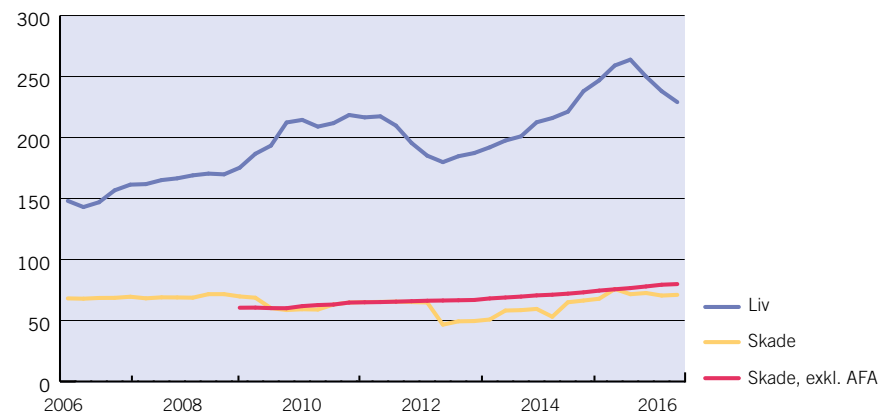
4.3 Möjligheter och utmaningar för försäkringsföretagen

4.3.1 Befolkningsökningen innebär en naturlig marknadstillväxt

Premieinkomsterna ökar för både sak- och livförsäkring

Den ökande folkmängden innebär en naturlig marknadstillväxt för försäkringsföretagen. I diagram 11 visas utvecklingen av premieinkomsten för skadeförsäkring respektive livförsäkring under perioden 2009 till andra kvartalet 2016.

Diagram 11. Premieinkomst för liv- och skadeförsäkring, 2009–2016 kv. 2
Miljarder kronor, rullande 12-månaderstal

Anm.: Premieinkomsten för skadeförsäkring visas både med och utan AFA sjukförsäkring, eftersom AFA har sänkt premien till 0 kronor under vissa perioder (2009–2011) och gjort återbetalningar av ackumulerade premier till arbetsgivare under andra perioder (2012–2016). Återbetalningarna visas som negativa premier.

Källa: Finansinspektionens kvartalsrapport för liv- och skadeförsäkringsföretag.

För skadeförsäkringsföretagen har premieinkomsten vuxit från 68 miljarder kronor 2006 till 78 miljarder kronor 2015 (exkl. AFA sjukförsäkring). Det beror dels på prisökningar, men även på att antalet tecknade försäkringar har ökat. Det senare drivs naturligtvis inte enbart av

befolkningstillväxten, utan även av att nya försäkringsbehov uppstår.⁹⁵ Befolkningstillväxten bidrar dock till ett underliggande tillväxtryck i försäkringsmarknaden.

Även för livförsäkringsföretagen har premieinkomsten ökat, åtminstone fram till 2015 då vi ser en kraftig minskning. Det senare kan bero på flera olika saker, som t.ex. att avdragsrätten för privat pensionssparande har upphört, ökad konkurrens från sparande i investeringssparkonto och ökad osäkerhet på de finansiella marknaderna. Trenden är dock en ökning i premieinkomsten.

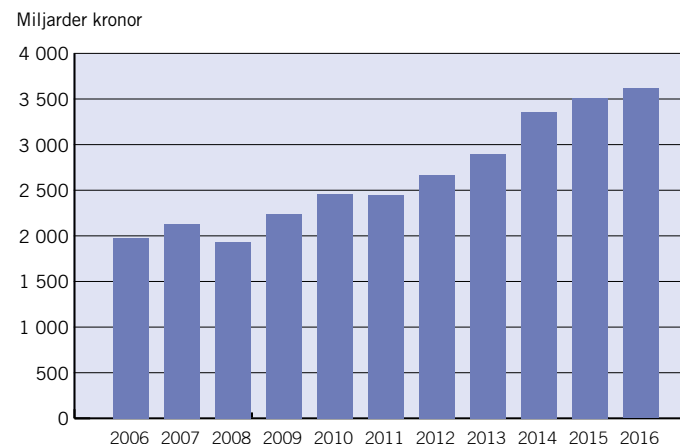
Sparandeffären har stor tillväxtpotential

Som framgår av diagram 11 är premieinkomsten för livförsäkring är betydligt större än för skadeförsäkring – 2015 uppgick premieinkomsten för livförsäkring till 222 miljarder kronor jämfört med 78 miljarder kronor för skadeförsäkring. Det beror på att livförsäkringsprodukter, t.ex. en pensionsförsäkring, ofta innehåller ett sparandeinslag. Livförsäkringsföretagen äger därför stora placeringstillgångar som de förvaltar för sina kunders räkning. Vid halvårsskiftet 2016 uppgick livförsäkringsföretagens placeringstillgångar till 3 614 miljarder kronor.

Kapitalförvaltningen utgör en viktig del av livförsäkringsföretagens verksamhet. Som framgår av diagram 12 har tillgångarna vuxit kontinuerligt över tid. Under de senaste tio åren har tillgångarna ökat med drygt 1 600 miljarder kronor. Ökningen kommer såväl från kapitalavkastning som från positiva nettoinbetalningar (inbetalda premier minus utbetalda ersättningar och återköp). Det innebär att oavsett om premieinkomsten ökar eller ej (jfr diskussionen ovan), så kommer försäkringsföretagens placeringstillgångar att öka så länge nettoinbetalningarna är positiva (och avkastningen inte är alltför negativ).

⁹⁵ Behovet att försäkra vissa risker kan förstås även minska. Se avsnitt 6.3.3 för en diskussion om ett eventuellt minskat behov av motor- och trafikförsäkring till följd av självkörande bilar.

Diagram 12. Livförsäkringsföretagens placeringstillgångar, 2006–2016 kv.2

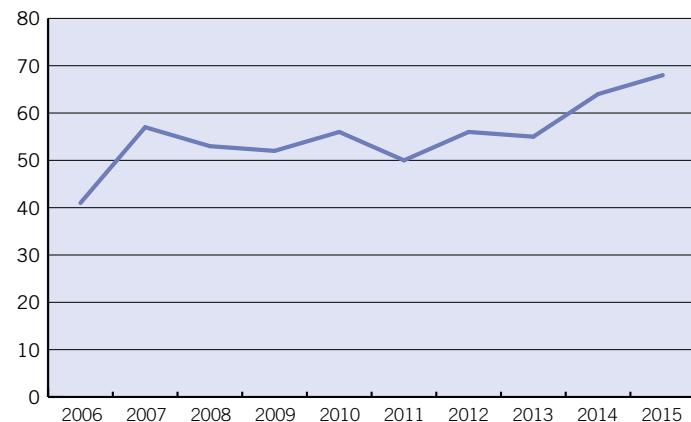

Källa: SCB.

Det finns mycket som talar för att sparandeffären har stor tillväxtpotential även framåt i tiden. Under de senaste tio åren har nettoinbetalningarna (inbetalda premier minus utbetalda ersättningar) till exempelvis tjänstepensionsförsäkringar, som är den största verksamhetsgrenen för livförsäkringsföretagen, legat mellan 50–60 miljarder kronor per år (se diagram 13). Detta bidrar till att livförsäkringsföretagens placeringstillgångar ökar. Med en växande befolkning kommer dessutom – allt annat lika – fler att omfattas av en tjänstepensionsförsäkring. En annan faktor är att sparandefasen i tjänstepensionsförsäkring ofta är mycket lång, upp till 40 år eller längre. Sammantaget gör båda dessa faktorer att livförsäkringsföretagens placeringstillgångar förmodligen kommer att fortsätta att växa.

Diagram 13. Livförsäkringsföretagens nettoinbetalningar, tjänstepension, 2005–2015

Miljarder kronor

Källa: Egen bearbetning av statistik från Finansinspektionens kvartalsrapport för liv- och skadeförsäkringsföretag.

4.3.2 Att skapa och upprätthålla goda kundrelationer i ett mångkulturellt samhälle

Befolkningstillväxten i Sverige drivs, som nämnts tidigare, till stor del av nettomigration. Särskilt under de kommande 20–25 åren väntas nettomigrationen stå för merparten av befolkningstillväxten. I dag är närmare 1,7 miljoner eller 17 procent av befolkningen födda utomlands. År 2060 beräknas 22 procent eller nära 3 miljoner människor vara födda utanför Sverige.

Att andelen utrikes födda ökar i Sverige innebär att befolkningen, och därmed kundbasen för försäkringsföretagen, blir alltmer heterogen utifrån ett etniskt och kulturellt perspektiv. Kulturella variabler påverkar såväl individers och grupperas köpbeteende, som deras attityd till risk.

Det senare framgår bl.a. av en undersökning av Krisberedskapsmyndigheten.⁹⁶ Enligt undersökningen upplever personer med utomeuropeisk bakgrund många risker, t.ex. egen rökning, sjukdomar, naturkatastrofer, terrorism och epidemier, som större än vad infödda personer gör. Samtidigt vidtar dessa personer i mindre utsträckning än infödda förebyggande åtgärder för att skydda sig mot risker, t.ex. genom privata försäkringar, pensionssparande och brandvarnare, se tabell 3.

Tabell 3. Förebyggande åtgärder – skillnader mellan personer med utomeuropeiskt ursprung och infödda

	Personer med utomeuropeisk bakgrund	Infödda	Totalt för båda grupper
Hemförsäkring	88 %	96 %	94 %
Privat olycksfallsförsäkring	39 %	67 %	59 %
Privat sjukförsäkring	16 %	29 %	25 %
Privat pensionssparande	27 %	59 %	50 %
Privat livförsäkring	18 %	49 %	40 %
Brandvarnare	78 %	94 %	89 %
Bostadslarm	30 %	22 %	24 %

Anm. Samtliga skillnader är statistiskt säkerställda förutom när det gäller bostadslarm (chi2-test).

Källa: Olofsson, A (2008), *När budskapet fram? Kriskommunikation i ett mångkulturellt samhälle*, Krisberedskapsmyndighetens temaserie 2008:3, s.26.

Som framgår av tabellen är skillnaderna stora. Exempelvis har 96 procent av de infödda hemförsäkring, jämfört med 88 procent av de med utomeuropeiskt ursprung. Samtidigt har 94 procent av de infödda brandvarnare, medan motsvarande siffra för personer med utomeuropeiskt

⁹⁶Olofsson, A (2008): *När budskapet fram? Kriskommunikation i ett mångkulturellt samhälle*, Krisberedskapsmyndighetens temaserie 2008:3, s.25.

ursprung är 78 procent. Detta indikerar att personer med utomeuropeiskt ursprung i lägre grad har ett individuellt skydd inför framtida kriser jämfört med infödda personer.

En viktig utmaning för försäkringsföretagen blir därför att skapa och upprätthålla goda kundrelationer med denna växande kundgrupp. Det gäller såväl att förbättra kunskapen om hur kulturella variabler påverkar individers och grupperns köpbeteenden och attityd till risk, som att hitta sätt att fånga in dessa individer i ett så tidigt stadium som möjligt.

4.3.3 Försäkring kan bidra på välfärdsområdet

Det är uppenbart att den demografiska utvecklingen med en åldrande befolkning kommer att innebära stora ekonomiska och politiska utmaningar för att kunna möta de ökade behoven av äldreomsorg, hälso- och sjukvård och pensioner. Här kan försäkringsbranschen bidra genom att erbjuda försäkringslösningar som kompletterar det offentliga åtagandet.

Inom välfärdssystemet har antalet privata sjukvårdsförsäkringar ökat kraftigt under de senaste åren och ökningen förväntas fortsätta. De privata sjukvårdsförsäkringarna fyller många gånger den lucka som finns i det offentliga åtagandet vad gäller tillgänglighet. Det har medfört att det ibland kan uppstå kritik mot privata sjukvårdsförsäkringar och att det talas om ”gräddfiler”. Det finns dock inga tecken på att de privata alternativen tränger undan offentlig vård. Det är snarare de offentliga resurserna som sätter gränsen för vilken vård en patient kan få och inom vilken tid, inte förekomsten av privata alternativ.

Privata försäkringslösningar kan även bidra till att skapa effektiva incitamentsstrukturer för arbetsgivare och förmånstagare som dels verkar skadeförebyggande, dels motiverar till snabb återgång i arbete. Bristen på förutsägbarhet i politiken försvårar dock försäkringsbranschens möjligheter att erbjuda långsiktigt hållbara och kompletterande lösningar för

vården och omsorgen. Ett problem i sammanhanget är att det offentliga åtagandet inte är uttalat, dvs. det är många gånger oklart vilka krav som en enskild individ kan ställa på vård och omsorg. Det är därför viktigt att det offentliga åtagandet tydliggörs så att privata alternativ kan fungera som komplement till det offentliga åtagandet. Det vore olyckligt om denna viktiga fråga skulle fastna i ideologiska resonemang i stället för att fokusera på att komma framåt.

När det gäller pensionsfrågan har även oron för lägre tillväxt och ett långvarigt lågränteläge bidragit till att lyfta frågan om hur framtidens pensioner ska säkerställas. Ett sätt är förstås att individer arbetar längre, ett annat är att de sparar mer. Kanske behöver även regelverken och systemens utformning ses över för att skapa hållbara pensioner såväl vad gäller finansiering av dem som ur ett trygghetsperspektiv. I nästa avsnitt tittar vi närmare på dessa frågor och försäkringssparandets betydelse för att individer ska uppnå önskad ekonomisk trygghet.

5 Försäkringsparandets betydelse för pensionen

Både i det allmänna pensionssystemet och i många tjänstepensionsplaner har hela livets arbetsinkomster betydelse för den framtida pensionen. Det finns en stark koppling mellan de avgifter som betalas in till systemen och de pensioner som betalas ut. Dagens allmänna pensionssystem är finansiellt stabilt. Det finns samtidigt ett antal svårigheter med systemet. Kompensationsgraden är lägre än önskat och det är stora skillnader i hur hög pensionen är relativt slutlönen mellan olika individer, inte minst mellan kvinnor och män.

5.1 Lägre pensionsnivåer än förväntat

5.1.1 Pensionsfrågan hetare än någonsin

Det nya pensionssystemet har funnits i närmare 20 år och de första årskullarna som helt eller till övervägande del omfattas av de nya reglerna i det allmänna pensionssystemet börjar nu gå i pension.

Vid en internationell jämförelse betraktas det svenska pensionssystemet som finansiellt hållbart. Däremot hamnar Sverige långt ner när det kommer till att leverera tillräckliga pensioner. När de två variablerna vägs ihop hamnar Sverige på femte plats bland de 27 länder som ingår i rankingen. Danmark hamnar i topp.⁹⁷

Det är givet att det nya pensionssystemet är stabilt, det är en av grundpelarna i systemet. Däremot är det inte givet hur hög pensionen blir – för någon. Effekten av att hela livsinkomsten har betydelse för

⁹⁷ Mercer (2016): *Melbourne Mercer Global Pension Index*, s. 8.

pensionsutfallet och att ansvaret för pensionen har flyttats över från staten och arbetsgivaren till den enskilde blir väldigt tydligt.

När vi nu även börjar kunna se utfallet av pensionssystemet är det naturligt att intresset för pension ökar hos politiker och beslutsfattare, hos allmänheten och i media. Inte minst har pensioner varit ett hett ämne i årets kollektivavtalsförhandlingar på arbetsmarknaden.

I takt med att befolkningen åldras blir pensionärerna även en allt större maktfaktor i svensk politik. Vid det senaste riksdagsvalet utgjorde pensionärerna drygt 25 procent av väljarkåren. Om sex år har väljargruppen ökat med ytterligare en procentenhet. Det gör att pensionsfrågorna sannolikt alltmer kommer att stå i fokus framöver, inte minst inför kommande val.

5.1.2 Stor spridning i pensionsutfall

Personer födda på 1950-talet omfattas helt eller till övervägande del av de nya reglerna i det allmänna pensionssystemet. Deras pensioner ger därmed en fingervisning om vad det nya pensionssystemet kommer att leverera.

Prognoserna från såväl Pensionsmyndighetens typfallsberäkningar som pensionsportalen Minpension.se visar att den *allmänna pensionen* kommer att vara lägre än de 55–60 procent som var riktmärket vid pensionsreformen. Det har flera förklaringar, bland annat den ökade medellivslängden, storleken på pensionsavgifterna och att pensionen bestäms av hela livets inkomster. Perioder med föräldraledighet, deltidsarbete och annan frånvaro från arbetsmarknaden ger avtryck i pensionen.

En studie av Min Pension visar att 50-talisterna i genomsnitt kommer att få en *total pension* (allmän pension, tjänstepension och privat pen-

sionssparande) som är omkring 60–65 procent av slutlönen. Spridningen mellan olika individer är stor, vilket gör att det är missvisande att tala om en typisk kompensationsgrad. Det går dock att dra slutsatsen att kvinnor generellt sett får lägre pension än män, även vid samma slutlön.⁹⁸ Det följer av att hela livsinkomsten har betydelse för utfallet och av att kvinnor generellt sett har en lägre livsinkomst än män.

5.1.3 Tjänstepensionens betydelse

Av totalt 5 428 000 förvärvsarbetande 2014 hade 21 procent av männen och 9 procent av kvinnorna en inkomst över intjänandetaket för pensionsgrundande inkomst.⁹⁹ För dessa fyller tjänstepensionen en mycket viktig roll i att minska gapet mellan önskad och faktisk pension.

Även för dem med inkomster under intjänandetaket fyller tjänstepensionen en viktig roll. Enligt uppgifter från Min Pensions studie motsvarar tjänstepensionen i löneintervallet 15 000–35 000 kronor omkring 5–20 procent av slutlönen.¹⁰⁰

Mot den bakgrunden är det tydligt att det är viktigt för hela pensionssystemets trovärdighet att så många som möjligt, oavsett anställningsform, omfattas av tjänstepension eller motsvarande sparande.

Pensionsmyndigheten har fått i uppdrag att verka för en ökad kunskap om hur sparande och utbetalning ser ut i tjänstepensionssystemen. Det handlar om att redogöra för hur många kvinnor och män som täcks av tjänstepension, huruvida de omfattas under hela förvärvslivet samt hur

⁹⁸ Min Pension (2015): *Hur stor blir pensionen? En rapport om kompensationsgrader hos användare av Minpension.se år 2015.*

⁹⁹ Pensionsmyndigheten (2015): *Orange rapport 2015 – Pensionssystemets årsredovisning, s. 28.*

¹⁰⁰ Min Pension (2015): *Hur stor blir pensionen? En rapport om kompensationsgrader hos användare av Minpension.se år 2015.*

täckningsgraden ser ut för olika grupper. Uppdraget ska slutredovisas i oktober 2017.¹⁰¹

Under hösten 2016 har Pensionsmyndigheten lämnat en delredovisning av uppdraget och en plan för det fortsatta arbetet. Pensionsmyndigheten föreslår att regeringen inrättar ett officiellt statistikområde för tjänstepension för vilket Pensionsmyndigheten är statistikansvarig myndighet. Myndigheten avser att ge SCB i uppdrag att samla in, lagra och tillgängliggöra informationen i den nationella tjänstepensionsdatabasen.¹⁰²

5.2 Att skapa förutsättningar för ett längre arbetsliv och jämställda pensioner

5.2.1 Grunderna för nuvarande pensionssystem står fast

Pensionsgruppen menar att pensionssystemet ska präglas av långsiktiga spelregler och hållbarhet. Det innebär dock inte att regler aldrig ska förändras. Pensionsgruppen har under de senaste åren tagit flera initiativ för att komma tillrätta med olika problem som de har identifierat inom pensionssystemet. Det handlar inte minst om att skapa förutsättningar för ett längre arbetsliv och analysera pensionsgapet mellan män och kvinnor.

5.2.2 Att skapa förutsättningar för ett längre arbetsliv

Allt eftersom medellivslängden ökar behöver varje årskull arbeta längre än de tidigare för att inte pensionerna ska minska. För att fler människor ska vilja och orka arbeta längre behöver arbetslivets villkor förbättras.

En annan viktig del handlar om hur pensionsavtalen är konstruerade och vilka möjligheter som finns för att arbeta längre om viljan och orken finns. Pensionsgruppen gav mot den bakgrunden under 2016 Pensions-

¹⁰¹ Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Pensionsmyndigheten, s. 3.

¹⁰² Promemoria Information till Svensk Försäkring om framtida tjänstepensionsdatabas.

myndighetens ordförande Göran Hägglund och den före detta ordförande för Metallindustriarbetareförbundet Göran Johnsson i uppdrag att föra samtal med arbetsmarknadens parter. De presenterade i september 2016 sin avsiktsförklaring och resultatet av sina samtal med arbetsmarknadens parter.¹⁰³ Till grund för de förslag som lämnas ligger Pensionsåldersutredningens betänkande.¹⁰⁴

I avsiktsförklaringen framförs att de anser att det finns en mängd gamla regler och avtal som verkar i fel riktning om målet är att reglerna ska bidra till en förlängning av arbetslivet. Ett exempel är att det går att ta ut tjänstepension och privat pension från 55 års ålder. Ett annat att utbetalning av tjänstepension startar med automatik vid 65 års ålder och att det i vissa fall inte är möjligt att stoppa en påbörjad utbetalning av pension. Det framförs även invändningar mot att vissa tjänstepensioner är konstruerade med temporär utbetalning istället för livsvarig.

Ett förslag är att höja åldersgränsen i lagen om anställningsskydd (LAS) från 67 år till 69 år, dvs. en arbetsgivare kan inte säga upp en anställd förrän denne har fyllt 69 år. Åldersgränserna i arbetslöshetsförsäkringen, sjukförsäkringen och i övriga offentliga omgivande trygghetssystem ska justeras och följa med åldersgränserna i det allmänna pensionssystemet.

Arbetsmarknadens parter, förutom Svensk Näringsliv, har förklarat sig villiga att förhandla om höjda pensionsåldrar samt tidigare inträde på arbetsmarknaden, förbättrad arbetsmiljö och bättre möjligheter till vidareutbildning och till att byta jobb under arbetslivet.¹⁰⁵ Det förefaller

¹⁰³ Avsiktsförklaring S2016/01389/SF, Socialdepartementet.

¹⁰⁴ SOU 2013:25, *Åtgärder för ett längre arbetsliv*.

¹⁰⁵ Svenskt Näringsliv valde att inte ställa sig bakom avsiktsförklaringen med motiveringen att de tror på flexibla och lokala lösningar. De menar vidare att parterna i avsiktsförklaringen skriver under på att följa politikernas beslut, vilket strider mot den svenska modellen med förhandlingar mellan parterna. Se även http://www.svensktnaringsliv.se/fragor/sjukfranvaro/pensionsexpert-avsiktsforklaringen-gar-emot-den-svenska-modellen_657480.html.

högst troligt att diskussionen om dessa frågor kommer att fortsätta inom och mellan arbetsmarknadens parter.

Pensionsgruppen kommer under hösten 2016 att ta ställning till den fortsatta inriktningen av arbetet för ett längre arbetsliv.¹⁰⁶ Inte minst handlar det om att det faktiskt ska vara möjligt för allt fler att arbeta längre och fler timmar under livet. Det handlar även om att fortsatt föra en dialog med arbetsmarknadens parter.¹⁰⁷

5.2.3 Jämställda pensioner?

Pensionsgruppen gav 2015 Socialdepartementet i uppdrag att granska pensionerna ur ett jämställdhetsperspektiv. I departementspromemorian *Jämställda pensioner?* konstateras att inte minst tjänstepensionen bidrar till att öka gapet mellan män och kvinnor. Det följer av att avsättningarna i de flesta pensionslösningarna uppgår till 30 procent av lönen över intjänandetaket, medan den allmänna pensionsavgiften och tjänstepensionsavsättningarna under taket summerar till omkring 23 procent (18,5 procent plus omkring 4 procent). Med utgångspunkt i analysen kommer det fortsatta arbetet i projektet att inriktas mot möjliga åtgärder som bidrar till att minska pensionsgapet mellan kvinnor och män.¹⁰⁸

Det är viktigt att i det fortsatta arbetet skilja mellan vilka effekter som följer av tjänstepensionernas utformning respektive av arbetslivet. Tjänstepensionssystemet är, precis som det allmänna pensionssystemet, könsneutralt utformat. Villkoren i tjänstepensionsavtalen är desamma för kvinnor och män.

¹⁰⁶ Prop. 2016/17:1, *Ålderspensionssystemet vid sidan av statens budget*, s. 9.

¹⁰⁷ Prop. 2016/17:1, *Ålderspensionssystemet vid sidan av statens budget*, s. 25.

¹⁰⁸ Prop. 2016/17:1, *Ålderspensionssystemet vid sidan av statens budget*, s. 9.

5.3 Att öka pensionen på kort sikt

5.3.1 Att pensionsspara privat

När ansvaret för den allmänna pensionen och tjänstepensionen på ett avgörande sätt har flyttats över från staten och arbetsgivaren till den enskilde blir det också den sistnämnde som bär risken för pensionsutfallet. Förutom att den enskilde måste vara informerad om sitt ansvar så måste han eller hon även ges möjlighet att påverka sin situation.

En möjlighet att öka sin pension är att arbeta längre. En annan att arbeta heltid om man inte redan gör det. Samtidigt är pensionssystem mycket långsiktiga system och även om vi skulle få ett jämställt arbetsliv i morgon så skulle det dröja flera decennier innan det slår igenom i jämställda pensioner.

För att få en rimlig ekonomisk standard som pensionär kan det därför finnas behov av att spara mer på egen hand. Bristen på offentlig förmögenhetsstatistik gör det svårt att uttala sig om i vilken utsträckning människor i dag sparar tillräckligt mycket för att kunna uppnå en önskad ekonomisk standard som pensionär.

Det finns indikationer på att många människor som börjar närma sig pensionsåldern är oroade över sin ekonomiska situation som pensionär. Mot bakgrund av att många anser att en pension på omkring 75–80 procent av nuvarande lönen är en rimlig nivå så är oron befogad.¹⁰⁹ LO anser att den sammanlagda pensionen för en LO-medlem ska uppgå till 70 procent av lönen.¹¹⁰ För att nå upp till dessa nivåer krävs för de flesta ett ganska omfattande sparande som komplement till tjänstepension och allmän pension.

¹⁰⁹ Se t.ex. SEB:s välfärdsbarometer för 2009.

¹¹⁰ Morin, M. och Andersson, R. (2016): *Vad krävs för en hållbar pension?*, LO.

Det finns olika sätt att spara på, men sedan avdragsrätten för privat pensionssparande avskaffades 2016 finns det inte längre någon sparform som garanterar långsiktighet.

Ökade avsättningar till pensionen kan ske genom s.k. löneväxling, dvs. att individer avstår från lön i dag för att istället få högre pensionsavsättningar (uppskjuten lön). Det innebär att en individ som inser att pensionen blir för låg kan göra ganska stora kompletterande avsättningar anpassade efter sin egen livssituation. För individer med inkomster under omkring 40 000 kronor i månaden¹¹¹ är dock löneväxling ofördelaktigt då det bland annat minskar avsättningarna till den allmänna pensionen. För dem saknas det i dag en sparform som stimulerar till långsiktigt sparande till pensionen.

5.3.2 Behov av stimulanser till privat pensionssparande

Innan avdragsrätten för privat pensionssparande avskaffades per den 1 januari 2016 (undantaget enskilda näringsidkare och anställda som saknar tjänstepension i sin anställning som fortsatt har rätt till avdrag) var det över 2 miljoner personer som sparade med avdragsrätt. Drygt en miljon kvinnor och knappt en miljon män.

Den beteendekonomiska forskningen visar tydligt att långsiktigt sparande är svårt för enskilda individer. Det är svårt att förstå vad det har för betydelse att spara eller inte spara och enskilda tenderar att skjuta upp beslut. Det behövs därför stimulanser om det privata sparandet till pensionen ska öka.

¹¹¹ Allmän pensionsavgift betalas på inkomster upp till 8,07 inkomstbasbelopp. År 2016 är inkomstbasbeloppet satt till 59 300 kronor. Det innebär att brytpunkten för att tjäna in allmän pension går vid 39 879 kronor ($=8,07 \cdot 59\,300/12$). Om inkomsten blir lägre än 39 879 kronor efter löneväxlingen innebär det att avsättningarna till den allmänna pensionen blir lägre. Om inkomsten är högre efter löneväxlingen påverkas inte avsättningarna till det allmänna pensionssystemet.

Det är förvånande att inte olika stimulanser till ökat långsiktigt sparande till pensionen diskuteras mer. Det borde ligga i politikernas intresse att människor sparar mer själva. Inte minst då det skulle minska trycket på bidragssystemen – bostadstillägget för pensionärer och äldreförsörjningsstödet.

Ett sätt att stimulera pensionssparande, som även har stöd i forskningen och tillämpas i flera andra länder, är s.k. matchning, dvs. att det jag själv sparar matchas i form av ett bidrag från staten eller arbetsgivare på exempelvis 20 procent. Innebörden är att om jag sparar 100 kronor så skjuter staten till 20 kronor. För att säkerställa att sparandet är långsiktigt till pensionen kan det läggas in som ett villkor för matchningen.¹¹²

5.4 Betydelsen av försäkring i pensionssparandet

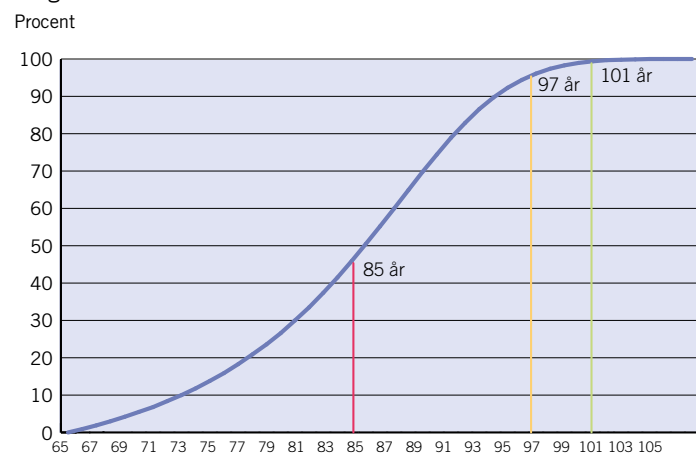
Genom försäkring kan vi skydda oss ekonomiskt mot att leva länge, den s.k. långlevnadsrisken. Vi vet i dag inte hur länge vi lever. För att inte riskera att pensionspengarna tar slut innan vi dör skulle vi därför, som enskilda individer, behöva ha stora marginaler i sparandet.

Inom ett försäkringssparande kan långlevnadsrisken delas med andra genom ett system med arvsvinster. Det innebär att de pengar som finns kvar när en försäkringstagare dör fördelas mellan de försäkringstagare som fortfarande lever. På så sätt behöver man inte ta höjd för risken att man lever tills man är 97, 100 år eller ännu längre. Istället räcker det att man sparar tillräckligt för att täcka den genomsnittliga livslängden. I diagram 14 illustreras sannolikheten att dö vid olika åldrar för dem som har fyllt 65 år. Medellivslängden för dem som har uppnått 65 års

¹¹² Se vidare Svensk Försäkring (2016): *Långsiktigt försäkringssparande – ett ekonomiskt skydd för en trygg ålderdom.*

ålder är 85 år, men vissa lever till över 100 år. Vid 97 års ålder förväntas 95 procent av befolkningen ha dött, vid 101 år 99 procent. Genom en försäkringslösning räcker det att spara tillräckligt för att täcka medellivslängden, dvs. 85 år. De som dör före 85 år lämnar efter sig arvsvinster, som de som lever längre än 85 år får ta del av. En försäkringslösning bidrar därmed till ett minskat behov av försiktighetssparande och ger en mer effektiv fördelning av individens inkomster över livscykeln.

Diagram 14. Sannolikhet för att dö vid olika åldrar

Källa: Egen bearbetning av statistik från Livslängdstabell 2011–2015, SCB.

En sådan försäkring mot långlevnadsrisk finns inbyggd inom såväl tjänstepensionslösningarna och privat försäkringssparande som inom det allmänna pensionssystemet.

5.5 Arbetet på EU-nivå

I många EU-länder är pensionerna under press. Pensioner som blir allt lägre i förhållande till lönen är således inte enbart ett svenskt fenomen

utan är en utmaning i flertalet EU-länder. Som en del i arbetet att stärka pensionerna i medlemsländerna har EU-kommissionen lyft fram vikten av att förbättra förutsättningarna för privat pensionssparande.

EIOPA lämnade i juli 2016 råd till EU-kommissionen om en inre marknad för individuella pensioner (Personal Pension Product, PPP).¹¹³ EIOPA föredrar en frivillig standardiserad produkt som kan erbjudas av olika finansiella aktörer (Pan European Pension Product, PEPP) framför en harmonisering av befintliga nationella produkter. Diskussionen om olika alternativ pågår fortfarande.

EU-kommissionen har under hösten 2016 skickat ut en konsultation inom EU om privat pensionssparande. Kommissionen väntas följa upp denna konsultation och har aviserat att ett eventuellt lagstiftningsförslag kan komma.

5.6 Den fortsatta diskussionen om våra framtida pensioner

Det är uppenbart att frågan om våra framtida pensioner kommer att diskuteras vidare framöver. Det nuvarande allmänna pensionssystemet är i grunden bra. Det är finansiellt stabilt och ger drivkrafter till arbete eftersom hela livets arbetsinkomster räknas. Det finns därför inte skäl att röra i pensionssystemets grundläggande egenskaper.

Samtidigt har pensionssystemet ett antal effekter som bör dämpas så att pensionssystemet fortsatt kan ha ett högt förtroende, upplevas som rättvist och ger pensioner som går att leva på.

Merparten av allt tjänstepensionssparande och privat pensionssparande är försäkringssparande som kompletterar den allmänna pensionen och

¹¹³ EIOPA (2016): *EIOPA:s advice on the development of an EU single market for personal pension products (PPP)*, EIOPA-16/457, 4 juli.

bidrar till att ge enskilda individer ett tillfredsställande skydd för en trygg ålderdom. Försäringssparande har därför en viktig roll att fylla utifrån såväl ett individuellt som ett samhällsekonomiskt perspektiv och måste därför ingå som en självklar del i diskussionen om våra framtida pensioner.

Mot den bakgrunden är det i första hand viktigt att den enskilde ges möjlighet att komplettera det obligatoriska sparandet med ett privat sparande och att det ges incitament till att spara långsiktigt även för låg- och medelinkomsttagare. I andra hand handlar det om att välja sparform och där fyller försäkring en viktig roll.

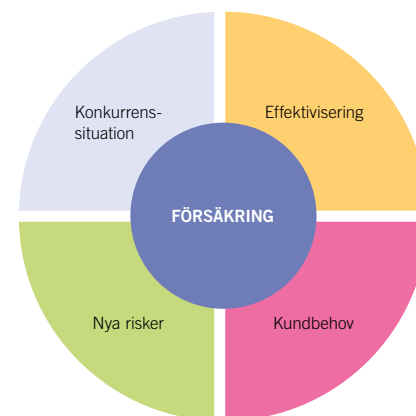
6 Digitaliseringen förändrar värdekedjan inom försäkring

Digitaliseringen gör det möjligt att skapa mer individualiserade och flexibla tjänster. Det ställer krav på försäkringsföretag att utveckla nya affärsmodeller och tjänster som mer exakt möter individers behov och står sig väl i konkurrensen. Den ökade mängden data skapar möjligheter till förbättrad riskbedömning samtidigt som riskerna förändras genom mer komplicerade ekosystem och utmaningarna med att skydda data från cyberattacker blir allt större.

6.1 Modell för analys

För att analysera hur digitaliseringen påverkar försäkringsbranschen har vi valt att strukturera upp det som sker i fyra områden enligt diagram 15: 1) Effektivisering, 2) Kundbehov, 3) Nya risker och 4) Konkurrenssituation. Anpassningar i regelverken kan behövas för att bidra till en god produktutveckling samtidigt som ett gott konsumentskydd värnas. I de följande avsnitten går vi igenom varje område för sig.

Diagram 15. Digitalisering och försäkring

6.2 Effektivisering av interna processer

Genom Big data och Internet of Things skapas stora mängder data som kan bidra till att öka kunskapen om försäkringsföretagens kunder och därmed förbättra underlaget vid riskbedömning. De stora datamängderna och en ökad digitalisering skapar samtidigt behov av gemensamma standarder.

6.2.1 En ökad mängd data – Big data

Big data handlar om datamängder som är så stora att traditionell databehandling inte är tillräcklig. Det handlar om data av varierat slag: webb-loggar, ekonomiska transaktioner, återkoppling via kundtjänst, sociala medier, mobiltelefonanvändning, information om hur människor rör sig, vad de gör och när etc.

Många individer är villiga att dela med sig av data om sig själva. I en undersökning av Accenture uppger närmare 80 procent av konsumenterna att de är villiga att erbjuda data om sig själva i utbyte mot lägre premier, snabbare skadereglering eller rekommendationer om försäkring.¹¹⁴

Via sociala medier (Facebook, Instagram, Twitter m.fl.) skapas relationsdata, dvs. information om enskilda individers beteenden och relationer till varandra. Relationsdata kommer att bli en allt viktigare tillgång i och med att den kan användas för att analysera grupper av individer och deras relationer till varandra – s.k. relationsanalys.¹¹⁵

Försäkringsföretag har redan i dag tillgång till stora mängder data om sina kunder, deras beteenden, risker baserat på skadehistorik, kontakter med kundtjänst via olika kanaler, sökningar på webben m.m.

¹¹⁴ Accenture (2015): *Satisfy the craving for insurance personalization – Delivering highly relevant, omni-channel customer experiences.*

¹¹⁵ Digitaliseringskommissionen (2016): *Det datadrivna samhället*, Temarapport 2016:1, s. 21f.

De data som försäkringsföretagen själva tar in om till exempel transaktioner och kommunikation med sina kunder äger de, men mycket av de data som produceras och som skulle kunna ha ett stort värde har inte försäkringsföretagen tillgång till. En del data betecknas som öppna data som fritt kan användas av alla, medan data i sociala medier ägs av respektive medias plattform.

För att kunna ta del av en större andel av de data som finns på olika håll kan det krävas olika typer av samarbeten, dvs. att försäkringsföretag paketerar sitt erbjudande med andra tjänster som på olika sätt kompletterar försäkringstjänsten.

Vid behandling av information om kunder är det viktigt att försäkringsföretagen ser över och noga följer sina interna riktlinjer om hantering av uppgifter. För att upprätthålla förtroendet måste de även säkerställa att sådan information hanteras säkert då försäkringsföretagen i dagsläget inte omfattas av någon lagreglerad generell sekretess.

6.2.2 Förbättrad riskbedömning och skadereglering

Genom Internet of Things ökar den totala mängden data dramatiskt när det via sensorer går att mäta allt från exempelvis puls, aktivitet och magsyra till vattenläckage i hem och fuktnivå i containrar vid transport. Den här tekniken kommer att bli allt vanligare i takt med att tekniken för sensorer blir billigare.

För försäkringsföretag innebär en ökad tillgång till data att riskbedömning och underwriting, dvs. prissättning, omfattning och villkor, kan utvecklas och att det skadeförebyggande arbetet kan ske snabbare och mer automatiserat då information ges i realtid.

När mängden data ökar kan vi röra oss från att beskriva vad som har hänt och varför (deskriptiv analys) till att förutse vad som sannolikt kommer att ske och när (prediktiv analys). I nästa steg handlar det om att visa och utvärdera olika möjliga framtidsscenarier givet en viss händelse (preskriptiv analys) innan ett beslut tas. På så sätt blir underlaget för beslut bättre och förebyggande åtgärder kan vidtas för att undvika att något inträffar genom att styra utvecklingen i en önskad riktning. Exempelvis kan en signal från en sensor om vattenläckage leda till att vattnet stängs av och till att det aktuella försäkringsbolaget kontaktas automatiskt för skadereglering inklusive en analys av hur en uppkommen skada bör hanteras. Eller att en viss mängd magsyra hos en individ leder till en analys av vad som bör göras följd av en uppmaning om att vidta en medicinsk åtgärd innan något allvarigare inträffar.

Den teknologiska utvecklingen öppnar även upp för nya arbetssätt vid riskbedömning och skadereglering. Exempelvis kommer sannolikt drönare att fylla en självklar roll vid inspektioner för att bedöma risker och undersöka skador, inte minst vid otillgängliga byggnadsplatser och infrastrukturprojekt på hög höjd där inspektion kan vara problematiskt. Drönare användes exempelvis för att undersöka skadorna efter explosionerna i hamnen i Tianjin i Kina 2015.¹¹⁶

Ett försäkringsföretag i USA, Erie Insurance, har undersökt möjligheterna att använda drönare för att klara av inspektioner, skadereglering och riskbedömningar och fick i april 2015 tillstånd¹¹⁷ att använda drönare för underwriting och skadereglering. I Europa har The European Aviation Safety Agency tagit fram förslag till reglering och EU har tagit fram en strategi för att utveckla användning av drönare i Europa.¹¹⁸

¹¹⁶ I oktober fann Högsta förvaltningsdomstolen i två domar att en kamera som är monterad på en drönare kräver tillstånd enligt kameraövervakningslagen. Mål nr 78-16 och 4110-15.

¹¹⁷ Federal Aviation Administration.

¹¹⁸ <https://www.easa.europa.eu/easa-and-you/civil-drones-rpas>.

6.2.3 Regtech – digitaliserad regelefterlevnad på gång

Ett relativt nytt fenomen är s.k. regtech, att arbetet med regelefterlevnad (compliance) digitaliseras genom olika typer av it-stöd. Arbeten som att samla in data, övervaka att kapitalkrav följs, uppdatering av manualer för regelefterlevnad och kundidentifikation kan automatiseras genom en digital plattform med avancerad dataanalytisk kapacitet. Det ger sänkta kostnader för regelefterlevnad.

Financial Conduct Authority (FCA), en tillsynsmyndighet i Storbritannien, definierar regtech som införandet av ny teknologi för att underlätta regelefterlevnad. I Storbritannien har FCA varit drivande när det gäller att etablera modeller för regtech och i dag finns det flera regtech-företag, dvs. företag som säljer tjänster för att digitalisera regelefterlevnad i Storbritannien, Irland och USA.^{119, 120}

6.2.4 Behov av gemensamma standarder

I takt med att digitaliseringen av försäkringsföretagens distributions- och informationskanaler ökar finns det ett ökat behov av att utveckla elektroniska standarder för överföring av information mellan försäkringsföretag och andra intressenter som myndigheter, försäkringsmedlare, valcentraler m.fl. På så sätt säkras att relevant information kan kommuniceras på ett enhetligt sätt mellan olika intressenter.

Mot den bakgrunden fyller det av Svensk Försäkring och Svenska Försäkringsförmedlarnas Förening (Sfm) nyligen bildade bolaget S4I, Standard for Insurance AB, en viktig roll. S4I har tagit över förvaltningsansvaret för den s.k. MISLife-standard, som är en standardiserad filstruktur på livförsäkringsområdet för att överföra information och som

¹¹⁹ EY (2015): *Innovating with RegTech – Turning regulatory compliance into a competitive advantage*.

¹²⁰ <https://www.letstalkpayments.com/21-hottest-regtech-startups-that-are-defining-the-industry>.

har utvecklats av Sfm och Min Pension i Sverige AB. Ett viktigt uppdrag för bolaget är nu att utveckla nästa generation av denna standard.

Andra områden där det är viktigt med tekniska standarder och som på sikt kan få betydelse för försäkringsbranschen är den data som samlas in elektroniskt via exempelvis olika typer av sensorer och telematik. Genom att tillämpa enhetliga format, koder, termer och begrepp för insamling, lagring och behandling av data från olika källor möjliggörs informationsutbyte och interoperabilitet mellan olika sektorer och marknader.

Inte minst inom områden som hälso- och sjukvård samt pension, där både det offentliga och privata verkar, är det viktigt med gemensamma standarder. Det gynnar alla parter om det finns standardiserade system för att dela information och kunskap mellan olika system. Därutöver bidrar det till en högre kvalitet och en högre säkerhet.

Så kallad blockchain är ett relativt nytt sätt att effektivisera processer. Med hjälp av blockchainteknik delar ett antal deltagare en krypterad huvudbok, en databas, över transaktioner. Den kan användas exempelvis för att lagra uppgifter om tillgångar och dess ägare. Informationen länkas i kedjor, vilket innebär att historiken lagras och det går inte att ändra i informationen i efterhand.

6.3 Att möta nya behov hos kunder

Konsumenterna blir alltmer rörliga och ställer krav på köppplevelser och information som uppfyller just deras behov oavsett vara eller tjänst. Utbudet kan utvecklas och anpassas med hjälp av andra aktörer inom alltmer utvecklade ekosystem för att på så sätt tillmötesgå konsumenternas behov. Därtill innebär den teknologiska utvecklingen att förutsättningarna för motor- och trafikförsäkring förändras.

6.3.1 Konsumenterna ställer krav

Företag som Google, Apple, Facebook, Amazon och Alibaba med flera har höjt nivån på köppplevelsen och konsumenterna förväntar sig i dag samma nivå på köppplevelsen oavsett tjänst eller vara. Om det inte är uppfyllt finns en risk för att konsumenten helt enkelt byter leverantör.¹²¹

Försäkringsmarknaden karakteriseras i dag av relativt trögrörliga konsumenter och komplexa tjänster. Antalet kontakter mellan försäkringsgivare och försäkringstagare är få. Det är dock inte givet att det alltid kommer att vara så. Konsumenterna kan framöver komma att bli mer ”rörliga” och ställa samma krav på finansbranschen som på andra branscher som säljer mindre komplexa varor och tjänster. Det förändringstryck som uppstår handlar både om att skapa en köppplevelse och om att anpassa utbudet till enskilda individers behov. Det kan till exempel handla om att tillmötesgå behov av en viss försäkring vid ett visst tillfälle – ”on-time insurance”.

Ett exempel på hur försäkringsbranschen gemensamt har försökt att tillgodose individernas behov av information om sitt försäkringsskydd är Ersättningskollen som Svensk Försäkring har tagit fram tillsammans med AFA Försäkring och Försäkringskassan. Genom en enkel simuleringsjänst kan man få veta vad man får i ersättning om man blir långvarigt sjuk eller arbetsskadad. Ett annat exempel är Minpension.se där det går att se hela sitt pensionssparande och göra pensionsprognoser.

6.3.2 Ekosystem för informationsutbyte och utveckling av erbjudandet till kund

För att skapa en större bredd i kunderbjudandet ingår försäkringsföretag samarbeten med andra aktörer utanför försäkringsområdet, exempelvis företag inom telekom, säkerhetsföretag, hantverkare med flera. På så

¹²¹ Accenture (2016): *Fintech and the evolving landscape: landing points for the industry.*

sätt skapas s.k. ekosystem bestående av många olika slags företag inom delvis olika branscher.

Ekosystemen utvecklas nu till att inkludera aktörer som inte var aktuella för tio år sedan. Ett sådant exempel är att det franska försäkringsföretaget AXA 2014 ingick ett strategiskt samarbete med Facebook. Genom samarbetet kan AXA dra nytta av Facebooks tillgångar i form av analys och innovativa idéer samtidigt som Facebook stärker sin position som ett företag som erbjuder effektiva och innovativa marknadsföringslösningar på den franska marknaden.¹²² I april 2016 framkom att AXA har börjat använda Facebook Messenger som en kanal gentemot befintliga och potentiella kunder. Genom Messenger kan enskilda individer starta, pausa och senare återuppta konversationer med AXA. De kan ställa frågor om produkter och tjänster, vilka dokument som krävs, få uppföljningar gällande skadereglering m.m. AXA uppger att de genom att använda Messenger når en ny nivå i relationen till sina kunder.¹²³

Inom hälso- och sjukvårdsområdet rör vi oss mot att försäkringsföretag är proaktiva och engagerar den enskilde i sin livskvalitet och hälsa. Det här är ännu inte så vanligt i Sverige men kommer sannolikt att bli mer vanligt förekommande. Basen för den här typen av erbjudanden är ofta en försäkring motsvarande den svenska sjukvårdsförsäkringen där den försäkrade ges tillgång till de senaste medicinerna och behandlingarna (beroende på hur omfattande försäkring som väljs). Livsstilen läses av via olika slags sensorer exempelvis sensorer i armband, klockor, glasögon m.m. – s.k. kroppsnära teknologi – och en hälsosam livsstil kan sedan ge belöningar i form av rabatter på försäkringspremien, rabatter vid köp av resor, fritidsaktiviteter, träning och nyttig mat med mera.¹²⁴

¹²² Pressmeddelande AXA 11 april 2014: <https://us.axa.com/news/2014/axa-announces-strategic-partnership-with-facebook-in-france-and-globally.html>.

¹²³ Pressmeddelande AXA 11 april 2016: <https://axa.com/en/newsroom/news/axa-adopts-facebook-messenger>.

¹²⁴ <https://www.discovery.co.za>.

På livförsäkringsområdet händer det inte lika mycket som inom sakförsäkring. Ett skäl kan vara att det inte sker särskilt mycket interaktion mellan parterna när en försäkring väl är tecknad. Ett sätt att skapa engagemang hos kunden är att ett försäkringsföretag löpande ger konsumenterna information och erbjuder tjänster. Det kan handla om rabatter på aktiviteter kopplade till hälsa och fritid i utbyte mot data om livsstil och hälsa. Försäkringsföretaget kan på så sätt även minska informationsasymmetrier och få en större kännedom om mortalitetsriskerna.

Genom telematik kan data överföras för styrning, övervakning och underhåll av fordon.¹²⁵ Det ger exempelvis information om var fordon befinner sig, bränsleförbrukning och körsträcka, men även hastighet och körstil, faktorer som har betydelse för beräkning av skadekostnader och premier för bilförsäkring. Den typen av lösningar tas oftast fram genom samarbeten mellan teknologiföretag och försäkringsföretag. Flera försäkringsföretag i Sverige har lanserat olika varianter av ”pay-as-you-go” för bilförsäkring där premien matchar hur mycket bilen används och automatiskt ändras om bilen kör kortare eller längre. Det mer riskbaserade ”pay-as-you-drive” går ett steg längre genom att premien bestäms även av hur försäkringstagaren kör bilen. Det innebär att försäkringsgivaren rör sig från att vara reaktiv och agera när en skada har inträffat till att bli en ”proaktiv risk manager” genom att indirekt påverka hur bilen körs.

Gemensamt för lösningar motsvarande pay-as-you-go/drive och hälso-program är att relationen till kunden fördjupas och försäkringsgivaren blir en del i individens vardag. De nya lösningarna måste dock fylla ett konkret behov hos konsumenterna. Det kan handla om behov av mer information eller om att underlätta i vardagen. Exempelvis kan det ha ett större värde för konsumenten att kunna slå på motorvärmaren på distans än att få sin körsträcka eller körstil registrerad.

¹²⁵ Computer Sweden: Den engelska benämningen är telematics. Begreppet används även inom andra branscher som exempelvis byggbranschen som en del av begreppet intelligenta hus.

Det är viktigt att även beakta integritetsaspekterna då försäkringsföretagen ännu inte omfattas av någon lagreglerad generell sekretess. Personuppgifter måste hanteras på ett säkert sätt om försäkringsföretagen ska kunna bibehålla kundernas förtroende.

6.3.3 Minskat behov av motor- och trafikförsäkring

En viktig verksamhetsgren för försäkringsbranschen är motor- och trafikförsäkring. Med den teknologiska utvecklingen förändras sättet att transportera sig liksom riskerna förknippade med transporter. Det leder till att behoven av motor- och trafikförsäkring förändras över tid.

Antalet olyckor i trafiken har minskat dramatiskt sedan 1960-talet och fortsatt att minska sedan dess. Med självkörande bilar kommer trafikflöden att effektiviseras och olycksrisken att minska ytterligare. En uppskattning av amerikanska National Highway Traffic Safety Administration (en amerikansk myndighet med uppgift att spara liv och minska antalet trafikolyckor) är att antalet bilolyckor kommer att minska med 80 procent fram till 2035. För försäkringsbranschen innebär det att premieintäkterna i USA beräknas minska med 40 procent fram till 2050.¹²⁶

På den svenska försäkringsmarknaden står motor- och trafikförsäkring i dag för 37 procent av premieintäkterna inom sakförsäkring. I takt med att självkörande bilar utvecklas och introduceras i trafiken kommer förutsättningarna för denna typ av försäkring dock att ändras. Det innebär att även om det fortsatt kommer att finnas behov av ekonomiskt skydd mot händelser som brand, stenskott, stöld, rättsskydd, så kommer risken för personskada att minska liksom behovet av vagnskadeförsäkring när antalet kollisioner minskar kraftigt.

¹²⁶ <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-09-11/self-driving-cars-to-cut-u-s-insurance-premiums-40-aon-says>.

6.4 Nya risker

När olika it-system integreras, information lagras i moln och antalet ingångar ökar genom att fler aktörer har tillgång till systemen genom exempelvis ekosystem blir infrastrukturen mer känslig för attacker. En risk som växer snabbt i omfattning är cyberrisker.

6.4.1 Cyberrisker en av de största riskerna

Cyberattacker blir allt vanligare och mer sofistikerade

Cyberrisker handlar om allt från stöld av datorer och slarv med inloggningsuppgifter till cyberattacker och stöld av data. Förlust av data kan leda till mycket stora konsekvenser för de inblandade. Det gäller inte minst i fall där det handlar om personuppgifter eller företagskänslig information som i sin tur kan användas vid bedrägerier. Cyberattacker kan orsaka avbrott i verksamheter liksom allvarliga olyckor och katastrofer.

I takt med att it-användningen har ökat har cyberattacker blivit alltmer frekventa och sofistikerade. Och det drabbar företag av alla storlekar. Det kan handla om datavirus, trojaner, överbelastningsattacker och ransomware, dvs. att datorn låses och låses upp mot en lösensumma.

I dag utförs cyberattacker ofta inom organiserad brottslighet och frågan är inte om eller när det kommer att ske en cyberattack utan hur ofta de kommer att inträffa. I en undersökning av PWC och CSFI (Centre for the Study of Financial Innovation) 2015 pekades cyberrisker ut som den fjärde största risken av de försäkringsföretag som ingick i undersökningen globalt sett. I USA och Storbritannien pekas cyberrisk ut som den största risken före risk för höga kostnader till följd av ökad reglering, den makroekonomiska utvecklingen och låga räntenivåer.¹²⁷ I samma undersökning konstateras att antalet cyberincidenter ökar snabbt. Varje

¹²⁷ PWC och CSFI (2015): *Insurance banana skins 2015: The CSFI survey of the risks facing insurers*, juli, s.16.

dag inträffar 100 000 attacker globalt och antalet incidenter har ökat med 48 procent sedan motsvarande undersökning 2013.

Frågan om cybersäkerhet har betydelse på alla nivåer inom organisationen och bör vara en integrerad del i styrelsens arbete.¹²⁸ För försäkringsbranschen handlar frågan om cyberrisker dels om att erbjuda ett skydd för att skydda data mot alla typer av cyberrisk, dels om att skydda sina egna data.

Stor tillväxtpotential för försäkring mot cyberrisk...

Även om försäkringsmarknaden för hantering av cyberrisker har en stor tillväxtpotential så kännetecknas den av stora osäkerheter om riskerna. Hur trolig är en hackerattack? Och hur stor blir skadan om en hackerattack inträffar? Det är mot den bakgrunden inte förvånande att utbudet av försäkringsskydd för cyberrisker ännu är begränsat, inte minst vad gäller återförsäkring.

... men även försäkringsföretagen själva är utsatta

Försäkringsföretag samlar in, lagrar och hanterar stora mängder konfidentiell information om såväl privatpersoner som företag. Det handlar om information om namn, personnummer, adress, inkomst och hälsa. Den stora mängden uppgifter skulle på olika sätt kunna användas för kriminella aktiviteter riktade mot försäkringsföretagen eller försäkringstagarna. Det handlar om attacker både från internt och externt håll inklusive risker som följer på sammanlänkningsmedel med tredje part som försäkringsförmedlare, återförsäkring och andra samarbetspartners via relativt komplicerade ekosystem.

¹²⁸ FSPOS (2016): PM om riktlinjerna "Guidance on cyber resilience for financial market infrastructures", s. 5.

Vid sidan av att förlust av känslig data kan leda till allvarlig och långvarig skada för såväl försäkringsföretagens kunder som för dem själva så innebär det legala och operationella kostnader. Det innebär även att förtroendet för försäkringsbranschen riskerar att försämrast.

Från myndighetshåll ökar kraven på försäkringsföretag att höja motståndskraften mot cyberrisker. Det kan handla om att öka kännedomen om cyberrisker och påverka försäkringsföretag att utveckla och införa rapporteringskrav, policys, rutiner och teknik inklusive de implikationer som följer av utlokalisering (outsourcing) och andra tredjepartsförhållanden inom hela ekosystemet.¹²⁹

Våren 2016 genomförde Finansinspektionen en enkätundersökning som bland annat skulle ge inspektionen information om försäkringsbranschens riskprofil i förhållande till cyberhot. Undersökningen visade att förekomsten av cyberattacker i Sverige än så länge är låg och när skadlig kod upptäcks åtgärdas det normalt inom tio timmar.

Resultaten från undersökningen kan komma att användas när inspektionen framöver utformar tillsynsplanerna för branschen samt när det kommer till prioriteringar som rör den löpande tillsynen av enskilda försäkringsföretag. Baserat på den undersökningen synes läget i Sverige vara under kontroll vad gäller cyberattacker riktade mot försäkringsföretag.

6.4.2 Skrapning av information

Skrapning av information (insamling av personuppgifter) är ett fenomen som har observerats under framför allt det senaste året. Det kan ske när en användare kopplar upp sig till en tjänst via en intermediär. Användaren lämnar information om personnummer och identifierar sig

¹²⁹ IAIS (2016): *Issues paper on cyber risk to the insurance sector*, s. 29.

via Mobilt BankID gentemot intermediären och godkänner de användarvillkor som intermediären informerar om. Därigenom har användaren i praktiken lämnat en engångsfullmakt till intermediären som ger denne full tillgång till information som rör användaren. Motparten, exempelvis Pensionsmyndigheten, kan inte skilja mellan användaren och intermediären och ger den senare tillgång till användarens information. Intermediären kan därigenom lagra och använda informationen för att utveckla egna tjänster.

Den enskilde känner sannolikt inte till att det sker en skrapning och har inte heller lämnat sitt samtycke till det. Därigenom saknar intermediären lagligt stöd för behandlingen av personuppgifter. Det kan i sin tur innebära att personuppgiftsbehandlingen inte är tillåten.

Skapning är ett fenomen som framöver kan komma att drabba även försäkringsföretag och det är därför något som de måste förhålla sig till.

6.5 Förändrad konkurrenssituation

Efter den regleringsvåg som har sköljt över finansmarknaderna efter finanskrisen är vi nu mitt uppe på nästa våg – fintechvågen. Det handlar om alla de nya fintechföretag som bygger konsumentinriktade plattformar som många gånger är mer digitalt sofistikerade än de som normalt presenteras av mer väletablerade aktörer.

6.5.1 Styrkor och svagheter hos etablerade försäkringsföretag

Fintechföretagen koncentrerar sig än så länge främst på tjänster inom kapitalplacering, kryptovalutor, utlåning och betalningstjänster och hotar i nuläget inte att leda till disruption av försäkringsmarknaden, dvs. att en ny tjänst eller idé helt förändrar förutsättningarna för försäkringsbranschen.

Etablerade försäkringsföretag har flera fördelar framför nya konkurrenter. De har välkända varumärken, tillgång till stora kunddatabaser, besitter en djup kunskap för att prissätta risker och hantera ersättningsanspråk, har en välutvecklad distribution och ett högt förtroende.

Etablerade försäkringsföretag har samtidigt ett antal svagheter. Interaktionen med konsumenterna är relativt begränsad, it-systemen kan vara gamla och försäkringsföretagen bedöms av konsumenterna vid internationella undersökningar ha halkat efter i att fånga upp sina kunders behov. Det sistnämnda uppges gälla särskilt när det kommer till själva skaderegleringen.¹³⁰ Det bör dock i det sammanhanget tilläggas att svenska försäkringsföretag ligger relativt långt framme i ett internationellt perspektiv när det kommer till utvecklade webblösningar och appar för bland annat skadereglering.

6.5.2 Konkurrenter eller partners?

De nya aktörerna på försäkringsmarknaden kan delas in i två grupper. Det handlar dels om fintechföretag som utmanar hela verksamheten hos etablerade finansiella företag, dels om fintechföretag som söker samarbeten med etablerade aktörer.

Under det senaste året har gruppen som söker samarbeten ökat och ett skäl till det kan vara att det helt enkelt är svårt att konkurrera fullt ut på försäkringsmarknaden. Enligt en studie av Accenture fokuserar 56 procent av insuretechföretagen på det som de uppfattar vara det mest lukrativa, nämligen distributionskedjan. Företagen är vanligtvis försäkringsförmedlare och deras framgång bygger på att de förmår skapa ett konsumentvänligt gränssnitt.¹³¹

¹³⁰ Morgan Stanley and Boston Consulting Group (2014): *Insurance and technology – Evolution and revolution in a digital world*, s. 18.

¹³¹ Financial Times, 3 oktober 2016, Ralph, O.: *Ten fintech start-ups that are causing a stir in insurance*, och Gunderson, S., Malhotra, R. och Thomas, T. (2016): *Taking the "I" out of insurance distribution – Are you partnering fast enough?*, Accenture.

Genom att använda ny teknologi kan de nya aktörerna nå konsumenter som etablerade försäkringsföretag kan ha svårt att nå fram till. Det är samtidigt komplicerat att erbjuda försäkringstjänster, eftersom det kräver mycket kapital och är ett hårt reglerat område. Dessa faktorer utgör i någon mening hinder för nya aktörer som därför tycks dra sig för att starta nya försäkringsbolag. Att området dessutom är tillståndspliktigt och står under tillsyn är säkerligen andra komplicerande omständigheter för olika aktörer.

De nya aktörerna kan även ses som ett komplement till den befintliga verksamheten. Att ingå partnerskap med nya aktörer istället för att utveckla lösningar internt är ett sätt för etablerade företag att förhålla sig till den snabba utvecklingen. På så sätt kan befintliga försäkringsföretag dra nytta av sin väletablerade position på marknaden samtidigt som de löpande kompletterar sitt erbjudande med nya sätt att exempelvis distribuera försäkring.¹³²

6.5.3 Exempel på nya aktörer

En typ av konkurrent är s.k. peer-to-peer (P2P)-försäkring som faller inom ramen för delningsekonomin. Det är många gånger oklart vilken verksamhet dessa ägnar sig åt: försäkring, försäkringsförmedling eller annat. Flera av dem tycks vara registrerade som försäkringsförmedlare och är inriktade på distribution. Friendsurance, Guevara, PeerCover, insPeer är några exempel på företag inom P2P.

Lemonade är ett exempel på företag som började inom P2P 2014, men som i september 2016 fick licens som försäkringsföretag. Lemonade

¹³² Gunderson, S., Malhotra, R. och Thomas, T. (2016): *Taking the "I" out of insurance distribution – Are you partnering fast enough?*, Accenture.

kommer till en början att inrikta sig på att sälja hemförsäkring i New York och i slutet av varje år kommer företaget att skänka överskottet av premieintäkterna till välgörande ändamål.¹³³

På KPMG:s lista över de 100 ledande fintechaktörerna återfinns två försäkringsanknutna företag i topp. Det är ZhongAn, ett kinesiskt fintechföretag som är listat som nummer ett på KPMG:s lista. ZhongAn bildades 2013 i Shanghai och använder sig av Big data för att utveckla produkter, automatiserad underwriting, skadereglering m.m. ZhongAn erbjuder försäkringsprodukter on-line till den kinesiska marknaden. Företaget ägs av Alibaba Group Holding, Tencent Holdings och Ping An Insurance.

Nummer två på listan är det amerikanska försäkringsföretaget Oscar Insurance Corporation. Oscar erbjuder ”smart och enkel hälsoförsäkring” (sjukvårdsförsäkring) där tjänsterna uppges utformas med hjälp av teknologi och data. Bolaget bildades 2013 efter det att Obamacare introducerades i USA.¹³⁴ Hemsidan är uppbyggd på ett sådant sätt att en potentiell kund stegvis svarar på ett antal relativt enkla frågor för att ringa in vilken försäkring som är lämplig och vilken omfattning den bör ha.

6.6 Reglering

En förutsättning för att digitaliseringen ska kunna bidra till att utveckla konsumentvänliga försäkringslösningar är att reglering och skattesystem är anpassade till de nya förutsättningarna och de nya aktörerna. Konkurrensen måste ske på lika villkor för att kunna bidra till en god produktutveckling samtidigt som ett gott konsumentsskydd kan värnas. Därtill har försäkringsföretagen att hantera digitaliseringen utifrån ett riskperspektiv ifråga om intrång i den personliga integriteten.

¹³³ Financial Times, 3 oktober 2016, Ralph, O.: *Ten fintech start-ups that are causing a stir in insurance.*

¹³⁴ KPMG (2015): *Fintech 100 – Leading global fintech innovators report 2015.*

6.6.1 Samma risker, samma regler

I dag regleras företagen inom den finansiella sektorn utifrån den verksamhet de bedriver. Ett fintechföretag med en viss verksamhet, exempelvis försäkringsförmedling, har därmed skyldighet att uppfylla de regleringskrav som ställs på dem i lagstiftningen på motsvarande sätt som redan etablerade aktörer har.

Finansinspektionen pekar på att det i dag finns brister i konsumentskyddet vid utlåning som äger rum mellan konsumenter – P2P – då det inte alltid görs en kreditprövning.¹³⁵ Ett exempel är när en konsument lånar ut pengar till en annan konsument via en plattform, där en låntagare matchas ihop med en långgivare utan att någon traditionell mellanhand, som exempelvis en bank, är inblandad. Sådan utlåning är i dag växande genom delningsekonomin och konkurrerar med befintliga aktörer. Motsvarande företeelser har ännu inte identifierats på försäkringsmarknaden. Där agerar som nämnts tidigare fintechföretagen framför allt inom distributionsledet med ett försäkringsföretag som leverantör av tjänsten.

En förutsättning för att konkurrens ska kunna ske på lika villkor är att även skattesystemet är anpassat för den digitala världen. Skatteverket har genomfört en analys av delningsekonomin långsiktiga effekter på skatteintäkterna.¹³⁶ Slutsatsen från studien är att de befintliga skatte-reglerna är tillämpliga oavsett om aktörerna verkar på den traditionella marknaden eller inom delningsekonomin. Det innebär att konkurrensen inte direkt påverkas av skattereglerna. Svårigheten ligger i stället i regel-efterlevnaden och där vidtar verket olika åtgärder, exempelvis genom information och vägledning, för att minska skattefelet, dvs. skillnaden mellan den skatt som fastställts och den skatt som borde ha fastställts om alla hade redovisat rätt.

¹³⁵ Finansinspektionen (2015): Gräsrotsfinansiering i Sverige – en kartläggning, s. 12 f.

¹³⁶ Skatteverket (2016): *Kartläggning och analys av delningsekonomin påverkan på skattesystemet.*

Förtroende är ett nyckelord i den digitaliserade världen där kunderna har makt, är informerade och samhällsmedvetna. Att hålla sig till de existerande regler och normer som finns i ett samhälle torde därför än mer komma att vara en hygienfaktor för företag. Det återstår att se hur försäkringsmarknaden utvecklas på detta område.

6.6.2 Dataskyddsreglering – att främja produktutveckling och skydda individen

Dataskyddsförordningen ersätter PUL

En ökad tillgång till data har många fördelar, men mot det ska vägas säkerhet och integritet för medborgare och konsumenter. Det behöver göras en avvägning mellan å ena sidan den nytta konsumenterna kan få genom utvecklingen av mer individualiserade tjänster, och å den andra behovet av skydd för konsumenter. Även om konsumenter är villiga att dela med sig av data är det inte givet att de förstår vad det innebär.

Den mesta av den data som produceras har begränsningar i vem som får använda den och hur. Exempelvis får inte data fritt dupliceras eller spridas vidare. Data som produceras i sociala media som Facebook och Twitter äger plattformarna själva.

För hanteringen av personuppgifter som förekommer i och mellan uppkopplade saker – Internet of Things – är det personuppgiftslagen (PUL) som gäller. PUL ersätts i maj 2018 av den allmänna dataskydds-förordningen, se vidare avsnitt 3.1.1. Genom den nya förordningen införs bland annat strängare krav på dokumentation av behandling av personuppgifter. Den nya förordningen har t.ex. en betydligt hårdare straffskala med höga sanktioner för företag som slarvar med cyberskydd. Ingen behöver lida skada för att en sanktion ska komma ifråga.

Tillgång till data lagrad i autonoma fordon – Utredningen om självkörande fordon

Ett aktuellt exempel inom försäkring är vem som ska ha tillgång till data som lagras i autonoma fordon. Den frågan är under utredning i Utredningen om självkörande fordon på väg.¹³⁷ I uppdraget ingår bland annat att analysera problem och möjligheter när det gäller frågor om integritet och datasäkerhet vid lagring och användning av information från självkörande fordon. I utredningens delbetänkande avseende försöksverksamhet med autonoma fordon anges att såväl försäkringsbranschen som biltillverkarna har lika stort behov av att ta del av den information som kan utläsas efter en trafikolycka.¹³⁸ Således bör båda parter ha möjlighet att ta del av denna information. Frågan ska dock övervägas ytterligare i slutbetänkandet. Det kan noteras att det redan i dag många gånger finns möjlighet för exempelvis försäkringsföretag att inhämta fordonets uppgifter via uppkoppling av dator mot fordonet vid en uppkommen skada.

Risker för den personliga integriteten – Integritetskommittén

Den statliga Integritetskommittén har gett uttryck för att det finns påtagliga risker för den personliga integriteten i samband med försäkringsföretagens verksamhet.¹³⁹ Kommittén menar att den framtida hanteringen av personuppgifter inom försäkringsverksamheten kan innefatta allvarliga risker för den personliga integriteten. Bedömningen baseras på det faktum att det finns en potential för fler informationskällor med känslig information och den tekniska utvecklingen i stort. Kommittén menar att det i ett sådant scenario finns en risk för att balansen mellan den enskilde försäkringstagaren och dennes försäkringsgivare rubbas.

¹³⁷ Dir. 2015:114, *Självkörande fordon på väg*.

¹³⁸ SOU 2016:28, *Vägen till självkörande fordon*.

¹³⁹ SOU 2016:41, *Hur står det till med den personliga integriteten? – en kartläggning av Integritetskommittén*, s. 399 ff.

Det saknas alltså en allmän lagreglerad sekretess för försäkringsföretagens verksamhet. Rätt utformad – efter försäkringsverksamhetens särdrag – vore en sådan lagreglering ett positivt tillskott och komplement till varje försäkringsföretags interna regelverk som syftar till att värna den personliga integriteten.

6.7 Hur påverkas värdekedjan för försäkringsföretagen?

Den teknologiska utvecklingen skapar nya möjligheter längs hela värdekedjan inom försäkring. I diagram 16 delas värdekedjan upp i fyra delar: Produktdesign, underwriting, distribution och skadereglering.

Diagram 16. Värdekedjan förändras

Inom *produktdesign* innebär den data som samlas in, inte minst genom Internet of Things, att mer flexibla produkter kan tas fram som motsvarar varje enskild kunds behov. Det handlar om att dra nytta av relationsdata och data om egna kunder och baserat på det bilda sig en uppfattning om beteenden exempelvis inom hälsoområdet eller hur en person kör. Hittills har fokus framför allt legat på skadeförsäkring, men det är ingenting som hindrar att vi framöver kan komma att dra större nytta av hälsodata för att få ökad kunskap om vad som ger ett långt liv. För att skapa en större bredd i kunderbjudandet är samarbeten med aktörer från helt andra branscher ett sätt att möta kundernas önskemål. På så sätt kan relativt omfattande ekosystem skapas bestående av försäkringsföretag, hantverkare, informationsnav, säkerhetsföretag med flera.

När det går att få realtidsdata genom telematik, sensorer i hus och hem och som mäter hälsan förändras förutsättningarna för *underwriting*, som i någon mening är själva grunden för att bedriva försäkring. När risker kan prissättas mer exakt förbättras även underlaget för beräkningar av nödvändiga avsättningar för att parera risk. Exempelvis har Big data från sociala medier använts för att identifiera problem med bröstimplantat i Frankrike innan skadeståndsanspråken uppstod. Det gjorde att berörda försäkringsföretag i tid kunde göra nödvändiga avsättningar. Ett annat exempel är att en återförsäkrare använder en sökmotor för att identifiera kommande sjukdomstrender. Data skapar även möjligheter att analysera vad som driver händelser och förhindra att skador uppstår (preskriptiv analys).

Inom *distribution* blir kunderna allt mindre villiga att betala för fysiska möten och föredrar digitala kanaler när det rör tjänster som motor- och hemförsäkring. De är mindre öppna för digitala lösningar när det kommer till livförsäkring som uppfattas vara mer komplicerat. När kunderna använder digitala kanaler vill de att de ska vara enkla att använda, personligt anpassade och att förklaringar om produkter ska vara enkla att förstå. Många av de nya konkurrenterna inom försäkring inriktar sig på distribution. De är vanligtvis försäkringsförmedlare och deras framgång bygger på att de förmår skapa ett konsumentvänligt gränssnitt. Flera av dem söker samarbeten med etablerade försäkringsaktörer – inte minst är de ju beroende av försäkringstjänster att förmedla. Det är mindre vanligt att fintechföretag startar upp nya försäkringsföretag.

Inom *skaderegleringen* kommer automatiseringen av arbetsprocesser att fortsätta och gränssnittet gentemot kund att förbättras. Vissa skador kan komma att hanteras helt digitalt, från upptäckt av skadan till anmälan on-line, liksom till inspektion och själva åtgärdandet av skadan där hantverkare skickas ut beroende på skada. Med minimal insats från kunden.

Med den ökade mängden data och nya analysverktyg kan fokus framöver dessutom i än högre utsträckning ligga på prevention för att förhindra att skador uppstår vilket i förlängningen bidrar till en ökad trygghet för kunderna.

Svensk Försäkring

Svensk Försäkring Box 24043, 104 50 Stockholm Karlavägen 108
Tel 08-522 785 00 Fax 08-522 785 15
www.svenskforsakring.se